

ADLÎ DİVANI'NDA TEŞBİH

(1.-52. GAZELLER ARASI)

Yüksek Lisans Tezi

Damat ADIL FATEH

Eskişehir 2024

**ADLÎ DİVANI'NDA TEŞBİH
(1.-52. GAZELLER ARASI)**

Damat ADIL FATEH

YÜKSEK LİSANS TEZİ

**Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı
Danışman: Dr. Öğr. Üyesi Günay TULUM**

**Eskişehir
Anadolu Üniversitesi
Lisansüstü Eğitim Enstitüsü
Temmuz 2024**

JÜRİ VE ENSTİTÜ ONAYI

“Adli Divanı’nda Teşbih (1.-52. Gazeller Arası)” başlıklı tezi .../.../2024 tarihinde aşağıdaki jüri tarafından değerlendirilerek “Anadolu Üniversitesi Lisansüstü Eğitim-Öğretim ve Sınav Yönetmeliğinin ilgili maddeleri uyarınca, Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim dalında Yüksek Lisans tezi olarak kabul edilmiştir.

Unvanı Adı Soyadı	İmza
Üye (Tez Danışmanı) : Dr. Öğr. Üyesi Günay TULUM	
Üye : Prof. Dr. Ahmet KARTAL	
Üye : Dr. Öğr. Üyesi Bekir BELENKUYU.	

Prof. Dr. Saime ÖNCE
Enstitü Müdürü

FINAL APPROVAL FOR THESIS

This thesis titled “Simile/Teşbih in the Dîvân of Adlî (Between 1st -52nd Ghazals)” has been prepared and submitted by in partial fulfillment of the requirements in “Anadolu University Directive on Graduate Education and Examination” for the Degree of Master of Science Turkish Language and Literature Department has been examined and approved on/...../2024

Committee Members

Signature

Member (Supervisor)	: Dr. Öğr. Üyesi Günay TULUM	
Member	: Prof. Dr. Ahmet KARTAL	
Member	: Dr. Öğr. Üyesi Bekir BELENKUYU	

Prof. Dr. Saime ÖNCE
Institution of Graduate School Director

ÖZET
ADLÎ DİVANI'NDA TEŞBİH
(1.-52. GAZELLER ARASI)

Damat ADIL FATEH
Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı
Anadolu Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Temmuz 2024
Danışman: Dr. Öğr. Üyesi Günay TULUM

Etraflarında şiir ve ilim dünyası yaratan şehzade ve padişahlar, pek çok Arapça, Farsça eserin Türk kültürüne kazandırılmasını sağlarken, Türk dilinin gelişmesinde ve yeni kurulan imparatorluğun kültür seviyesinin yükseltilmesinde büyük rol oynamışlardır. Aynı zamanda Osmanlı sultanları özellikle şiir yazma, divan tertip etme gibi alanlara kayıtsız kalmamışlardır. Bu ilgi, sultan şairler geleneğini ortaya çıkarmıştır. Divan'ı bulunan ilk sultan şair Fatih Sultan Mehmed'in oğlu ve Yavuz Sultan Selim'in babası II. Bâyezîd de "velî, gâzî, âlim, hattât, müzehhib" olarak bilinmesinin yanı sıra Adlî mahlasıyla şiirler yazmış, divan sahibi bir sultandır.

Dîvân şiiri geleneğinin sultan şairlerinden Adlî'nin edebî kimliği hâlihazırda araştırmacıların dikkatini çekmeye devam etmektedir. İşte bu tezde de Eski Anadolu Türkçesinin devrini tamamlayıp yavaş yavaş Klâsik Osmanlıca devrinin başladığı bir zaman diliminde Türkçe bir eser veren Adlî'nin tek eseri olan Divanı'na teşbih aracılığıyla daha yakından bakılmak istenmiştir. Bunun için öncelikle hayatı ve eseri hakkında bilgiler sıralanmış, hemen akabinde Divanı'nda bulunan ilk 52 gazelin dil içi çevirisi hazırlanmıştır. Son olarak Adlî'nin kullandığı teşbih ve teşbihe bağlı bir mecaz türü sayılan istiare çeşitleri tespit edilmiştir. Böylece küçük ölçekli bu monografik çalışmayla Adlî'nin klasik Türk şiiri geleneğini ve nazım tekniğini iyi bildiği, kaside yazmayıp, daha çok gazel yazmayı tercih ettiği, bu şiirlerinde toplam 232 adet teşbih ve 197 adet istiareye yer verdiği; edebî söyleminde teşbihten daha sık yararlandığı, Türkçe tamlama ve cümle yapısını muhafaza etmeye çalıştığı da görülmüştür.

Anahtar Kelimeler: Adlî Divanı, teşbih, istiare, edebî sanatlar, gazel.

ABSTRACT
SIMILE /TESBIH IN THE DIWAN OF ADLÎ
(BETWEEN 1st -52nd GHAZALS)

Damat ADIL FATEH

The Department of Turkish Language and Literature

Anadolu University, Institution of Graduate School, July 2024

Advisor: Assistant Professor Günay TULUM

The princes and sultans, who created a world of poetry and scholarship around them, helped to bring many Arabic and Persian works into Turkish culture and played a major role in the development of the Turkish language and in raising the cultural level of the newly established empire. At the same time, the Ottoman sultans were not indifferent to writing poetry and organizing diwans. This interest led to the tradition of sultan poets. The first sultan poet to have a divan, Bâyezîd II, the son of Mehmed the Conqueror and the father of Yavuz Sultan Selim, was also a sultan who wrote poems under the pseudonym Adlî and had a divan, in addition to being known as "wali, gâzî, scholar, calligrapher, musehhib".

The literary identity of Adlî, one of the sultan poets of the Dîvân poetry tradition, continues to attract the attention of researchers. In this thesis, it is aimed to take a closer look at Adlî's Divan, which is the only work of Adlî, who produced a work in Turkish at a time when Old Anatolian Turkish completed its period and the Classical Ottoman Turkish period gradually began. For this purpose, firstly, information about his life and works is listed, and then an in-language translation of the first 52 ghazals in his Divan is prepared. Finally, the types of simile/tesbih and "istiare", which is a type of metaphor used by Adlî were identified. Thus, with this small-scale monographic study, it has been seen that Adlî knew the tradition of classical Turkish poetry and verse technique well, that he preferred to write ghazals rather than qasida, that he used a total of 232 similes and 197 "istiare" in these poems, that he utilized similes more frequently in his literary discourse, and that he tried to preserve the Turkish phrase and sentence structure.

Keywords: Adlî Divanı, simile, "istiare", literary arts, ghazal.

ETİK İLKE VE KURALLARA UYGUNLUK BEYANNAMESİ

Bu tezin bana ait, özgün bir çalışma olduğunu; çalışmamın hazırlık, veri toplama, analiz ve bilgilerin sunumu olmak üzere tüm aşamalarında bilimsel etik ilke ve kurallara uygun davrandığımı; bu çalışma kapsamında elde edilen tüm veri ve bilgiler için kaynak gösterdiğimi ve bu kaynaklara kaynakçada yer verdiğimi; bu çalışmanın Anadolu Üniversitesi tarafından kullanılan “bilimsel intihal tespit programı”yla tarandığını ve hiçbir şekilde “intihal içermediğini” beyan ederim. Herhangi bir zamanda, çalışmamla ilgili yaptığım bu beyana aykırı bir durumun saptanması durumunda, ortaya çıkacak tüm ahlaki ve hukuki sonuçları kabul ettiğimi bildiririm.

Damat ADIL FATEH

STATEMENT OF COMPLIANCE WITH ETHICAL PRINCIPLES AND RULES

I hereby truthfully declare that this thesis is an original work prepared by me; that I have behaved in accordance with the scientific ethical principles and rules throughout the stages of preparation, data collection, analysis and presentation of my work; that I have cited the sources of all the data and information that could be obtained within the scope of this study, and included these sources in the references section; and that this study has been scanned for plagiarism with “scientific plagiarism detection program” used by Anadolu University, and that “it does not have any plagiarism” whatsoever. I also declare that, if a case contrary to my declaration is detected in my work at any time, I hereby express my consent to all the ethical and legal consequences that are involved.

Damat ADIL FATEH

ÖNSÖZ

Kardeşi Şehzâde Cem’le aralarında yaşanan saltanat mücadelesi olmak üzere, daha çok siyâsî ve tarihî kimliğiyle tanınan Sultan İkinci Bâyezîd, hemen hemen bütün kaynaklarda “Velî” kişiliğine vurgu yapılan; hatta bu sebeple “Bâyezîd-i Sâni” olarak nitelendirilen ve dönemindeki birçok eserin Türkçe yazılmasına katkısı ve önemli teşvikleri bulunan padişah şairlerimizdendir. Türk edebiyatında özgün eserlerin verilmeye başlandığı I. Klasik dönem sanatçılarından biri sayılan II. Bâyezîd’in tek eseri Adlî mahlasıyla yazdığı şiirlerinden meydana gelen divanıdır.

Adlî’nin divanı tıpkıbasım, bağlamalı dizin, işlevsel sözlük ve çeşitli açılardan incelemeleri olmak üzere mezuniyet tezi, yüksek lisans tezi, makale ve kitaplara konu olmaya devam etmektedir. Divan’ın tenkitli metni Yavuz Bayram (2018) tarafından hazırlanmıştır. Bu tezde de Adlî Dîvânı üzerinde teşbih ve teşbihe bağlı bir mecaz türü sayılan istiare çeşitlerinin kullanım sıklığına bağlı monografik bir çalışma yapılması amaçlanmıştır. Öncelikle II. Bâyezîd’in hayatı, eseri ve sanatçı kişiliği hakkında bilinenler özetlenmiş ve teşbih ile istiare türleri kısaca anlatılmıştır. Yavuz Bayram (2018)’in tenkitli metninden ilk 52 gazel esas alınarak, bu gazeller Türkiye Türkçesine aktarılmıştır. Akabinde tespit edilen teşbih ve teşbihe dayalı mecaz sayılan istiareler sıralanmıştır. Adlî’nin edebî söyleminde teşbih ve istiarelerden ne ölçüde yararlandığına dair varılan çıkarımlar ise “Sonuç” kısmında ayrıntılı olarak sunulmuştur.

Tez konusunun belirlenmesi, işlenmesi ve sonuçlandırılması evrelerinde titizlikle yardımcı olan danışmanım Sayın Dr. Öğr. Üyesi Günay Tulum’a müteşekkirim. Hayatımın her aşamasında desteklerini hissettiğim aileme ve sevdiklerime de teşekkür ederim.

İÇİNDEKİLER

ADLÎ DİVANI'NDA TEŞBİH (1.-52. GAZELLER ARASI)

JÜRİ VE ENSTİTÜ ONAYI

FINAL APPROVAL FOR THESIS

ÖZET	iii
ABSTRACT.....	iv
ETİK İLKE VE KURALLARA UYGUNLUK BEYANNAMESİ	v
ÖNSÖZ	vii
İÇİNDEKİLER	viii
KISALTMALAR DİZİNİ	ix
1. GİRİŞ	1
1.1. ADLÎ (SULTAN II. BAYEZİD)	2
1.1.1. Hayatı	2
1.1.2. Sanatçı Kimliği	3
1.2. TEŞBİH.....	5
1.3. İSTİARE	7
2. YÖNTEM.....	8
2.1. Etik Bildirim	9
3. BULGULAR VE YORUM.....	9
3.1. Gazellerin Türkiye Türkçesine Aktarılması	10
3.2. Tespit Edilen Teşbihler	39
3.2.1. Mufassal ve Mürsel Teşbihler	39
3.2.2. Mücmel ve Mürsel Teşbihler	40
3.2.3. Mufassal ve Mükked Teşbihler	40
3.2.4. Belig Teşbihler	40
3.3. Tespit Edilen İstiareler	50
3.3.1. Açık İstiareler	50
3.3.2. Kapalı İstiareler	54
4. SONUÇ	60
KAYNAKÇA	66
ÖZGEÇMİŞ	

KISALTMALAR DİZİNİ

a.g.k.	: adı geçen kitap
a.g.m.	: adı geçen makale
a.g.t.	: adı geçen tez
bs.	: basım
C.	: Cilt
çev.	: çeviren
doğ.	: doğum tarihi
Dr.	: Doktor
Ed.	: Editör
H.	: Hicri
Hızl.	: Hazırlayan
M.	: Miladi
MEB	: Millî Eğitim Bakanlığı
M.Ö.	: Milattan Önce
öl.	: ölüm tarihi
s.	: sayfa
TDK	: Türk Dil Kurumu
TDV	: Türkiye Diyanet Vakfı
TTK	: Türk Tarih Kurumu
vb.	: ve benzeri
vd.	: ve diğerleri
Yay.	: Yayınları
yy.	: yüzyıl

1. GİRİŞ

XV. yüzyıl, 1402'de Emir Timur'a karşı kaybedilen Ankara savaşı ile başlar. Osmanlı on bir yıl kadar sürmüş Fetret Devri'nden Çelebi Mehmed (1413-1421) ile çıkar. Çelebi Mehmed'den sonra tahta geçen II. Murad (1421-1451), hem siyasi hem de kültürel anlamda babası Çelebi Mehmed döneminde başlayan ilerlemeleri devam ettirir. II. Murad'dan sonra tahta geçen Fatih Sultan Mehmed (1451-1481)'in, İstanbul'u fethetmesiyle bilim ve kültür atılımı genişleyerek ilerler. Böylece tarih bakımından Osmanlı beyliğinin gelişip Anadolu'da siyasî birliğin sağlanmasından sonra Osmanlı Türkçesi, yazı dili haline gelmeye başlar.

Fâtih'in ölümünden sonra tahta geçen büyük oğlu II. Bâyezîd (1481-1512)'in ekonomik ve siyasi istikrar ile güvenlik içinde geçen hükümdarlık yılları Bursa, Edirne ve İstanbul'un cami, medrese, han, hamam gibi büyük yapılar kazandığı bir şehirleşme dönemi olmuştur. Dönemin tarihçisi Kemâl Paşa-zâde, Bâyezîd'in babası gibi büyük bir fâtihi olmadığını, ancak babasının dönemindeki fetihleri pekiştirdiğini söylemiştir (Şentürk ve Kartal 2017, s.207-208).

II. Bâyezîd dönemin önemli kültür merkezlerinden Amasya'da yaptığı sancak beyliği ve saltanatı döneminde Ahmet Paşa, Necâtî, Zâtî, Mihrî Hatun, Âşık Çelebi, Cafer Çelebi, Müeyyed-zâde Abdurrahman Çelebi, Cezerî Kasım Paşa, Kutbî Paşa ve Şeyh Hamdullah gibi hem ilmî yönden hem de edebi yönden ön plana çıkan şahsiyetleri desteklemiştir (İnalcık, 2013: 70-71).

Edirneli Nazmî'nin *Mecma'ü'n-nezâ'ir*'inde yer alan 34 gazelinden 4'ünün zemin şiir olması ve bunlara Necâtî, Muhibbî, Lâmi'î, Âhî, Mesîhî, Taşlıcalı Yahya, Cafer Çelebi gibi döneminin önemli şâirleri tarafından nazireler söylenmesi Bâyezîd'in şiir yeteneği açısından dikkat çekicidir (Şentürk ve Kartal 2017, s.240).

II. Bayezid dinî hassasiyetleri olan, sufi bir padişaktır. Özellikle İstanbul'un veba salgınıyla boğuştuğu, depremlerle sarsıldığı dönemden sonra birçok tarikat mensubu ile yakın ilişkiler kurmasıyla tarikatlar kendilerine İstanbul'da yayılma alanı bulmuştur. Mevleviliğin, Nakşibendiliğin, Halvetiliğin İstanbul'daki ilk tekkeleri onun zamanında yapılmış ya da tahsis edilmiştir. Halvetiliğin dönemin en yaygın tarikat olmasında sultanın desteklerinin, manevi bağının etkisi büyüktür (Demir, 2017, s. 57-58).

II. Bâyezîd'in saltanatı 1512'de yeniçerilerin baskısı üzerine tahttan ayrılmasıyla son bulmuş; İstanbul'dan Dimetoka'ya giderken 1512'de Çorlu yakınlarında ölmüştür.

Adlî mahlasını kullanan II. Bâyezîd, Türkçe ve Farsça şiirlerini tek eseri olan Divan’ında toplamıştır.

1.1. ADLÎ (SULTAN II. BAYEZİD)

II. Bâyezîd (1481-1512), Fatih Sultan Mehmed gibi dâhi ve Yavuz Sultan Selim gibi cihangir hükümdarların arasında sekizinci padişah olarak tahta oturmuştur.

1.1.1. Hayatı

“Doğum tarihi Sicill-i Osmânî’de 857/1453 ise de onun 24 Ramazan 851/3 Aralık 1447’de doğduğu daha fazla kabul görmüştür. Yine kaynakların büyük kısmında doğum yeri Dimetoka kabul edilirken, az sayıdaki kaynakta Amasya olarak gösterilmiştir. 7 yaşında Amasya’ya sancak beyi olarak gönderilmiştir”¹. Çandarlı İbrahim ve Yahya Paşa gibi tecrübeli devlet adamları da kendisine lâlâ tayin edilmiştir. Annesi Gülbahar Hatun’dur. Fâtih’in 3 Mayıs 1481’de ölümü üzerine, Karaman sancak beyi olan kardeşi Cem ile taht mücadelesine girmiştir². Yeniçerilerin desteğini alıp tahta oturan II. Bâyezîd, yine yeniçerilerin baskısıyla 24 Nisan 1512’de tahttan çekilmiş ve tahtı oğlu Selim’e bırakmıştır. Dimetoka’ya gitmek üzere yola çıkmış, Çorlu yakınlarında fenalaşıp 21 Mayıs 1512’de vefat etmiştir. Cenazesi İstanbul’a getirilmiş, Beyazıt Meydanı’nda yaptırmış olduğu caminin avlusuna defnedilmiştir. Daha sonra üzerine bir de türbe inşa edilmiştir³. Vefatına *Geçdi Sultân Bâyezîd Hân-ı Velî* mısraı ile tarih düşürülmüştür⁴.

II. Bâyezîd’in saltanatı döneminde Osmanlı ordusu yeniden düzenlenmiş, Galata Sarayı Mektebi açılmış, Osmanlı topraklarında nüfus ve arazi sayımı yapılmış, 1484’teki Boğdan seferinde Kili ve Akkirman kaleleri alınarak Kırım’a karadan ulaşım sağlanmıştır. Rusya ve Endülüs’le ilk kez ilişki kurulmuş ve İspanya’dan kovulan Yahudiler himaye edilmiştir. Dulkadiroğlu Alaüddevle, Osmanlılar’a sığınmıştır. Ancak Şehzâde Cem’le girdiği mücadelenin bir sonucu olarak Otranto, Osmanlı’nın elinden çıkmıştır. Memlûklülerle yapılan savaşlarda Adana ve Tarsus kaleleri Memlûklülere bırakılmıştır. 1492 ve 1502’deki veba salgınları pek çok ölüme yol açmıştır. 1509’daki “küçük kıyamet” olarak anılan deprem de yine onun zamanına denk gelmiştir. Şah

¹ <https://teis.yesevi.edu.tr/madde-detay/adli-sultan-bayezidi-veli-bin-fatih> (Erişim tarihi: 04.01.2023)

² Ş. Turan (1992). Bayezid II. *İslâm Ansiklopedisi*, 5.Cilt, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 234.

³ Turan, 1992, **a.g.k.**, 237.

⁴ (http-1)

İsmail'in (1501-1524) yayılcı politikasını engellemekte yetersiz kaldığı için 1511'deki Şahkulu İsyanı'nda Tokat'ta Şah İsmail adına hutbe okutulmuştur⁵.

II. Bâyezîd, yaşlılığında ibadetle meşgul olup ve mümkün merteye yalnız kalmaya gayret etmiştir. Kınalı-zâde Hasan Çelebi, onun için ünlü mutasavvıf Bâyezîd-i Bestâmî'den ilhamla "Hânkâh-ı zühd ü salâhda Bâyezîd-i Sâni" demiştir⁶. Ortadan uzun boylu, yağız çehreli, elâ gözlü, geniş göğüslü olarak tavsif edilen II. Bâyezîd'in yumuşak, hatta melankolik bir tabiata sahip olduğuna işaret edilmektedir. Mecbur olmadıkça savaş yapmamaya dikkat etmiş, "nizâm-ı memleket" için İstanbul'dan ayrılmamayı tercih etmiştir⁷. Amasya'da bulunduğu dönemde Hacc'a niyet ettiği söylenen Adlî'nin tasavvufa da derin bir ilgisi olduğu bilinmekte; Şeyh Vefâ'nın tasavvuftaki derinliğinden istifade ettiğinden de bahsedilir⁸.

Cami, medrese, imaret ve şadırvandan oluşan Amasya'daki külliyesi 1481-1486 yılları arasında yaptırılmıştır. İstanbul'daki imaretin yapımına 1501'de başlanmış ve 1505'te bitirilmiştir. Başlangıçta cami, kervansaray ve çifte hamamdan ibaret olan külliye sonradan mektep, medrese ve imaret de eklenmiştir. Tüm bu yapıların mimarı Yâkub Ağa'dır. Edirne'deki imaretin temeli ise 26 Rebûlevvel 889'da (23 Nisan 1484) atılmış ve 1488'de tamamlanmıştır. Cami, medrese, tabhâne, imaret ve dârüşşifâdan oluşan külliyenin bulunduğu semte İmâret-i Cedîd (bugün Yeniimaret) mahallesi denilmiştir. Bunların dışında Edirne'de Tunca Nehri üzerinde, Osmancık'ta Kızılırmak üzerinde, Geyve'de ve Sakarya üzerinde birer köprü yaptırmıştır. Bursa'daki Pirinç Hanı da (1507) onun hayratları arasında yer almaktadır.⁹

1.1.2. Sanatçı Kimliği

Amasya'daki 27 yıllık şehzadelüğünün ardından yaklaşık 30 yıl Osmanlı tahtında kalan Adlî, şiire kendi zamanına kadar gelen Osmanlı padişahlarından daha çok zaman ayırmış ve onlardan daha çok şiir yazmıştır. Adlî'nin Türk şiirindeki önemi, Türkçe bir *Dîvân* sahibi olmasının yanı sıra, şehzâdeliği ve padişahlığı döneminde şairlere yakın ilgi göstermesinden, başta İstanbul, Amasya, Edirne, Bursa, Manisa gibi şehirler olmak üzere

⁵ Turan, 1992, **a.g.k.**, 235-236.

⁶ Aysun Sungurhan (2017). *Kınalızâde Hasan Çelebi, Tezkiretü's-Şuara*. Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 129. <https://ekitap.ktb.gov.tr/TR-194494/kinalizade-hasan-celebi-tezkiretus-suara.html>

⁷ Turan, 1992, **a.g.k.**, 237.

⁸ (http-1)

⁹ Turan, 1992, **a.g.k.**, 237.

Osmanlı coğrafyasında şiire elverişli bir zemin oluşmasına önemli katkılar sağlamasından kaynaklanmaktadır¹⁰.

Âlim, sanatkâr ve şairlerin yetişmesine her türlü desteği veren ve bu konuda zaman zaman eleştirilere de maruz kalan II. Bâyezîd, şehzadelğinde olduğu gibi İstanbul'daki padişahlık yıllarında da pek çok şairi çevresinde toplamıştır. Mollâ Lutfî, Müeyyed-zâde Abdurrahman Çelebi, İbni Kemâl, İdrîs-i Bitlisî, Tâcî-zâde Cafer ve Sadî Çelebiler, Zenbilli Alî Efendi, Necâtî, Zâtî, Visâlî ve Firdevsî himâye ettiği şair ve âlimlerden bir kısmıdır¹¹.

Onun şairliği hakkında ise Sehi Bey, Latîfî ve Âşık Çelebi'nin tezkirelerinde sırasıyla Adlî'nin düzenli bir eğitim aldığı, ilme yetenekli ve dine bağlı olduğu, âlimleri himaye ettiği, iyi bir okçu sayıldığı; nesre hevesli olduğu, çok şiir yazdığı, şiirde atalarından önde olup, şiiri memleket işlerinden uzaklaşmak için bir sığınak gibi gördüğü söylenmiştir:

“Ulûmı tertîb üzre görmüş fâzıl u kâmil, eşârı vâfir zü-fünûn her fende mâhir ve ok ilminde ser-âmed mümtâz-ı tîr-endâz. Kendü zamânında ol çekdüğü yayı kimse çekebilmezdi. Sâlih ü mütedeyyin muhibb-i sulehâ vü ülemâ şîr ü inşâyâ ve ehl-i marifete mâyil adâletde ve sehâvetde adîmü'l-misl sâhib-hayr pâdişâh idi.”¹² “Tarz-ı gazelde âbâ-i kirâmına gâlib ve şîr-i şuarâ-yı efâzıl ve ehâlî misâlinde bî-meâyib ü bî-mesâlib idi.”¹³ “Kendüler dahi iştigâl-i saltanatdan kelâl ve amâl-i memleketden melâl geldükçe kulle-i rıfat-ı saltanatda vâdî-i şîre tenezzül iderlerdi.”¹⁴

Şeyh Hamdullah'tan hüsn-i hat dersi almış II. Bâyezîd, yetenekli bir hat sanatçısıdır. Uygur yazısını okumayı öğrendiği ve az da olsa İtalyanca bildiğine dair kayıtlar vardır. G. Bellini'nin yaptığı tabloların saraydan çıkartılıp satılması, Tokatlı Molla Lutfî'nin inançsızlıkla suçlanarak idam edilmesi dikkate alındığında babası ölçüsünde hoşgörülü ve açık fikirli olmadığı söylenebilir¹⁵.

Adlî'nin tek eseri, tespit edilmiş beş nüshası olan Türkçe *Dîvân*'ıdır. En sağlam nüshası British Library'de (Or. 9475) yer alır. Diğer dört nüshası ise “İstanbul Büyükşehir

¹⁰ (http-1)

¹¹ Turan, 1992, a.g.k., 237.

¹² H. İpekten, G. Kut, M. İsen, H. Ayan, T. Karabey (2017). *Sehî Beg-Heşt Bihişt*. Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 16-17. <https://ekitap.ktb.gov.tr/TR-78460/tezkireler.html>

¹³ Rıdvan Canım (2017). *Latîfî-Tezkiretü's-Şu'arâ ve Tabsiratü'n-Nuzamâ*. Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 101. <https://ekitap.ktb.gov.tr/TR-216998/latifi-tezkiretus-suara-ve-tabsiratun-nuzama.html>

¹⁴ Filiz Kılıç (2018). *Es-Seyyid Pîr Mehmed bin Çelebi. Meşâ'irü's-Şu'arâ*. Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 72. <https://ekitap.ktb.gov.tr/TR-210485/asik-celebi-mesairus-suara.html>

¹⁵ Turan, 1992, a.g.k., 237

Belediyesi Atatürk Kitaplığı, M. Cevdet Tb 416/1; Mısır Millî Kütüphanesi Türkçe Yazmalar, Talat 72; Millet Kütüphanesi, Ali Emirî Efendi Manzûm Eserler 274; Millet Kütüphanesi, Ali Emirî Efendi Manzûm Eserler 277/1”de bulunmaktadır¹⁶.

Adlî Dîvânı’nda 144 gazel, 1 kıt’a, 4 matla, 2 müfred, 1 nazm ve 1 murabba ile 14 Farsça gazel, 1 kıta, 2 tane de matla bulunur. Şiirlerinin bir bölümü ilk olarak 1891’de Mehmed Fuad tarafından yayımlanmıştır¹⁷. Farsça şiirleri ayrıca çalışılmıştır¹⁸. Yavuz Bayram ise Divanın tenkitli ve orijinal metnini en son 2018’de Kültür ve Turizm Bakanlığı’ndan e-kitap olarak yayımlamıştır¹⁹. Hasan Kaya’nın da sultanın 44 gazel, 1 murabba ve 10 seçme beytini ele aldığı bir kitap yayını vardır²⁰. Ayrıca eserin mezuniyet ve yüksek lisans tezlerine konu olmaya devam ettiği görülmektedir²¹.

Osmanlı tarihçiliği onun zamanında ilk büyük eserlerini vererek gelişme göstermiştir. Oruç Bey, Rûhî Çelebi, Kemâlpaşazâde’nin Tevârih-i Âl-i Osmân adlı eserleri ile Kemâl’in manzum Osmanlı tarihi olan Selâtnâme’si, Behişti’nin Vâridât-ı Sübhânî ve Fütühât-ı Osmânî’si, Âşıkpaşa’nın torunu Derviş Ahmed tarafından yazılan Âşıkpaşazâde Tarihi, Neşrî’nin Kitâb-ı Cihânnümâ’sı, İdrîs-i Bitlisî’nin Farsça Heşt Bihişt adlı tarihi bu dönemde yazılmıştır²².

1.2. TEŞBİH

Sözün gerçek anlamının dışında kullanılması yani kendisine ait olmayan bir kavramı ifade etmesi demek olan mecaz, ya engelleyici bir ipucu kullanımı ile ya da engelleyici ipucu kullanmadan elde edilir (Bilgegil, 1989, s.130, Hacımüftüoğlu, 1992,

¹⁶ (http-1)

¹⁷ Mehmed Fuad (1308). *Dîvân-ı Sultân Bâyezîd-i Sâni*. İstanbul: Matbaa-i Osmâniyye.

¹⁸ Fatih Başpınar (2012). Sultan II. Bayezid’in Farsça Şiirleri Üzerine. *Divan Edebiyatı Araştırmaları Dergisi*, 8, İstanbul, s. 37-66.

¹⁹ Yavuz Bayram (2018). *Adlî Dîvânı (Dîvân-ı Sultân Bâyezîd-i Sâni)*. Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları. <https://ekitap.ktb.gov.tr/TR-215522/adli-divani.html>

²⁰ Hasan Kaya (2021). *Osmanlı Hanedanı Şairleri 3 Adlî Sultan II. Bayezid*. İstanbul: İdeal Kültür Yayıncılık.

²¹ Güzin Şentürk (1944). *Bayezid II (Adlî’nin Siyasî Hayatı, Edebî Şahsiyeti ve Divanı’nın Transkripsiyonu)*. Lisans Tezi. İstanbul: İstanbul Üniversitesi. Saniye Önal (1951). *Bayezid-i Veli Divanının Edisyon Kritik ve Tetkiki*. Lisans Tezi. İstanbul: İstanbul Üniversitesi. Resul Kurtuluş ve Hüseyin Ateş (1989). *Divan-ı Sultan Bayezid-i Sâni Transkripsiyonu*. Lisans Tezi. Erzurum: Atatürk Üniversitesi. Serda Yılmaz (1999). *Sultân İkinci Bâyezîd-i Sâni Dîvânı*. Lisans Tezi. Amasya: OMÜ Eğitim Fakültesi. Yakup Yeşilyaprak (2017). *Adlî Dîvânı’nın Bağlamsal Dizin ve İşlevsel Sözlüğü*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Ardahan: Ardahan Üniversitesi. Fatih Kılıçkaya (2021). *15. Yüzyıl Sultan Şairlerinde Din ve Tasavvuf (Muradî, Aynî, Adlî, Harimî, Cem Sultan)*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Bursa: Uludağ Üniversitesi. Gizem Akdağ (2023). *Adlî (II. Bâyezîd) Dîvânı’nın Tahlili*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Giresun: Giresun Üniversitesi.

²² Kaya, 2021, **a.g.k.**, 49.

s.22, Saraç, 2000, s.90). İlki, alakası teşbih olanlar ve alakası teşbihten ayrı olanlar şeklinde ikiye ayrılır. Alakası teşbih olan mecazlar “istiare”, başka türlü alakası olanlar da “mecaz-ı mürsel”dir (Bilgegil, 1989, s.134, Mevlevi, 1994, s.96, Saraç, 2000, s.91). İkinci yol ise “kinaye”yi oluşturmaktadır (Bilgegil, 1989, s.174).

Teşbih, bir ya da birkaç şeyin arasında benzetme amacıyla ilgi kurulmasıdır. Teşbihte sözcükler, gerçek anlamlarındadır ve bu nedenle *teşbih, bir mecaz türü değildir*. Ancak teşbih, mecazın önemli bir bölümü olan istiarelerin meydana gelmesini sağlayan bir anlatım tekniğidir.

Teşbih, insanların günlük ve edebî dilde duygu ve düşüncelerini karşılıklı olarak aktarmada kullandıkları taklit yollu bir anlatım tekniğidir. Bu temel özelliğin yanı sıra istiare ile birlikte öz güzelliğe, ideale, soyuta ulaşma bağlamında bir araç olmayı, hayal âlemini ve gerçek estetik dünya diye de tabir edilen bir oyun dünyasını yaratmayı, sanat ontolojisi açısından anlam tabakası ile objektivleşmiş tinsel varlığın göstergesi olma ve görme tabakasının tarz, orijinallik ve estetik değer katma özelliğini oluşturma ihtiyaçlarını da karşılamaktadır (Çelikelden, 2016, s. 295).

Teşbihin dört unsuru vardır. Bunlar “müşebbeh (=benzeyen)”, “müşebbehün-bih (=kendisine benzetilen)”, “vech-i şebah (=benzetme yönü)” ve “vasıta-i teşbih ya da teşbih edatı (=benzetme edatı)”tır (Bilgegil 1989, s.135).

Bir teşbihte vech-i şebah söylenirse, o teşbîh **mufassal**²³; söylenmezse **mücmel**; teşbîh edatı söylenirse **mürsel**; söylenmezse **mü’ekked** olarak adlandırılır²⁴. Bu tanıma göre

- *Bir mücmel veya mufassal teşbih, aynı zamanda mürsel teşbihtir.*
- *Müşebbeh, müşebbehün bih ve vech-i şebahın birarada görüldüğü müekked teşbih, aynı anda mufassal teşbihtir.*

1. Mufassal ve mürsel teşbih: Elleri yumuşaklıkta pamuk gibidir.
2. Mücmel ve mürsel teşbih: Elleri pamuk gibidir.
3. Mufassal ve mü’ekked teşbih: Elleri yumuşaklıkta pamuktur.
4. Belîğ teşbih: Pamuk elli.

²³ Mufassal teşbîh için “teşbîhi taşıyan bir ifadede bütün unsurların birlikte zikredilmesi” gibi daha genel bir tanımlama da kullanılmaktadır (Bilgegil, 1989, s. 145).

²⁴ M. A. Y. Saraç (2019). Eski Türk Edebiyatına Giriş: Söz Sanatları. Ed. A. Gürer. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Açıköğretim Fakültesi Yayınları, s. 18.

1.3. İSTİARE

“Bir şeyi anlatmak için ona benzetilen başka bir şeyin adını eğreti olarak kullanma; eğretileme” şeklinde tanımlanan istare²⁵, alakası teşbih olan bir “meczaz”dır ve sözcüklerin kendi anlamlarında kullanılmasına bir “*karîne-i mâni’a* (=engelleyici *ipucu*)” vardır. İstiare dört unsurdan oluşur (Bilgegil 1989, s.158):

- müstear (teşbihte “müşebbehün-bih”)
- müstearün minh (müşebbehün-bihin anlamı)
- müstearün leh (müşebbehin anlamı)
- câmi’ (teşbihte vech-i şebeh)

Teşbihte olduğu gibi istiaredede de unsurlardan yola çıkılarak çeşitli sınıflandırmalar yapılmıştır. Ancak bu sınıflamalar içinde en temel olanı belîğ teşbihin taraflarından birinin kaldırılmasıyla oluşan “açık istiare” ve “kapalı istiare” sınıflamasıdır.

Açık istiare (=musarraḥ istiare), müşebbehün-bihin anlamını taşıdığı halde müşebbeh yerinde kullanılan sözdür (Bilgegil 1989, s.158). Örneğin sevgili için “cân, mâh, perî ve sanem” sözleri kullanılması ile cesur bir insana arslan, kurnaz bir insana tilki, dalavereci bir kişiye çakal, zeki insana Eflatun, sabırlı bir zata Eyüp, cömert bir şahsa Hatem, kötü ve inatçıya Nemrut denmesi, batmak kelimesinin servetini kaybetmek, diriltmek kelimesinin mal sahibi olmak anlamlarında kullanılması yani cins isimlerin, bir vasıflarıyla kazandıkları şöhretten dolayı özel isimlerin ve mastarların müşebbehün-bih olması birer açık istiare meydana getirmektedir. Bilgegil, bunlara “aslî açık istiare” demiştir. Müşebbehün-bihi, fiiller de oluşturabilir. Bilgegil bunu “bağlı (=teb’î) açık istiare” başlığı altında vermiştir (1989, s.159).

Kapalı istiare, müşebbeh ile müşebbehün-bihe ait bir ipucunun söylenmesiyle yapılan istiaredir (Bilgegil, 1989, s.160). Örneğin “Uçtukça hayâl-i yâr gözden” cümlesinde Muallim Nâcî, sevgilinin hayâlini bir “kuş”a benzetmiş, ama müşebbehün bih, yani kendisine benzetileni söylemeyerek onun uçma özelliğini belirtmesiyle yetinmiştir (Saraç, 2019, s. 25). “Bu gece çılgınlığı üstünde denizin de!/Kayalar dalgalarla pençeleyiyor sandık” mısralarında Faruk N. Çamlıbel, kayalar ve dalgaları pençeleri olan iki varlığa benzetmiş; fakat bu varlıkların adları yerine onların her ikisinde de ortak olarak bulunan bir unsur -pençe- söylemiştir. İlk mısradaki “denizin çılgınlığı” ibaresinde bir kapalı istiare vardır (Saraç, 2019, s. 27).

²⁵ <https://sozluk.gov.tr/?ara=istiare> Erişim tarihi: 02.03.2024

2. YÖNTEM

Teşbih ve teşbihten elde edilen mecazlar olan istiare türlerinin kullanım sıklıklarını incelemek, şairlerin estetik ifadelerini görmek ve karşılaştırmak için kullanılagelen yollardan biridir.

Adlî, klasik Türk şiirinin gelişiminde gazelleriyle öne çıkan bir divan şairidir. Kaside yazmamıştır. Bu yüksek lisans tezinde de Adlî'nin gazelleri üzerinde çalışılmıştır. Tezde ilk 55 gazelin yapılması planlanmıştır ancak Divan'ın başındaki münâcât, tevhîd ve naatın da gazelle yazıldığı görülmüş ve bu üç şiir değerlendirme dışında bırakılmıştır. Böylece veri tabanı, Yavuz Bayram'ın tenkitli metin neşrindeki Gazeliyât başlığından itibaren ilk 52 gazelle sınırlandırılmıştır.

XV. yüzyılda kaleme alınan bu gazelerde teşbih ve istiarelere ne ölçüde yer verildiği ve şairin bu iki anlatım tekniğiyle Divan şiiri geleneğinin edebî söyleminde ne kadar aynı kaldığına ve ne kadar farklılaşabildiğine daha yakından bakmak amaçlanmıştır.

İşte bu amaçla seçilen müteselsil gazeller, önce Türkiye Türkçesine aktarılmıştır. Böylece bir sonraki aşamanın ön hazırlığı tamamlanmıştır. Gazellerin dil içi çevirileriyle okuyucu ya da araştırmacının şiiri kolaylıkla anlamaları da hedeflenmiştir. Ayrıca her bir başlık örneği için metinde vurgu renkleri kullanılmıştır. Ayrıca “3.1.” başlığından itibaren sayfalarındaki tek rakamlı gazellerin dipnotu olarak “mufassal, mücmel, mufassal ve müekked, belîğ teşbih, açık istiare, kapalı istiare” şeklinde bir hatırlatıcı not eklenmiştir.

Akabinde her bir beyitteki teşbih ve istiare türleri tespit edilerek sınıflandırılmıştır. Bu sınıflandırmada mufassal ya da mücmel teşbih örneklerinin aynı zamanda bir mürsel teşbih olmasından ötürü, mürsel teşbihler için ayrıca bir başlık açılmamıştır ve şu başlıklar belirlenmiştir:

1. Mufassal Teşbihler Kırmızı
2. Mücmel Teşbihler Pembe
3. Mufassal ve Müekked Teşbihler Sarı
4. Belîğ Teşbihler Açık gri
5. Açık İstiareler Açık yeşil
6. Kapalı İstiareler Turkuaz

Başlıkların altındaki beyitler gazel numarası/beyit numarası şeklinde gösterilmiştir.

2.1. Etik Bildirim

Bu yüksek lisans tezinde, etik kurul izni gerektirecek herhangi bir veri kullanılmamıştır.

3. BULGULAR VE YORUM

Bu başlığın altında öncelikle gazellerin dil içi çevirilerine yer verilmiştir. Akabinde Adlî'nin ilk 52 gazelindeki teşbihlerin teşbihin taşıdığı unsurlara göre yapılan sınıflama sistemi temel alındığında “mufassal, mücmel, mürsel, müekked ve belîğ teşbih” olarak çeşitlendiği görülmüştür. Yukarıda sayılan başlıklar kullanılarak teşbih örneklerinde tekrara düşülmesinin de önüne geçilmiştir. Bu teşbih türlerinin toplam sayısı 232'dir.

Teşbihteki unsurların azaltılmasıyla edebî açıdan daha veciz anlatım tekniklerinin ortaya çıktığı kabulünden hareketle mücmel teşbih [-vş] mufassaldan [+vş], mü'ekked teşbih [-te] de mürsel teşbihten [+te] daha belîğ sayılmaktadır. Adlî'nin mufassal, mücmel, mürsel ve müekked teşbih tercihleri henüz bu ayrımın keskin örneklerini sunmaz yani şair, bu dört teşbih türünü az sayıda kullanmıştır.

Şöyle ki vech-i şebihin söylenmediği ve aynı zamanda teşbih edatının da bulunduğu dolayısıyla hem mücmel hem de mürsel sayılabilecek 1 adet teşbih vardır. Vech-i şebihin söylendiği ve fakat teşbih edatının söylenmediği yani hem mufassal hem de müekked teşbihi örnekleyebilen 4 teşbih vardır. Vech-i şebih ve teşbih edatının söylendiği mufassal ve mürsel teşbihlerin sayısı ise 14'tür.

Belîğ teşbihlerin sayısı ise 213'dir. Bu sayı, teşbih türleri arasında belîğ teşbihin şiirde en çok tercih edilen edebî sanat olduğunu doğrular niteliktedir.

Adlî'nin ilk 52 gazelindeki istiareler, öncelikle belîğ teşbihin taraflarından birinin kaldırılmasıyla oluşan “açık ve kapalı istiare” sınıflamasına göre ikiye ayrılmıştır. Tespit edilen istiare sayısı 197'dir. Bunların 79'ı açık istiaresidir. Kapalı istiarelerin sayısı ise 118'dir. İstiare türlerinin kullanım sıklıkları karşılaştırıldığında kapalı istiarenin estetik değer bakımından açık istiareye üstün görüldüğü söylenebilir.

Bir nesneyi karşı tarafın zihninde estetik bir etkiyle şekillendiren yani çeşitli edebî tasvîrler oluşturabilen teşbih ve istiareler; zaman, mekân, varlık, olay, psikoloji tavsifleriyle şiiri zenginleştirir (Şentürk, 2002, s.36). Bu açıdan Adlî'nin gazellerine bakıldığında canlı/cansız her türlü varlık tasvirinin ön plana çıktığı söylenebilir.

3.1. Gazellerin²⁶ Türkiye Türkçesine Aktarılması

1²⁷

fā'ilātün fā'ilātün fā'ilātün fā'ilün

- 1 İy kemân-ebrû²⁸ n'ola kırbân idersem cân saña
Biñ benüm bigi ider her lahza cân kırbân saña
Ey kaşları yay gibi olan sevgili! Benim gibi binlercesi her an sana canını feda ederken ben, sana canımı kurban etsem şaşılır mı?
- 2 Mıhrüñi cân da ezelden saklar idüm sanma kim
Dâr-ı dünyâda görüp hayrân olupdur cân saña
Ey sevgili! Benim ruhum seni dünya evinde görüp sana burada hayran olmuştur sanma; çünkü ben, senin sevgini ruhumda ezelden beri saklamaktayım.
- 3 Dilde ğamzeñ zaħmına merhem didüm dil-ber didi
Tır-i müjgânım yeter her lahızada dermân saña
Gönlümdeki yan bakışının yarasına merhem gerek dedim, gönül götüren güzel, ok gibi olan kirpiklerim her an sana derman olarak yeter dedi.
- 4 Pertev-i hüsnüñ meger eflâke düşmiş ay u gün
Gice gündüz rakş urup olmuş durur hayrân saña
Meğer senin güzelliğinin ışığı göklere yansımış, ay ile güneş de gece ve gündüz dönerek sana hayran olmuştur.
- 5 Hüblik sende temâm olduğına huccet durur
Kâtib-i kudret ki yazmış ol hat-ı reyhân saña
Kudret kâtibinin yani Allah'ın sana yazmış olduğu o reyhanî yazı yani yüzündeki ayva tüyleri, güzelliğin sende kemale erdiğinin belgesidir.
- 6 Bil hemân ben dimezem aduña şeytân iy rakîb
Bunca çok telbîs ile her kişi dir şeytân saña
Ey rakip! Herkes sana bu kadar hilenle şeytan derken özellikle benim sana şeytan demekten kaçındığını bil! (Çünkü sen kötülük yapma hususunda şeytani bile geride bırakırsın.)
- 7 Hün-ı dil yaşıñla 'Adlî gerçi seyl oldı dirîğ
Kânlu yaşıñ göricek rahm eylemez cânân saña
Ey Adli! Ciğer kanı gözyaşıyla sele döndü ise de ne yazık ki sevgili senin bu kanlı gözyaşını görünce dahi sana acımaz.

2

mef'ülü mef'ülü mef'ülü fe'ülün

- 1 Şems-i ruhuñı eylemege şemse-i ğarrâ
Çekdi kalem-i kudret aña hatt-ı semen-sâ
Kudret kalemi, senin güneş gibi parlak yanağını güneş şeklinde resmetmek için yanağın üzerine yasemini andıran ayva tüylerini çizdi.
- 2 Haddüñ varakına yazılan hatt-ı ğubârüñ
Hoş virdi yüzüñ safhasına zînet-i zîbâ
Senin yanağının sayfasına yazılmış toz kadar zor seçilen bir yazı olan ayva tüylerin yüzünün sayfasına güzellik kattı.

²⁶ Bayram, *age.*, 2018, s.42-93.

²⁷ mufasssal, mücmel, mufasssal ve müekked, belîğ teşbih, açık istare, kapalı istiare

²⁸ "Kemân-ebrû, kaşı kemân" gibi ifadeler belîğ teşbihle kurulsada asıl işaret edilen sevgilidir. Dolayısıyla bu ifadeler parça bütün ilişkisinden ötürü mecâz-ı mürseli de örneklemektedir. Aynı durum sırasıyla 20/2 (lâle-'izâr), 22/2 (kâmer-çehre), 36/2 (perî-peyker), 40/5 (kaşı yâ), 45/4 (meh-likâ)'te de mevcuttur.

- 3 San sūre-i İncil idi hattūñ ki yazıldı
Göstermek için la'l-i lebūñ mu'ciz-i 'İsā
Sanki yakut dudaklarının Hz. İsa'nın mucizesini gösterebilmesi için İncil Suresi gibi olan ayva tüylerin yazıldı.
- 4 Reyhān hatūñı yazduğı bu kātīb-i kudret
Tā āyet-i Hāk ola cemālūñde hüveydā
Bu kudret yazıcısının fesleğen bitkisine benzeyen ayva tüylerini yazması, senin güzel yüzünde Allah'ın âyeti/nişanı görünür olsun dıyedir.
- 5 Cān menzili olmağa revāyihle mu'aṭṭar
Müşgīn saçūña oldu maḥal cennet-i 'ulyā
Cennetin en yüksek yeri, can konağı olmak için güzel kokulara bulanmış siyah saçına mekan oldu.
- 6 Çün bağ-ı behişt oldu benefşeyle müzeyyen
Gülzār-ı ruḥuñ olsa n'ola hattūña me'vā
Nasıl ki Cennet bahçesi menekşeyle bezendiğı gibi, gül bahçesi yanağın ayva tüylerinin mekanı olmasına şaşılır mı!
- 7 Mecnūn olalı Leylī-i zülfūñ hevesinde
Sevdā-yı hatūñ itdi mekān 'Adlī'ye sahrā
Adlī zülüf Leylasının hevesinde Mecnun olduğundan beri, ayva tüylerinin arzusu Adlī'ye çöl olarak mekan oldu.

3²⁹

fe'ilātūñ fe'ilātūñ fe'ilātūñ fe'ilūñ

- 1 Dōstlar düşmen olupdur yine ol yār baña
Hele yār itdüğini eylemez ağıyār baña
Dostlar! O sevgili, yine bana düşman olmuş, o sevgilinin yaptığını bana rakipler yapmaz.
- 2 Yollar itdi yüzi üstinde gözi yaşı revān
Nālem işitdi meger ağladı kühsār bana
Yollar, üzerinde gözü yaşını su gibi akıttı. Sanki feryadımı işitip de dağlar benim için ağladı.
- 3 Baña yārūm gamı yetmez mi bütün 'ālemde
Cevr itdüğü nedür 'ālem-i gaddār baña
Bütün dünyada bana sevgilimin gamı yetmez mi? Merhametsiz âlemin bana eziyeti de nedir!
- 4 Yüzine bakmağa māni' olur ebr-i zülfi
Gün mi gösterdi 'aceb baht-ı siyeh-kār baña
Sevgilimin yüzüne bakmaya saçının bulutu engeldir, işi kötülük olan baht bana gün gösterdi mi ki?
- 5 Zülf-i dil-dāre şebīh itdüğüme incinüben
Gör ki dönderdi meger nāfe-i tātār baña
Sevgili, onun saçını Tatar nâfesine benzettiğıme incindiğı için, hele bakın kı, bana Tatar nâfesi gönderdi.
- 6 Dil za'îf oldu taḥammül idemez bār-ı gāma
Serber olur gam-ı hicrān dahı her bār baña
Gönül zayıfladı, gam yüküne tahammül edemez; ayrılığın gamı da her zaman artmaktadır.
- 7 'Adliyā şöḥbet-i ağıyār ile bīzār oldum
Hoş gelür yār-ı vefādār ile bāzār baña

²⁹ mufasssal, mücmel, mufasssal ve müekked, belîğ teşbih, açık istare, kapalı istiare

Ey Adlî! Rakiplerin sohbetinden şikayetçiyim, vefalı sevgili ile kavlı ahd bana iyi gelir.

4

fā'ilātün fā'ilātün fā'ilātün fā'ilün

- 1 Būy-ı zülfünle behište ger vara bād-ı şabā
Ravza'dan karşı çıkup Rıdvān diye kim merhabā
Sabah rüzgarı senin saçının kokusuyla cennete varırsa eğer, cennetin kapıcısı olan büyük melek Rıdvān, cennetten çıkıp sabah rüzgarına hoşgeldin der.
- 2 Her ne dem bād-ı nesīm irişe ol dem ideler
Ehl-i cennet gözlerine gerd-i rāhuñ tūtiyā
Ne zaman hafif esen rüzgar ulaşırsa, Cennet ehli gözlerine senin yolunun tozunu sürme diye çeker.
- 3 Sāyesinde kaddūññūñ sürdüğüñ 'ömr-i dırāz
Serv-i bālāñña çenār el götürüp eyler du'ā
Senin boyunun gölgesinde uzun bir ömür sürdüğü için, çınar ağacı senin servi boyuna el açıp dua eder.
- 4 Ney gibi nālem benüm olduğıyığın sūznāk
İñleyüp āhenk ider çeng eyleyüp kaddin dü-tā
Ağlamalarım ney gibi dokunaklı olduğu için, çeng/arp boyunu iki büklüm edip inleyerek bana eşlik eder.
- 5 Kime şādî kime gam itmiş Hūdā kısmet ezel
Sensüzün āh eylemek her dem naşīb itmiş bana
Allah ezelde kimine sevinç kimine üzüntü vermiş, bana da sensizlikten her daim acı ile içini çekmeyi nasip etmiş.
- 6 Derd-i dil dermānını sordum tabībe didi kim
Şerbet-i la'inden özge derdüñe yokdur devā
Hekime, gönül derdinin dermanını sordum. Hekim senin derdine sevgilinin yakut gibi kırmızı dudağının şerbetinden başka çare yoktur, dedi.
- 7 Sen gidersin iy sanem şandum bedenden cān gider
Bu sebebden dōstum 'Adlî didi rūḥum saña
Ey put gibi güzel sevgili! Sen gidince öleceğimi düşündüm. Sevgilim! Bundan dolayı Adlî sana ruhumun dedi.

5³⁰

fā'ilātün fā'ilātün fā'ilātün fā'ilün

- 1 Meyl kılmaz ol perî hîç āşinālıktan yaña
Muttaşıl dünyā gibi meylî cūdālıktan yaña
O peri gibi güzel sevgili, benimle dost olmaya yanaşmaz, onun gönlü dünya gibi sürekli ayrılıktan yanadır.
- 2 Şāhid ü bādeyle dil ülfet tutupdur zāhidā
Anuñ için meyl kılmaz pārsālıktan yaña
Ey zahid! Gönül, sevgili ve şarap ile dostluk kurmuştur, onun için zahitlikten yana meyletmez.
- 3 'Āşîka mihr ü vefā kılmak nedür bilmez henüz
Yoḥsa ol fettāna söz yok dil-rübālıktan yaña
O afet, aşığa sevgi ve dostluk göstermek nedir henüz bilmiyor, yoksa onun herkesi kendine âşık etmesinden yana sözümüz yok.
- 4 'Adliyā ol şāh-ı ḥübāna kıl olsam bir nefes
Baḳmazidüm saltanatla pādīşālıktan yaña

³⁰ mufasssal, mücmel, mufasssal ve müekked, belîğ teşbih, açık istare, kapalı istiare

Ey Adlî! Eğer o güzeller güzeline bir an kul olsaydım, ne saltanat ne padişahlık gözümde olurdu.

5 Saltanat ‘unvânınuñ ğavgâları çokdur belî

Bir ‘abâyile hemîn sa’y it gedâlıkdan yana

Evet, saltanat unvanı için yapılan gürültü patırtı çoktur. Bir derviş hırkası ile kulluktan yana çok çaba sarfet.

6

fâ‘ilâtün fâ‘ilâtün fâ‘ilâtün fâ‘ilün

1 Ruĥlarına ol sitem-ger sünbül-i pür-çîn şalup

Fitne şaldı dîne iki kâfir-i bî-dîn şalup

O sitemkâr sevgili, büküm büküm kıvrıcık sümbül gibi olan saçlarını yanaklarına salınca; iki imansız kâfir, dinde karışıklık çıkarmış gibi oldu.

2 Vâdi-i ğamdan geçemez zülf ü haddüñ fikr ile

‘Âşıkuñ Şeb-dîz-i âh u eşk-i Gül-gün’ın şalup

Âşığın, senin saçını ve yanağını düşünürken, Şebdîz’e benzeyen âhını ve Gülgün gibi olan gözyaşını döküp, gam vadisinden geçemez.

3 Gözleri cellâdına virmiş müje hançerlerin

Düzd-i dil aşmağa iki kâkül-i miskîn şalup

Sevgili, gönül hırsızını asması için misk kokulu iki kâkülünü yüzünün iki yanına bırakmış ve hançer gibi olan kirpiklerini de cellat gözlerine vermiş.

4 Dür dişüñ yâdıyla bîdârem şeb-i hicründe ben

Gözlerümden şubh olunca hüşe-i Pervîn şalup

Ben, senin ayrılığının gecesinde, sabah oluncaya kadar gözlerimden Ülker takım yıldızına benzeyen gözyaşlarımı dökerek inci gibi olan dişinin düşüncesiyle uykusuzum.

5 Şabr ile ğam nakdidür ‘âlemde varı neylesün

‘Adlî geldi ĥâk-i pâyuña yoğ u varın şalup

Adlî bu dünyada malı mülkü ne yapsın, onun sermayesi sabır ve keder akçesidir; zaten o, senin huzuruna yoğunluğunu varını yani her şeyini bırakıp gelmiştir.

7³¹

fâ‘ilâtün fâ‘ilâtün fâ‘ilâtün fâ‘ilün

1 Âh kim derdüme dermân itmege ‘âciz tabîb

Dermend ü mübtelâ üftâdeyem merd-i ğarîb

Ah ki garip bir adam; dertli, düşkün ve bıçare bir âşığım. Hekim de benim derdime derman bulmakta acizdir.

2 Kûy-ı dil-berde rakîbüñ ta‘nı bildürdi baña

Ĥâr ucından gülsitân içre ne çekmiş andelîb

Sevgilinin mahallesinde rakibin kınaması, bana gül bahçesinde dikenin ucundan bülbülün ne çektiğini gösterdi.

3 ‘Andelîb-i dil nice derd ile feryâd itmesün

Gül-‘izârına görür ĥâr-ı rakîb olmuş qarîb

Sevgilinin gül gibi olan yanağına, diken gibi olan rakibin yakın olduğunu gören gönül bülbülü dert ile nasıl feryat etmesin?

4 Her kaçan dil derdinüñ dermânını itsem su’âl

Kaşları yayın kurup müjgân-ı zaĥm olur mecîb

Sevgiliye ne zaman gönül derdinin dermanını sorsam, bana yay kaşlarını kurup yaralayıcı kirpiklerini gönderir.

³¹ mufassal, mücmel, mufassal ve müekked, belîğ teşbih, açık istare, kapalı istiare

- 5 Ger lebûñ cām-ı meyın yād itse minberden yire
Na'ra urup kendüyi ser-mest ide ol dem haṭīb
Eğer hatip senin şarap kadehine benzeyen dudağını hatırlasa, kendini minberden yere atıp, haykırarak kendinden geçer.
- 6 Kaşlarıñ mihrābına secde ider ehl-i şalāt
Küfr-i zülfüñe perestār iy sanem ehl-i salīb
Ey put gibi güzel sevgili! Namaz kılanlar, senin mihrab gibi olan kaşlarına secde eder; kâfirlerse senin siyah saçına tapanlardır.
- 7 Var daḥı 'Adlî cihānda 'ayş u nüş itme taleb
Çün saña bezm-i ezelde cām-ı gamdandur naşīb
Ey Adlî, git de dünyada yiyip içme isteme; çünkü ezel meclisinde senin nasibin gam kadehindendir.

8

fā'ilātün fā'ilātün fā'ilātün fā'ilün

- 1 Ayağın öpmege yārūñ ger vireydi baht dest
Başum eflāke irüp 'ālem olurdı zīr-dest
Eğer kaderim sevgilinin ayağını öpmek için izin vermiş olsaydı; başım göğze erer, dünyaya hükmederdim.
- 2 Bir gice ger yār ile peymāne sürsem reşkden
Tañ degül nüh kāse-i gerdün eger balsa şikest
Eğer bir gece sevgili ile şarap içip sohbet etsem, kase gibi olan dokuz göğün kıskançlığından çatlamasına şaşılmaz.
- 3 Çıkmazam kūyından ümmīd-i likā-yı yār ile
Ehl-i imāna olur hubb-ı vaṭan çün pāy-best
Sevgilinin yüzünü görme umuduyla onun yöresinden ayrılmam; çünkü iman sahipleri için vatan sevgisi vatanlarından çekip gitmelerinin önüne geçer.
- 4 Zāhidi gördüm mürīd ile çıkar mey-hāneden
Ser-girān biri velīkin ol birisi nīm-mest
Zahidi, meyhaneden bir müritle çıkarken gördüm; birisi çok sarhoş ama diğeri yarı sarhoştur.
- 5 Her devānuñ şerbetini la'-i cānānda komış
'Adliyā derdi saña taḥdīr iden rüz-ı elest
Ey Adlî! Elest gününde sana derdi veren Allah, her çarenin şerbetini sevgilinin yakut renkli dudağında bırakmıştır.

9³²

fā'ilātün fā'ilātün fā'ilātün fā'ilün

- 1 Kaşları yayın kurup atdukça müjgānı dürüst
Bir haṭā itmez irer her cāna peykānı dürüst
Sevgili, yay gibi olan kaşlarını kurup kirpik oklarını tam hedefine fırlattıkça, hata yapmaz ve onun her bir kirpik okunun sivri demir gibi olan ucu, her cana dosdoğru ulaşır.
- 2 Gerçi kim Yākūt dirler yazdı çok meşq-ı misāl
Yazmadı haṭṭuñ gibi bir haṭṭ-ı reyḥānı dürüst
Her ne kadar ünlü hattat Yākūt (ö.1299)'un çok sayıda örnek yazı yazdığı söylense de senin ayva tüylerin gibi bir zarif reyhanî yazı yazamadı.
- 3 Zāhidüñ yiri olursa yiridür nār-ı Ceḥīm
Küfr-i zülfüñ olmadı anuñçün imānı dürüst

³² mufasssal, mücmel, mufasssal ve müekked, belîğ teşbih, açık istare, kapalı istiare

Senin saçının küfründe kalıp, sağlam bir imana erişemediği için zahidin yerinin cehennem ateşi olmasına şaşılmaz.

4 Çün gedâdur kapuña geldükce iy şâh âftâb

H^vân-ı hüsnünden nevâl alursa bir nânı dürüst

Sultanım! Güneş, bir dilenci olduğu için senin kapına geldikçe güzellik sofrandan tam bir ekmek alması uygundur.

5 Va’desine iy gönül dil-berlerün aldanma kim

Anlarun olmaz cihânda ‘ahd ü peymânı dürüst

Ey gönül! Sevgililerin vermiş oldukları sözlere aldanma; çünkü bu dünyada onların sözleri doğru değildir.

6 Ol rakîb-i seg dışın bilerdi yârün la’line

Seng urup komadılar ağızda dendânı dürüst

O köpek rakip, sevgilinin yakut gibi kırmızı dudağı için dişlerini bilerdi, bu nedenle rakibin ağızına taş atıp, ağızda sağlam diş bırakmadılar.

7 Gülşen-i nazmuñda ‘Adlî gül koğular dâ’imâ

Her nefes bülbül gibi kim okusa anı dürüst

Adlî! Senin şiirini kim her zaman bülbül gibi layıkıyla okursa, gül bahçesi gibi olan şiirinde daima gül koklar.

10

fâ’ilâtün fâ’ilâtün fâ’ilâtün fâ’ilün

1 Nesne yok yanında dil-dâruñ dil ü cândan ‘abeş

‘Âşıka nesne görünmez derd-i hicrândan ‘abeş

Sevgilinin nezdinde gönül ve candan boş ve yersiz bir şey yoktur, âşık için ayrılık derdinden daha kötüsü olamaz.

2 Nâlemi işitmeyüp zâğ-ı rakîbi güş ider

Ol güle gelmez belî murğ-ı suhan-dândan ‘abes

O gül gibi sevgili, inlememi duymayıp karga rakibi dinler; tabî o güle, karga rakip, bülbül gibi olan âşıktan gereksiz gelmez.

3 Zâhid-i rübâh bakmaz rûy-ı yâre nitekim

Düzd olana nesne gelmez mâh-ı tâbândan ‘abes

Hırsız için dolunaydan daha uygunsuz bir şey olmadığı gibi, hilekâr zahit de sevgilinin yüzüne bakmaz.

4 Ululanup seg rakîb itmez nazar ‘âşıklara

‘Âşıka sorsañ cihânda nesne yok andan ‘abeş

Köpek rakip, büyüklenip âşıklara bakmaz; âşığa sorsan, dünyada rakipten daha lüzumsuz kimse yoktur.

5 ‘Adliyâ vaşl isteme hicrânda cân vir gelmeye

Derd ile hûy eyleyene nesne dermândan ‘abes

Ey Adlî! Kavuşmak isteme, ayrılıkta can ver; zira derdi kendine huy eyleyene dermandan yararsız bir şey yoktur.

11³³

mef’ülü fâ’ilâtün mef’ülü fâ’ilâtün

1 Dîdâre tâlib olan olmaz cinâne muhtâc

Cânâne ihtiyâc it gel olma cânê muhtâc

Sevgilinin yüzünü görmek isteyen kişi, cennetlere ihtiyaç duymaz, sana gerekli olan sevgili olsun ki canına muhtaçlığın kalmasın.

³³ mufasssal, mücmel, mufasssal ve müekked, belîğ teşbih, açık istare, kapalı istiare

- 2 Kaşuñla kirpügüñden katlûme ğamze besdür
Şemşirzenler olmaz tır ü kemâne muhtâc

Beni öldürmen için kaşın ve kirpiğinden çok yan bakışın yeter, zira kılıçla savaşan kimsenin ok ve yaya ihtiyacı olmaz.

- 3 Ol âftâbuñ itsem hâk-i derinde mesken
Bir zerre olmaz idüm kaşr-ı cinâne muhtâc

O, güneş yüzlü sevgilinin kapısının toprağında yaşasaydım, cennet köşklerine hiç muhtaç olmazdım.

- 4 Çün mâ-cerâ bilindi başuñdan itme takrîr
Ol nesne kim 'ayândur olmaz beyâne muhtâc

Başına gelenler bilindiği için anlatmaya çalışma; ortada olan şey, beyana muhtaç değildir.

- 5 'Adlî nigâre hâlûñ 'arz it niyâz birle
Dervîş olanlar olur şâh-ı cihâne muhtâc

Adlî! Resim gibi güzel sevgiliye halini yalvararak arz et, çünkü yoksullar, cihan padişahına muhtaçlardır.

12

fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilün

- 1 Tüt dilüñi eyleme la'l-i leb-i cānānı medh
Bendeye lâyıķ degüldür eylemek sultānı medh

Sevgilinin yakut gibi kırmızı dudaklarını övme, dilini tut; sultanı övmek, köleye yaraşmaz.

- 2 Mihr-i 'âlem-tâbı medh itmek düşer mi zerreye
Kevkebe lâyıķ mıdur itmek meh-i tâbānı medh

Bir toz tanesine, âlemi aydınlatan güneşi övmek düşer mi? Yıldıza, ışık saçan ayı övmek yakıştır mı?

- 3 Cāna ne lezzet irişdüğün hadeng-i yârdan
Yâremüñ ağızında dil olmuş ider peykānı medh

Sevgilinin ok gibi olan bakışlarından canımın aldığı zevk ve hazzı, yaramın ağızında attığı okun temreni dil olmuş, öve öve anlatır.

- 4 Oklarıñı medh ider cismümde olan her kılum
Her çemen dildür şanasın kim ider bārānı medh

Vücudumdaki her bir tüyüm, sevgilinin ok gibi olan bakışlarını/kirpiklerini över; onu, çayırda yağmuru öven otlar sanırsın.

- 5 Medh-i 'âlemden çü müstağnî olupdur âftâb
'Adliyâ nice idersin ol gözi fettānı medh

Ey Adlî! Güneşin, dünyanın övgüsüne ihtiyacı olmaması gibi, o gözleri fettanı nasıl övebilirsin!

13³⁴

fe'ilâtün fe'ilâtün fe'ilâtün fe'ilün

- 1 Devr-i güldür çün ider devr-i kadeh cānı feraḥ
'Âķil oldur ki tutar her dem ol evānı feraḥ

Gül zamanı olduğu için kadehin dönüşü/şarap mevsimi ruhu ferahlatır, akıllı o kişidir ki o çağı, hep şen eder.

- 2 Dile geldükce hayâli ğamı teskîn iderem
Merdüm olan tutar elbette de mihmānı feraḥ

İnsanın elbette misafiri rahat ettirdiği gibi sevgilinin hayali gönlüme geldikçe üzüntüyü yatıştırırım.

³⁴ mufasssal, mücmel, mufasssal ve müekked, belîğ teşbih, açık istare, kapalı istiare

- 3 Diller aldıkça sevinse n'ola ol şāh-ı cemāl
Memleket fethi ider hātır-ı sultānı ferah

O güzellik padişahının etrafındakilerinin gönüllerini ele geçirdikçe sevinmesine şaşılmaz, çünkü memleket fethi, sultanın gönlüne huzur verir.

- 4 Cāndur işārumuz incinme ayağūñ tozına
Tuhfe-i mūr ider çünkü Süleymān'ı ferah

Ey sevgili! Ayağının tozuna saçtığımız canımızdır, bundan incinme! Zira Hz. Süleyman'ı da ferahlatan karıncanın hediyesidir.

- 5 'Adliyā 'āşıkı ğamgīn dilerimiş dil-ber
Gel ğamile geçin it hātır-ı cānānı ferah

Ey Adli! Gönlü alıp götüren sevgili, aşığın kederli olmasını dilermiş. Gel, gam ile aranı iyi tut da sevgilinin gönlünü ferahlat.

14

fā'ilātün fā'ilātün fā'ilātün fā'ilün

- 1 Gül yüzün devrinde 'uşşākı rakīb incitmesün
Olduğı yokdur cihānda 'işret-i nev-rūz telh

Ey Sevgili! Rakip, senin gül yüzünün zamanında âşıkları incitmesin; çünkü dünyada, nevrüz eğlencesinin acı olduğu görülmemiştir.

- 2 Acı acı ağladuğum halka te'sīr eyledi
Bu muḳarrerdür olurmış nāle-i dil-sūz telh

Benim acı acı ağlamam insanların içine işledi. Gönül yakan iniltinin acı olmasında şüphe yoktur.

- 3 Ğālib olduğça gönül milkine ğam cān incinür
Milk ehiline gelürmiş düşmen-i pīrūz telh

Keder, gönül ülkesine üstün geldikçe kalp incinir; ülke sahibine zafer kazanan düşmanın acı geldiği gibi.

- 4 Zülfünün fikriyle zulmāt-ı ğam olur her gice
Gün yüzün hicrinde olur lezzet-i her rūz telh

Ey Sevgili! Saçlarının düşüncesiyle her gece, üzüntüye boğan karanlıklar haline gelir; güneş gibi olan yüzünün ayrılığında ise her günün tadı, acı olur.

- 5 'Adli'yem bezm-i ğamuñda nāle-i cān-ğāh³⁵ ile
Uş ğamuñ çenginde oldı baña sāz u söz telh

Ey sevgili! Senin gam meclisinde, korkunç/can yakan çılgılığıyla Adli'yim, o çalgı meclisi gibi olan gamında, bana çalıp söylemek tatsız oldu.

15³⁶

fā'ilātün fā'ilātün fā'ilātün fā'ilün

- 1 Eyledi müşgīn saçın kaşduma ol sayyād bend
Halka halka kıldı güyā sayd için pīçān kemend

O avcı gibi olan sevgili, misk kokulu saçını benim ölümüm içinilmek bağladı ve kemend gibi olan saçının kıvrımlarını beni avlamak için halkalar haline getirdi.

- 2 Öykünürmiş leblerüne sükker iñen tatlıdur
Nāz ile güftāre gelseñ telh olur bāzār-ı khand

Şeker, çok tatlıdır diye senin dudaklarına özenirmiş; sen, nazlanarak konuşsan şeker çarşısı acı olur.

³⁵ Yavuz Bayram'ın çalışmasında bu beyit, "5a kām ile] gāh ile M1, M2" dipnotuna rağmen, 'Adli'yem bezm-i ğamuñda nāle-i cān kām ile/Uş ğamuñ çenginde oldı baña sāz u sūz telh şeklinde okunmuştur (2018, s.55). Ancak bu haliyle beyitin anlamına ulaşamadığından, beyit yukarıdaki gibi düzeltilmiştir.

³⁶ mufassal, mücmel, mufassal ve müekked, belîğ teşbih, açık istare, kapalı istiare

3 Benüm ile dōst olsañ cān virür ğamdan ‘adū
Nūş-ħand itseñ baña eyler rakībūñ zehr-hand
Sen benimle dost olsan, düşman kederinden ölür; bana tatlı tatlı gülsen, rakibin acı acı güler.

4 Zāhidā zūhdūñ görüp rind olana ta’n itme kim
Levħa tarħın böyle çekmiş ūstād-ı naķş-bend
Ey Zahit! Sen dindarlığına bakıp da gönül ehli olanı ayıplama; çünkü ressamların ustası olan Allah, onun kaderini böyle vaz’ etmiştir/yaratmıştır.

5 Saña kul olmak benüm ħaddūm degüldür dōstum
Sen şeh-i milk-i kerem ‘Adlī bir oñmaduk levend
Dostum! Sana kul olmak, benim haddim değildir. Sen cömertlik ülkesinin padişahısın, Adlī ise talihsiz bir başıbozuktur/âşıktır.

16

mefā’lün mefā’lün mefā’lün mefā’lün

1 Senüñ zencir-i zülfüñden dil-i dīvāne bend ister
Uşandı hicr ile cāndan aşılmağa kemend ister
Deli gönül, senin zincir gibi olan saçlarından kendine bir kelepçe ve ayrılık acısıyla canından bezdiği için de asılmak için boynuna ilmik ister.

2 N'ola meyl eylese hattūñ ğıdā-yı la’-i nābuña
Çü tūtī kande olursa ğıdā yirine kand ister
Senin ayva tüylerin, kırmızı dudağının gıdasından istese şaşılmaz; çünkü papağan nerede olursa olsun, yemek yerine şeker ister.

3 Mey-i la’lın içüp vā’iz ħumār-ı çeşm-i yār olduk
Aña di va’z u tefsiri ki senden nuş u pend ister
Ey vaiz! Sevgilinin yakut gibi kırmızı dudağının şarabını içip sevgilinin gözünün sarhoşu olduk, bu nedenle senden öğüt ve akıl isteyene vaaz ver.

4 Cihānuñ ‘izzet ü cāhını terk itdi levend-i dil
Çü cümle şimdi dil-berler yaķasuz bir levend ister
Gönlü alıp götüren güzeller şimdi yakasız gömlek giyen yani dünyadan el etek çeken bir âşık istedikleri için, gönül levendi, dünyaya verdiği değeri ve onun türlü makamını terk etmiştir.

5 Lebūñ dārū’ş-şifāsından umar dil derdine dermān
Tabīb-i ħaste-dillersin devāsın derdmend ister
Gönül, derdine dermanı senin hastane gibi olan dudağından bekler; çünkü hasta gönüllülerin doktorusun ve de dertliler, çaresini senden isterler.

6 Göñül künc-i kanā’atde otur giy ħırķa-i ħüzni
Çü ol şeh kulların dā’im fakir ü müstemend ister
Ey gönül! Kanaat köşesinde otur ve hüznün hırkanını giy; çünkü o padişah gibi olan sevgili, kullarının sürekli çaresiz ve kederli olmalarını ister.

7 Ħayāl-i sīm-ber itmeñ aña beñzer senüñ ‘Adlī
Gedā ħāk üzre yaturken gümüşden tahta-bend ister
Ey Adlī! Senin o gümüş göğüslüyü hayal etmen bir dilencinin toprak üzerinde yatarken gümüşten bir mahfil istemesine benzer.

17³⁷

mef’ülü mefā’lū mefā’lū fe’ülün

1 Her dilde ki dāğ-ı ğam-ı ‘ışķuñ eseri var
Āħ itse n'ola derd ile yanmış cigeri var

³⁷ mufassal, mücmel, mufassal ve müekked, belğ teşbih, açık istare, kapalı istiare

Her gönülde aşk derdinin yara izi olduğu için dert ile bağı yanık âşığın ah etmesine şaşılmaz.

2 Kaşına gözi gamz ider iy dil hazer it kim

Ol ecriye bu fitnenün egri haberi var

Ey gönül! Sevgilinin gözü, kaşına kaş göz ediyor. Dikkat et! Zira bu arabozucunun, o eğriye, yalan haberi var.

3 Sen mehde tamām olduğına āyet-i hüsnün

Huccet haṭuñı göster aña kim nazarı var

Seni gözleyen âşığa, senin gibi bir ay yüzlüde güzellik işaretlerinin tamamlandığına belge olarak ayva tüylerini göster.

4 Tā şubḥa degin yummasa göz tañ mı kevākib

Āhumla felek yana diyüben hazeri var

Yıldızların sabaha kadar uyumamasına şaşılmaz; çünkü ahımla gökyüzü yanar diye korkuyor.

5 Feryādına nālān oluban idemedi ney

Bilinde niçe gerçi ki gayret kemeri var

Ney, belinde gayret kemeri olmasına rağmen, âşığın feryadına inleyerek dahi ayak uyduramadı.

6 İy dil hazer it dām-ı ser-i zülfine düşme

Çok başlu durur kim bile ne fitneleri var

Ey gönül! Sevgilinin saçının ucundaki tuzağa düşmemeye dikkat et; çünkü sevgilinin saçı kimsenin bilmediği hileleri olan çok başlı bir yılandır.

7 Hicrinde gönül oldu yüzi nūrına nevmīd

Ġam gicesinün şanma ki āḫir seheri var

Ayrılık acısı çeken gönlün sevgilinin parlak yüzünü görmeğe umudu kalmadı, zira keder gecesinin sonunda seher vaktinin olmadığı gibi.

8 ‘Adlī’ye teraḥḥum demidür eyleseñ iy dōst

Cān geldi lebe şimdi zarūrī seferi var

Ey dost! Adlī’ye acıyacaksan, tam zamanıdır; çünkü can boğaza dayandı, şimdi onun zorunlu seferi var.

18

fā‘ilātün fā‘ilātün fā‘ilātün fā‘ilün

1 Şol gedā kim dil-berini kendüye gam-ḥ^vār ider

Yeg durur ol şāhdan kim yāri andan ‘ār ider

Gönlü alıp götüren sevgiliyi dert ortağı yapan şu yoksul âşık, sevgilisi kendisinden utanan bir padişahdan daha üstündür.

2 Her ne deñlü yolına saçdum gözüm gevherlerin

Mā’il olmaz şanasın cān naḫdini iş’ār ider

Her ne kadar gözyaşı incilerimi sevgilinin yoluna saçsam da bunlara itibar etmez; sanki en kıymetli olan canı istediğini bildirir.

3 Çeşm-i zaḥmı baḡrumı çāk eyledi ol kāfirün

Bir Müselmān yok mı ‘ālemde baña timār ider

O kāfir sevgilinin yaralayan bakışı, baḡrımı parçaladı. Bu dünyada beni tedavi edecek bir Müslüman yok mu?

4 Zülfünün zünnārına bil bağlamaz imānı yok

Zāhid anuñcün günāhın bilüp istiḡfār ider

Zahit, senin zünnar gibi olan saçına güvenmez, çünkü imanı yok; onun için günahını bilip tövbe eder.

- 5 Şeş-der-i hicrāna düşdi ka'beteyn-i cān u dil
Nerd-i gāmda ol harāmî pîşe-bîni zār ider³⁸

Can ve gönül zarlari, ayrılığın altı kapısına düştü; artık oradan çıkamazlar. İşte bu nedenle gam tavalasında o harāmî gibi gönlü yağmalayan sevgili, âşığı ağlatır; o ustayla zar gibi oynar.

- 6 Zülmet-i hicrūñde bilmez 'adl ü zulmin 'ālemüñ
Ol kadar kim 'Adlî'yi zülfüñ gamı efkār ider

Adlî, senin ayrılığının karanlığındaiken dünyanın adalet ve zulmünü anlamaz; bu durumdayken onu, sadece senin saçının kederi karamsarlığa düşürür.

19³⁹

fā'ilātün fā'ilātün fā'ilātün fā'ilün

- 1 Var iken tende benüm rûh-ı revānumdan eşer
Hamdülillāh bir dahı kıldum cemālūñe nazar

Tenimde hâlâ canım varken, Allah'a hamd olsun bir kere daha senin güzel yüzüne bakabildim.

- 2 Hākümūñ her zerresi rakş ura yārūñ mihriñle
Ger ide zülfi nesîmi kabrüm üstine güzer

Eğer sevgilinin saçının hafif esintisi, kabrimin üzerinden geçse; toprağımın her zerresi, sevgilinin güneşiyle dans etmeye başlar.

- 3 Öykünürse zülfüñe sünbül siyeh-rûlık idüp
Beñzerem dirse lebüñe kellelik eyler şeker

Sünbül, utanmazlık edip, senin saçına özenirse; şeker, senin dudağına benzerim deyip kelle şekerlik eder.

- 4 Seyr iderken hüsñ ilin çeşminden iy dil ki şaķın
Eylemek lâzım durur çünkim harāmiden hāzer

Ey gönül! Sevgilinin gözünden güzellik şehrini seyrederken dikkat et; çünkü yol kesenlerden sakınmak gerektir.

- 5 Āteş-i āhum yakar her gice şem'i şubha dek
Bülbülü nālān ider feryād u āhum her seher

Ah ateşim, her gece sabaha kadar mumu yakar; feryadım ve ahım da her sabah bülbülü inletir.

- 6 Eyledüm dilde hayāl-i çeşmüñe bağrum kebāb
Döstum ma'zür ola hayrū't- ta'āmu mā-hāzar⁴⁰

Ey dostum! Gönlümdeki gözünün hayaliyle bağrımı közledim; beni mazur gör çünkü yemeğin hayırlısı elde olandır.

- 7 Gözlerinden 'Adlî-i dil-hastenüñ şevk-i lebüñ
Dāğ-ı hasretle döker yaş yirine hün-ı ciger

Senin dudağının arzusu, âşık Adlî'nin gözlerinden hasret yarastıyla yaş yerine bağır kanı döker.

³⁸ Dr. Yavuz Bayram (2018: 59) "Nerd-i gāmda ol maķāmı pîşe-i bîzār ider" şeklinde kabul ettiği ikinci mısra için şu nüsha farklarından bahseder: "Bu mısra, M1 ve T nüshalarında "Nerd-i gāmda ol maķāmı-ı pîşe-bîni zār ider"; M2'de "Nerd-i gāmda ol harāmî pîşe-bîni zār ider" şeklindedir. Ancak cümle öğeleri açısından bakıldığında doğrusu yukarıya alınan M2 nüshası olmalıdır.

³⁹ mufasssal, mücmel, mufasssal ve müekked, belîğ teşbih, açık istare, kapalı istiare

⁴⁰ Bu ifade metinde Farsça kurala göre "hayrū't-ta'ām-ı mā-hāzar" şeklinde okunmuştur; halbuki ifade Arapçadır.

mefā'ilün fe'ilātün mefā'ilün fe'ilün

1 Kaçan ki göklere aḡar bu āh-ı âteş-bār

Olur cihān gözūme kara zülfi gibi tār

Bu ateş yağdıran ahım, ne zaman göklere ulaşırsa, dünya gözūme sevgilinin siyah saçı gibi karanlık gözükür.

2 Hādeng-i ḡamzesi bağrumda başlar çıkarup

Yaşūmı kana boyadı benüm o lāle-'izār

Sevgilinin ok gibi olan yan bakışı, bağrımda yaralar açtı; o lale yanaklı sevgili, gözyaşımı kana boyadı.

3 Şerār-ı āhum ile ra'd u berke od biraḡup

Hācīl durur gözūmūn yağmurundan ebr-i bahār

Bahar bulutu, gözyaşı yağmurumdan utanır. Ahımın kıvılcımları gök gürültüsü ve şimşegi oda yakmıştır.

4 Gözūm yaşını şular gördi kendüden gitdi

İşitdi nālemi zārılıḡ eyledi kūhsār

Akarsular, gözūmün yaşını görünce kendinden geçti; inlememi duyan dağlar da feryat figan etti.

5 Gözūn yaşıyla kenār ola mı senūn 'Adlī

Ziyāde ser-keş olupdur o serv-i hoş-reftār

Ey Adli! O yürüyüşü güzel olan servi boylu sevgili, döktüğün gözyaşını görüp de hiç kıyına gelir mi? O, daha da dikbaşı olmuştur.

fe'ilātün fe'ilātün fe'ilātün fe'ilün

1 Gözi derdiyle dīl-i zārūmı bīmār eyler

Saçı fikriyle cihānı gözūme tār eyler

Sevgili, gözünün derdiyle ağlayan gönlümü hasta eder; saçının düşüncesiyle de dünyayı gözūme karanlık bir gece gibi gösterir.

2 İrmese būy-ı vefā zūlf ü ruḡuñdan cāna

Ne gül eyler anı ne nāfe-i Tātār eyler

Ey sevgili! Senin yanağından ve saçından vefa kokusu canıma erişmese, o vefa kokusunu ne gülden ne de Tatar miskinden alabilirim.

3 Tālī'üm kör baña zūlfūn yüzüñi göstermez

Kim ider anı ki bir baht-ı siyehkār eyler

Ey sevgili! Talihim kör, bu yüzden saçın bana senin yüzünü göstermez; zaten bir kara baht dışında kim böyle bir şeyi yapabilir!

4 'İşk dellālī gönül şehrine seyr itdükçe

Ḡam metā'ına hemān cānı ḡarīdār eyler

Aşk tellali, gönül şehrine uğradıkça canımı, hemen gam malına müşteri yapar.

5 'Adlī göz yaşın akıdup yine tolāb gibi

Gülsitān-ı ser-i kūyuñ tolanup zār eyler

Adli yine su değirmeni gibi gözyaşını akıtıp, sevgilinin gül bahçesi gibi olan semtini dolaşp inler, ağlar.

fe'ilātün fe'ilātün fe'ilātün fe'ilün

1 Dürç-i la'lūñi senūn ḡokka-i cān eylediler

Haste dillere devā anda nihān eylediler

⁴¹ mufasssal, mücmel, mufasssal ve müekked, beligh teşbih, açık istare, kapalı istiare

Senin kutu gibi olan yakut dudaklarını, can hokkası yaptılar; hasta gönüllerin devasını, onun içine gizlediler.

2 İy kamer-çehre melek-şüret-i insānda seni
Hüsn-i taşvîr idüben rûh-ı revân eylediler

Ey ay yüzlü sevgili! Seni, melek yüzlü insan şeklinde güzelce tasvir ederek sana hep yaşayacak olan can verdiler.

3 Hüsn ile Yûsuf eger old'ise sultân-ı Mısr
Bu güzellikle seni şâh-ı cihân eylediler

Eğer Hz. Yusuf, güzelliğiyle Mısır'a sultan olduysa, seni de bu güzellikle dünya padişahı yaptılar.

4 Her letâfet ki ezel kısmet idi hûblara
Cümlesin cem' idüben sende 'ayân eylediler

Güzellere ta ezelden verilen güzelliğin tamamını toplayıp sende görünür kıldılar.

5 Her ne kaşd itdiyise 'âşıka hışm ile gözün
Gamze-i tîgi çeküp anı hemân eylediler

Gözün âşığa öfkeyle ne yapmak istediye, kılıç gibi yan bakışın onu hemen yerine getirdiler.

6 Hasret-i la'î için gözlerümün kanlu yaşı
Dökülüp yiryüzini toptolı kan eylediler

Senin yakut dudağının hasretiyle gözlerimin kanlı yaşı dökülüp yeryüzünü baştan sona kanla doldurdular.

7 Zülfünü şem'-i ruhuñ üzre görenler didiler
'Adlî'nün dūd-ı dilin aña duhân eylediler

Senin saçını, yanak mumun üzerinde görenler "Adlî'nin gönül ateşinin dumanı, o mumun dumanı oldu." dediler.

23⁴²

fā'ilātün fā'ilātün fā'ilātün fā'ilün

1 Bir mülâyim dil-bere 'âlemde kıymet var mıdur
Hâk-i pâyine yüz urmağ deñlü 'izzet var mıdur

Dünyada yumuşak huylu bir güzele kıymet biçilebilir mi? Onun ayağının toprağına yüz sürmek kadar şeref ve onur sahibi olunabilir mi?

2 Bakışuñdan aňlayup halvet tırup biñ nâz ile
Tolaşup tenhâ gelüp diye ki hizmet var mıdur

Senin bakışından anlayıp, bir kenara çekilip; bin işveyle dolaşıp, yalnız gelip ve "Yapabileceğim bir şey var mıdır?" dese.

3 İverek la'l-i lebinden büse ihsân eyleye
Ya'ni kim cānda anuñ mānendi lezzet var mıdur

Yakut dudağından aceleyle bir öpücük verse; acep canda onun benzeri bir tat bulunabilir mi?

4 Cevre bakup havf ile gitse hırāmān oluban
Bundan artuğ dahı 'âlemde kıyāmet var mıdur

Korkuyla eziyete bakıp, salınarak yürüyüp gitse dünyada bundan daha büyük kıyamet var mıdır?

5 Hâk-i pāyi cevherine nakd-i cān ister nigār
'Adlîyā sultān geçersin sende kudret var mıdur

Ey Adlî! Resim gibi güzel sevgili, mücevher gibi olan ayak toprağı için senin en kıymetli olan canını ister; madem padişah geçinirsin, sende bu güç var mıdır?

⁴² mufasssal, mücmel, mufasssal ve müekked, belîğ teşbih, açık istare, kapalı istiare

mefā'ilün fe'ilātün mefā'ilün fe'ilün

- 1 Cüvânları seveliden bu pîr-i bî-tedbîr
Beni esirgeyüp ağlar eger cüvân ger pîr
Bu çaresiz ihtiyar, gençleri sevdiğinden beri genci yaşlısı bana acıyıp, ağlar.
- 2 Anuñ selâsil-i zülfine olalı şeydâ
Ne bend zabt idebilür beni ne hüd zencîr
Sevgilinin zincir gibi olan saçına deli olduğumdan beri, beni ne ip ne de zincir tutabilir.
- 3 Bugün ki nakd ayağıña cân nişâr iderem
Kâbül eyle hey âfet ki öldürür te'hîr
Ey sevenin başına bela açacak güzel! Senin ayağına son derece kıymetli olan canımı bugün ödememi kabul et; çünkü âşığı, ertelemek öldürür.
- 4 Bu şevk ile dilerem kîşüñe olam kurbân
Ki âhu-yı dile şîrâne urasın bir tîr
Gönül ahusuna cesurca bir ok atman arzusuyla senin yoluna kurban olmayı isterim.
- 5 Benüm kuşurumu bulduñ vefâda anuñçün
Sen itmedüñ hele cevri eylemekde hîc takşîr
Vefa göstermede benim kusurumu bulduğun için bana eziyet etme konusunda hiç kusur etmedin.
- 6 Cinânda yürür idüm vâkı'amda dimişsin
Düşünse hayr ola şüfi ki 'aksidür ta'bîr
Ey sofî! "Rüyamda cennetlerde yürüyordum" demişsin. Rüyan, hayra tebdil olsun; çünkü rüyalar tersine yorumlanır.
- 7 Muhaqqak oldı ki 'Adlî hatı gâmin yazmış
Kara yüzün gibi alnuñda kâtib-i takdîr
Şurası muhakkak ki ey Adlî! Kader yazıcısı gam yazını kara yüzün gibi alnında yazmış.

25⁴³**fā'ilātün fā'ilātün fā'ilātün fā'ilün**

- 1 Muhtesib 'âşıkları mest olıcağ ta'zîr ider
Mes'ele budur ki 'âşıklar anı tekfîr ider
Zâbit, âşıkları sarhoş olunca azarlar; aslında âşıklar ona kâfir derler.
- 2 Ehl-i tezvîr ile kalb elinde olur pây-mâl
Milk-i dil çün zülfün ile kaşlaruñ el bir ider
Gönül ülkesi, sahtekar ve yalancının ayakları altında kalır; çünkü senin saçın ve kaşların gönül ülkesi için işbirliği yapmışlardır.
- 3 Zulmi kim şâh eyleye kim virür anuñ dâdını
Hâneyi mi'mâr yıksa anı kim ta'mîr ider
Bir evi mimar yıkıp nasıl yine mimar tamir ederse, zulmü padişah etse, adaleti yine o yerine getirir.
- 4 Gam çerisiyle mukābil olmağa 'âşıklaruñ
Kâmetin kılup keman âhını aña tîr ider
Gam askerlerine karşı koyabilmek için âşıkların boylarını yay; ahını da bunlara ok yapmıştır.
- 5 Gönli milkin 'Adlî'nüñ gam leşkeri yakmak diler
Hey meded erkân-ı devlet aña ne tedbîr ider
Adlî'nin gönül mülkünü, gam askeri yıkmak ister. İmdat! Devletin ileri gelen görevlileri bunun için ne önlem alacaklar?

⁴³ mufassal, mücmel, mufassal ve müekked, belîğ teşbih, açık istare, kapalı istiare

fā'ilātün fā'ilātün fā'ilātün fā'ilün

- 1 İşıgūñ dārū's-şifāsından şu dil kim dūr olur
Derdine dermān bulunmaz hier ile mehcūr olur
Senin hastane gibi olan eşiğinden uzak kalan şu gönlün derdine derman bulunmaz, o, ayrılık acısıyla uzakta kalmıştır.
- 2 İtleri karşı gelüp veh veh dir idi hālūme
Haste kıldum haste olan dōstlardan dūr olur
Hastalandım, hasta olan, dostlarından uzak kalır; eskiden sevgilinin köpekleri, karşıma geçip halime vah vah derlerdi, şimdi onlar bile yok.
- 3 Ruḥlaruñ şevkiyle bir 'âşık ki cān vire senüñ
Ḳabri anuñ haşr olunca dōstum pūr-nūr olur
Dostum! Senin yanaklarının ışığiyla can vermiş olan bir âşığın mezarı yeniden dirilinceye kadar parlaklıkta göz alır.
- 4 Şanuram cāndan belā-yı nā-gehānî def' olur
Her kaçan kim bāb-ı dil-berden raḳîbi dūr olur
Rakip, gönlü alıp götüren sevgilinin kapısından ne zaman uzaklaşırsa, birdenbire ortaya çıkan belanın canımdan uzaklaşacağını sanırım.
- 5 Ža'f māni' oldı işigūñde cān virmeklüge
Hasteler işinde ihmāl eylese ma'zūr olur
Sevgilinin kapısında dermansızlıktan can veremedim, hastaların işlerini ihmal etmeleri mazur görülür.
- 6 Niçe kâfir ḳal'asın alma naşîb itdi Ḥudā
'Adlî dil-ber göñli'ni almak kime maḳdūr olur
Adlî! Allah birçok kâfir kalesini fethetmeyi nasip etti ama sevgilinin gönlünü almak kime nasiptir?

fā'ilātün fā'ilātün fā'ilātün fā'ilün

- 1 Göñlümi dīvāne kılan zūlf-i pūr-sevdāsıdur
Cānumı pervāne iden şem'-i bezm-ārāsıdur
Gönlümü deli eden, sevgilinin kapkara saçları; canımı pervane eden, sevgilinin meclisi süsleyen mum gibi olan yanağıdır.
- 2 Ḳabrüm üzre serv dikūñ şem' yaḳuñ dōstlar
Çün beni ḥāk eyleyen şevḳ-ı ruḥ u bālāsıdur
Dostlar! Mezarımın üzerine servi ağacı dikin ve mum yakın; çünkü beni öldüren, sevgilinin yanağının ışığı ile endamıdır.
- 3 Gül yüziyle zevḳ u şādīnūñ birin on eyleyen
Gülsitān-ı ḥüsn içinde ḳāmet-i ra'nāsıdur
Güzellik bahçesinde zevk ve sevinci arttıran, gül yüzü ile göz alıcı boyudur.
- 4 Zīnet olmaz gülsitān içinde gül açılmasa
Kūyına revnaḳ viren yārūñ ruḥ-ı zībāsıdur
Gül bahçesinde gül açılmasa, gül bahçesi bezenmez, tıpkı sevgilinin mahallesine canlılık veren sevgilinin alımlı yanağı olduğu gibi.
- 5 Tāze 'âşık tāze dīvāne meâel meşhūrdur
Gitdi Ferhād ile Mecnūn 'ışkumuñ ḡavḡāsıdur
"Yeni âşık, yeni delidir" meşhur bir sözdür; Ferhat ile Mecnun bu dünyadan göçtüler; artık konuşulan aşkımın kavgasıdır.

⁴⁴ mufassal, mücmel, mufassal ve müekked, belîğ teşbih, açık istare, kapalı istiare

6 ‘Adliyā hükümün anuñçün nāfiz oldı ‘āleme
Yazılan ‘unvānda yārūñ kaşı tuğrāsıdur

Ey Adlî! Senin verdiğiñ karar, âlemi etkiledi; çünkü unvanında sevgilinin tuğra gibi olan kaşı yazılıdır.

28

fā‘ilātün fā‘ilātün fā‘ilātün fā‘ilün

1 Sür’at itme iy **ecel** cismümde gam cāndur henüz
Ganzeler zaḥmı gönül derdine dermāndur henüz

Ey ecel! Acele etme! Keder, bedenimde hâlâ canlıdır. Yan bakış yarası, gönül derdine hâlâ dermandır.

2 Bir dem eglen iy **felek** gönlüm sarayın yıkma kim
Ol perî-peyker ḥayālî anda miḥmāndur henüz

Ey felek! Biraz daha oyalan ve gönül sarayımı yıkma; çünkü o peri yüzlü sevgilinin hayali hâlâ orada misafirdir.

3 Tîğ-i ḡamzeñden kaçır **çeşmüñle** ceng itmez kişi
Gerçi dāğ-ı fūrkatūñ sīnemde kākāndur henüz

Her ne kadar ayrılığının yarası göğsümde hâlâ bir kalkan olsa da insan, senin yan bakış kılıcından kaçır, gözünle savaşmaz.

4 **Tirüññün** peykānıdur cismümde her mû iy **sanem**
Var kıyās it kim ne deñlü tende peykāndur henüz

Ey resim gibi güzel sevgili! Bedenimdeki her kıl, senin kirpik/bakış okunun temrenidir. Haydi durma! Vücudumda şimdi ne kadar temren vardır, kıyasla!

5 Kanını peykānlaruñ yaşum dile irdükçe yur
Gel nazar kıl yaşumuñ rengine kim kāndur henüz

Bakış oklarının temreni gönüle ulaştıkça, temrenden damlayan kanı gözyaşım yıkar; gel, gözyaşımın rengine bak çünkü şimdi kan kırmızıdır.

6 Bu sebebden dūd-ı āhumla gelür bŷy-ı kebāb
Āteř-i ḡamla ciger cismümde biryāndur henüz

Keder ateşiyle ciğerim, bedenimde şimdi kebab olduğından ahımın dumanından kebab kokusu gelir.

7 Dŷr olaldan ol **sanem**den merdŷm-i çeşmŷñ senŷñ
Kara geymiş mātem içre ‘Adlî giryāndur henüz

Adlî! Senin gözbebeğın, o resim gibi güzel sevgiliden uzak kaldığından beri karalar giyerek yas tutup ağlamaktadır.

29⁴⁵

mefā‘lŷn mefā‘lŷn mefā‘lŷn mefā‘lŷn

1 Ciger **tennŷr** sīnemde dem olmaz kim kebāb olmaz
Gŷn olmaz rŷz-ı hicrŷñde gözŷm yaşı řarāb olmaz

Tandır gibi olan bağırmıda ciğerimin kebab gibi yanmadığı bir an bile yoktur; ayrılık gününde gözyaşımın şarap reğinde olmadığı bir gün bile yoktur.

2 Gŷñŷlde **seng-i cevřŷñle** gamun bir ḥāneyidi kim
Devām-ı devr-i çarḥ ile zevāl irŷp ḥarāb olmaz

Gŷnlŷmde senin eziyet taşlarıyla ŷrŷlen gamın, feleğın sŷrekli dŷnmesiyle yani zamanla bozulup harap olmayacak bir evdir.

3 Dirīğ itme lebŷñ bŷsın **nīḡarā** ḥaste dillerden
Kim anuñ rŷz-ı maḥřerde āevābına ḥisāb olmaz

⁴⁵ mufasssal, mŷcmei, mufasssal ve mŷekked, belīğ teřbiḥ, ačık istare, kapalı istiare

Ey resim gibi güzel sevgili! Dudağının öpülmesini, hasta gönüllerden esirgeme; çünkü mahşer gününde onun mükâfâtı sayılamayacak kadar çoktur.

4 Neye kılsa nazar çeşmüm hayâlün görünür anda

Dü ‘âlem hâ’il olursa hayâlüne hicâb olmaz

Nereye baksam, orada senin hayalin görünür; dünya ve ahiret hayatı engel olsa bile hayaline perde olamaz yani hayalini görmemi engelleyemez.

5 Gözüm yaşı işigüne gider her lahza sâ’ildür

Niçün ebvâb-ı şefkatden aña bir feth-i bâb olmaz

Gözyaşım, sürekli senin eşiğine giden bir dilencidir. Neden ona, şefkat kapılarından bir kapı açılmaz?

6 Şatarsañ leblerün la’lin behâ cânlar virüp dirler

Cihân içinde bî-kıymet bu renge la’l-i nâb olmaz

Yakut gibi kırmızı dudaklarını satacak olsan, dünyada kıymeti olmayan böylesine halis bir yakut olmaz deyip, karşılığında canlarını verirler.

7 Firāk odına küyuñda nigārā ‘Adlî’yi yakma

Buyurdi çünkü Peyğamber behişt içre ‘azâb olmaz

Ey resim gibi güzel sevgili! Adlî’yi mahallende ayrılık ateşiyle yakma; çünkü Peygamber “Cennet içinde azap olmaz!” dedi.

30

mef’ülü mef’ülü mef’ülü fe’ülün

1 Her şubh güneş gelse kapuña ‘aceb olmaz

Ma’zûr ola iy şeh ki gedâda edeb olmaz

Ey padişah! Güneşin her sabah senin kapına gelmesine şaşılmaz; onu affet çünkü dilencide utanma yoktur.

2 ‘Uşşâka müjeñ tîrini her dem ne çekersin

İy rûh-ı revân çünkü melekde gâzab olmaz

Ey canım, sevgilim! Melekde öfke olmaz, öyleyse neden âşıklara sürekli kirpik oklarını atıyorsun?

3 Cân âfeti çeşmün gibi hûn-rîz bulunmaz

Dil oğrısı hâlün gibi düzd-i ‘Arab olmaz

Can alıcı gözün gibi kan dökücü/zâlim bulunmaz; gönül hırsızı benin gibi Arap hırsızı olmaz.

4 Göñlüm evini yıkalı cānumda şafâ yok

Bir hâne ki vîrân ola ‘ayş u tarab olmaz

Yıkık bir evde yiyip içip eğlenmenin olamayacağı gibi sevgili, gönül evini yıktığından beri canımda da neşe ve huzur yoktur.

5 Sidre’yle boyuñ nisbetini şorana Cibrîl

Qaddün gibi dir toğrısı ‘âlî-neseb olmaz

Cebrail, Sidre ağacıyla senin boyunu karşılaştıranlara “Doğrusu, senin boyun gibi yüksek soylu olmaz!” der.

6 Rıdvân lebüñi görse diye bāğ-ı cinānda

Bunuñ gibi şîrîn-ter ü rengîn ruṭab olmaz

Rıdvân, senin dudağını görse “Cennet bahçelerinde bunun gibi tatlı ve güzel hurma bulunmaz!” der.

7 Kūyından anuñ sür ki raḳîbi göre ‘Adlî

Cennet’de eger itse mekân Bū-Leheb olmaz

Adlî! Rakibi sevgilinin mahallesinden sür de rakip orada olamayacağını görsün; çünkü cennette Ebu Leheb’in yeri yoktur.

fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilün

- 1 **Dil** dilendi derd ile derdâ yine dil-dârsuz
Yârelendi yüregüm vâ hasretâ kim yârsuz
Gönül, dert ile kendisini acındırıyor. Eyvah! Gönül, yine sevgilisiz kalmıştır. Yüreğim yaralandı. Yazık, çünkü yüreğim, sevgilisizdir.
- 2 'Aşkınun bîmâriyam dârü'l-belâ-i gamda kor
Ol tabîb-i cân u dil ben hasteyi tûmârsuz
Sevgilinin aşkının hastasıyım. O can ve gönül doktoru ise ben hastayı, gam belasının evinde/beldesinde tedavisiz/bakımsız bırakır.
- 3 **Tûti-i kudsem** velî iy h^vâce-i Hindûstân
Lâl olupdur nâtıkam ol **la'**-i şekker-bârsuz
Ey Hindistanlı tüccar! Ben kutsal bir papağanım (yani İlâhi mesajları peygamberlere aktaran Cebraîl'im). Fakat o şeker yağdıran yakut gibi dudaklar olmazsa düşünme ve söz söyleme gücüm kalmaz.
- 4 Şîşe-i nâmûsumı 'aşkuñda çaldım taşlara
Bu meseldür döstüm 'âşık gerekdür 'ârsuz
Dostum! Namus şişemi senin aşkında, taşlara vurup kırdım. Âşığın utanması olmaz, meşhur sözdür.
- 5 Eşk-i çeşmi 'Adli'nün her dem revân olmagiçün
Bir kadem salınmaz ol **serv**-i revân agyârsuz
O salınan servi, Adli'nin gözyaşı sürekli aksın diye, rakipler olmadan bir adım bile salınmaz.

fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilün

- 1 'Âşıka hicrânda olsa yine bir bî-dil enîs
San olur fasl-ı hazânda bülbüle bülbül enîs
Ayrılık zamanında âşığa yine bir âşığın arkadaş olması, sonbahar mevsiminde bülbülün bülbüle dost olması gibidir.
- 2 Kadd ü ruhsârûñ firâkıñda gülistân seyrine
Vardugumca baña olur **servlerle gül** enîs
Senin boyunun ve yanağının ayrılığında gül bahçesini seyretmeye gittiğimde, bana oradaki servlerle güller dost olur.
- 3 Sanuram gülzâr içinde bülbül ü gül cem' olur
Her kaçan kim ola ol ruhsâr ile kâkül enîs
Ne zaman sevgilinin yanağı ve kâkülü birbirine yoldaş olsa, gül bahçesi içinde gül ile bülbül bir araya gelmiş zannederim.
- 4 Hâk-i dergâhuñ gedâsından iñen 'âr eyleme
Gâh olur kim şâha olur bende-i mukbil enîs
Ey sevgili! Dergâhının toprağının dilencisinden çok utanma; zaman gelir talihli köle, padişaha dost olur.
- 5 Ruhlaruñda hâl-i 'anber-bâruñı gören didi
Hoş yaraşmış ki ola kâfûr ile fülful enîs
Senin yanaklarındaki anber saçan benini görenler, "Kâfûr ile karabiber yan yana gelince birbirine yakışmış." dediler.
- 6 'Adliyâ gel sen de insâf eyle şehlikden murâd
Bu degül midür ki ola ol saçı sünbül enîs

⁴⁶ mufasssal, mücmel, mufasssal ve müekked, belîğ teşbih, açık istare, kapalı istiare

Ey Adlî! Gel sen de vicdanının sesini dinle; zaten padişahlığın amacı, o saç süm bül gibi olan sevgiliye dost olmak değil midir?

7 Bâreke'llâh sen gedâ ol pâdşâh-ı hüsndür

Olduğu var mı cihânda şâha ola kul enîs

Allah mübarek eylesin! Sen dilenci o ise güzellik padişahıdır. Dünyada bir padişaha, kulun arkadaş olduğu görülmüş şey midir?

33⁴⁷

mefâ'ilün mefâ'ilün fe'ülün

1 Eger olmaz isem yâr ile mûnis

Oluram âh ile zâr ile mûnis

Eğer sevgiliyle dost olamazsam; âh etmek ve ağlamakla arkadaşlık ederim.

2 Gönül gam gicesinde yâr olmaz

Oluram çeşm-i bîdâr ile mûnis

Gönül, gam gecesinde yardım etmez; ben de uyanık göz ile yakın olurum.

3 Bedenden vahşet eyler cân ile dil

Kaçan yâr ola agyâr ile mûnis

Ne zaman sevgili ile rakip dost olsa, can ve gönül bedenden uzaklaşır.

4 Alur gönlin virür barmak hisâbın

Kim olsa zülfi tarrâr ile mûnis

Kim zülfi hırsız olan sevgili ile dost olsa, sevgili onun gönlünü kapar ve âşığı kendisine borçlu çıkartır.

5 Hazân-ı hıcre nice sabr kılsun

Şu bülbül k'ola gülzâr ile mûnis

Gül bahçesiyle dost olan şu bülbül, ayrılık sonbaharına nasıl tahammül etsin?

6 Eger dâr-ı safâ isterseñ olma

Bu dâr içinde deyyâr ile mûnis

Eğer zevk sefa beldesi istersen, bu yerde/dünyada manastır papazı gibi olan zahit ile yakınlık kurma.

7 Ne gam bî-keslûğünden 'Adliyâ ger

Olur iseñ seg-i yâr ile mûnis

Ey Adlî! Eğer sevgilinin köpeği ile arkadaşlık kurarsan, kimsesizliğinden üzülmeye gerek yok.

34

fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilün

1 Vasl-ı yârî 'âşıka olmaz müfid itmek heves

Cânib-i dil-dârdan bir iltifat olursa bes

Sevgiliye kavuşmak istemenin âşığa faydası yoktur; sevgilinin âşığa dönüp bakması âşık için yeterlidir.

2 Cân bedende fikr-i agyâr ile bir bülbül durur

Kim aña zâg u zegan cem' olup olmuş hem-kafes

Bedende can, rakiplerin düşüncesiyle sanki karga ve kuzgunla aynı kafeste olan bir bülbüldür.

3 Rişte-i ümmîd gönüm saldı zülfüñ bendine

Saņasın kayd oldı dâm-ı 'ankebût içre mekes

Gönüm, senin saçının kelepçesine ümit ipliğini sarkıttı, sanki örümcek ağına bir sinek tutulmuş gibi oldu.

⁴⁷ mufasssal, mücmel, mufasssal ve müekked, belîğ teşbih, açık istare, kapalı istiare

4 ‘İşk içinde ‘âşık isterse rızâsın bulmağı
Döstuñ aña rızâsın gözlemek olsun heves
Âşık, aşk hususunda isteğine kavuşmak isterse, sevgilinin ona karşı hoşnutluğu arzusu olsun.

5 Dest-res olsa visâle dest-res mümkün midür
Dest-resle olsa ‘Adlî bulur idi dest-res⁴⁸
Erişmek varsa, sevgiliye kavuşmak mümkün müdür? Erişmekle olsa, Adlî ulaşırdı.

35⁴⁹

fâ’ilâtün fâ’ilâtün fâ’ilâtün fâ’ilün

1 Zülfinûñ zencîrine dil-ber **dil ü cân** bağlamış
Gâret itmiş **milî-i dîn** zulm ile **imân** bağlamış
Sevgili, saçının zincirine cân ve gönli bağlamış; dîn ülkesini yağmalamış, dîn ülkesi zorla sevgilinin dinini kabul etmiş.

2 **Zülfî** kâfirlik idüp her bir kılında biñ esîr
Asmaga kasd eylemişdür çok Müselmân bağlamış
Sevgilinin saç, dinsizlik edip her bir telinde bin esiri asmayı amaçladığı için çok sayıda Müslüman’ı tutsak etmiştir.

3 Bi’llâh iy ehl-i nazar eyleñ temâşâ k’ol **sanem**
Zülfine her tâbda bir mâh-ı tâbân bağlamış
Ey ârifler! Allah için o put gibi güzel sevgilinin saçlarına bakın; çünkü her kıvrımına adeta bir parlak ay bağlamış.

4 Mâh u hurşîdi felek meydânına top itmege
Çîn idüp gîsûların müşğ ile çevgân bağlamış
Sevgili, ay ve güneşi gökyüzü meydanında top haline getirmek için, omzuna sarkan saçlarını misk ile kıvrıp çevgan yapmıştır.

5 Lu’bla câzûlîğ için her bir tarafda çeşmine
Rişte-i cânlar alup bir deste reyhân bağlamış
Sevgili, oyunla büyü yapmak için her bir yerde gözüne, cân bağlarını alıp bir deste reyhan bağlamış.

6 Zülf ü hattun dir görenler ‘anberîn zencîr ile
Sihr idüp câzû gözi **hurşîd-i rahşân** bağlamış
Senin saçını ve ayva tüylerini görenler cadı gözü büyü yapıp, parlak güneşi anberden bir zincirle bağlamış derler.

7 ‘Adlî’nün nazmın gören vasf-ı ruhuñla didi kim
Cem’ idüp evrâk-ı gül bir tâze dîvân bağlamış
Adlî’nin senin yanağının özelliklerini anlattığı şiirini gören, “Gül yapraklarını toplayıp yeni bir divan yazmış/tertiple etmiş.” dediler.

36

fâ’ilâtün fâ’ilâtün fâ’ilâtün fâ’ilün

1 Ben kulına cevır iden ol **husrev**-i hûbân imiş
Zann iderdüm ben anı kim âfet-i devrân imiş
Ben, onu zamanın âfeti sanırdım fakat ben kuluna eziyet eden, güzeller padişahıymış.

2 N’ola cândan ben anı artuk seversem döstlar
Ol **perî-peyker** benüm cânım içinde cân imiş

⁴⁸ Beyit, Yavuz Bayram’ın çalışmasında “Dest-i res olsa visâle dest-i res mümkün midür/Dest-i resle olsa ‘Adlî bulur idi dest-i res” şeklinde yazılıdır (2018: 75).

⁴⁹ **mufasssal**, **mücmel**, **mufasssal ve müekked**, **beliğ teşbih**, **açık istare**, **kapalı istiare**

Dostlar! Ben, onu canımdan daha çok seversem ne olur? O peri yüzlü sevgili, zaten benim canımın içinde canmış.

3 Şâd gördüm dil-beri cânım sevindi ol meger

Gussa-i hicrânda agladuguma handân imiş

Sevgiliyi mutlu görünce ruhumda güneş açtı; ama o, benim ayrılık kederiyle ağladığıma gülermiş.

4 Sen şeh-i milk-i cemâle kul olayın dir imiş

Gör bilür mi haddini ‘Adlî ‘aceb sultân imiş

Adlî, “Sen güzellik ülkesinin padişahına köle olayım!” dermiş. Adlî’nin haddini bilmediğini anla! O, ne şaşılasi bir sultanmış!

5 Her zamân kadrüm felekden yücedür dir öginür

Dil-berinüñ işiginde ol meger derbân imiş

Adlî, “Her zaman değerim felekten daha yücedir.” diye övünür; fakat o, sevgilisinin eşiğinde bir kapıcıymış.

37⁵⁰

mefâ’ilün fe’ilâtün mefâ’ilün fe’ilün

1 Kaşı hayâli hilâlün kadin kemân itmiş

Ne fâ’ide ki bu fikrinden ol ziyân itmiş

Sevgilinin kaşının hayali, hilalin boyunu yay gibi eğmiş; o, bu fikrinden dolayı zarara uğramışsa da ne fayda!

2 Meger ki mâh-ı münîr ayaguña yüz sürmüş

Ki cebhesinde ayaguñ tozu nişân itmiş

Parlak ay, senin ayağına yüzünü sürdüğü için yüzeyinde senin ayağının tozu iz bırakmış.

3 Çemende bülbül-i hoş-gûy ‘aczi bilüben

Gülün letâyifine hârî hem-zebân itmiş

Yeşillikte güzel sözler söyleyen bülbül kendi çaresizliğini bildiğinden ötürü, gülün güzelliği için dikenle konuşur olmuş.

4 Bu sûret ile ferah kesb idüp şeh-i gül anuñ

Önünde her nesi var ise der-miyân itmiş

Böylece güllerin şahı rahatlayarak, âşığın önünde her neyi varsa ortaya dökmüş (yani açılmış).

5 Şeh oldu zümre-i ‘uşşâka derd ile ‘Adlî

Bu nâ-murâdlıg anı da kâmrân itmiş

Adlî, derdiyle âşıkların padişahı oldu; yani bu mahrumluk bile onu mutlu etmiş.

38

mef’ûlü mefâ’ilü mefâ’ilü fe’ûlün

1 La’l-i leb-i cânâne ki şîrîn rutab olmuş

Ehl-i dile acı sözi anuñ ‘aceb olmuş

Sevgilinin yakut gibi kırmızı dudağı tatlı bir hurma gibi olduğundan, onun gönül ehline söylediği acı söz bile hayranlık uyandırıcı olmuş.

2 Kan itmege tahrîk iden gamzesiyemiş

‘Âşıkları dâr itmege zülfi sebeb olmuş

Kan dökmeye teşvik eden süzgün yan bakışymış; âşıkların asılmasına ise saçı sebepmiş.

3 Gerçi taleb itmek ile cânân ele girmez

Cânâne yine irmege bâ’is taleb olmuş

İstemekle sevgili ele geçmese de yine ona ulaşmaya sebep, istektir.

⁵⁰ mufassal, mücmel, mufassal ve müekked, belîğ teşbih, açık istare, kapalı istiare

- 4 Agyâr nigâr ile safâ bezmini eyler
‘Uşşâka ezel kısmeti renc ü ta’ab olmuş
Rakipler, resim gibi güzel sevgili ile eğlence meclisinde beraberdir, âşıkların ezelden beri kısmetleri ise eziyet ve zahmet çekmektir.
- 5 Diş biler imiş ‘Adli leb-i la’l-i nigâre
Mikdârını bilmez ne ‘aceb bî-edeb olmuş
Âdlî, resim gibi güzel sevgilinin yakut gibi kırmızı dudağı için fırsat kollarmış, yani Âdlî, ölçüsünü bilmez ve ne kadar da edepsizdir!

39⁵¹

mefâ’ülün mefâ’ülün fe’ülün

- 1 Habîb-i cân-fezâ sâz öğrenürmüş
Ciger-sûz u cefâ-sâz öğrenürmüş
Cana can katan sevgili, saz çalmayı öğrenirmiş; böylece ciğer yakıcı ve cefa edici olmayı öğrenirmiş.
- 2 Makâmât aındı sordum bûselikde
Ser-âgâz itdi şehnâz⁵² öğrenürmüş
Sevgili, makamlardan bahsetti, buselikten başladı. Sordum, şehnâz makamını öğreniyormuş.
- 3 Cefânuñ resmini hoş bilmiş ammâ
Vefâ âyinini az öğrenürmüş
Sevgili, eziyetin yolunu iyi öğrenmiş; ama vefa usulünü az öğrenmiş.
- 4 Gönül virme güzeller leblerine
Haris olur yaramaz öğrenürmüş
Güzellerin dudaklarına gönül verme; o dudaklar tamahkar olup, kötülük/şer öğrenirmiş.
- 5 Eger ‘Adlî habîbe hem-dem olsa
Lebinden ‘İsi i’câz öğrenürmüş
Eğer Adlî, sevgiliyle arkadaş olsa, onun dudağından İsa mucize öğrenirmiş.

40

fe’ilâtün fe’ilâtün fe’ilâtün fe’ilün

- 1 Kâkülünden olıma bu dil-i gam-nâk halâs
Murg kim dâma düşe olmaya bî-bâk halâs
Bu dertli gönül, senin kâkülünden kurtulamaz; çünkü tuzağa düşen kuş, tabii olarak kuşkusuz kurtulamaz.
- 2 ‘İşka ta’n eyleridüm başuma geldi âhir
Yansa ‘âlem ola mı bir kurı hâşâk halâs
Ben, aşkı ayıplarken sonunda başıma geldi; bütün dünya yansa, bir kuru çöp parçası kurtulabilir mi?
- 3 Bahr-ı eşkümde şînâver geçer idi lîkin
Olmadı merdümek-i dîde-i nem-nâk halâs
Gözyaşı denizimde yüzücü geçinirdi; ama yaşlı gözün bebeği, boğulmaktan kurtulamadı.
- 4 Ol ki tîr-i müjesiyle dil ü cân sayd eyler
Gamzesinden ola mı sîne-i sad-çâk halâs
Kirpik okuyla gönül ve can avlayan sevgilinin kıya bakışından yüz parça olmuş sine, kurtulabilir mi?
- 5 Ol kaşı yây eger ‘Adlîye meyil eylemeye
Olmaya âhum okından tokuz eflâk halâs

⁵¹ mufasssal, mücmel, mufasssal ve müekked, belîğ teşbih, açık istare, kapalı istiare

⁵² Yavuz Bayram’ın çalışmasında “şehnâz” yazılıdır (2018: 80); ancak makam adlarının sıkça kullanıldığı bu gazelde, kelimenin “şehnâz” olması daha uygun düşmektedir.

O yay kaşlı sevgili, eğer Adlî'ye meyletmezse; gökyüzünün dokuz katı, ahımın okundan kurtulamaz.

41⁵³

fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilün

- 1 Mushaf-ı hüsnünde yazup müşg ile reyhânî hat
Eylemiş i'râb sünbül dâne-i fülful nukat
Tanrı, senin güzellik kitabında misk ile reyhânî hat yazıp, sümbül gibi olan saçlarını irab (hareke) eylemiş; karabiber taneleri gibi olan benlerini de nokta yapmıştır.
- 2 'Ârizünde hatt-ı müşgînün niçün kılduñ tıraş
Eylemez çün Kâtib-i Kudret bilürsin sehv hat
Yanağındaki misk renkli tüylerini neden tıraş ettin? Çünkü kudret yazıcısının yanlış yazı yazmayacağını bilirsin.
- 3 Ateş-i âhum yakardı şem'-veş başdan beni
Çeşme-i çeşmüm benüm ger olmasa Ceyhûn u Şat
Eğer gözümün çeşmesi, Ceyhun ve Şat nehirleri gibi olmasa; ahımın ateşi, mum gibi beni baştan aşağı yakardı.
- 4 Çün tarîk-i 'ışka cân virmekdür iy dil ibtidâ
Kimse âhir bulımaz aña nihâyet hem vasat
Ey gönül, aşk yoluna girmenin ilk şartı can vermektir; bu yüzden kimse, artık o yolun ortasını ve sonunu bulamaz.
- 5 Çün dehânuñ sırrınuñ idrâkine irmez 'ukûl
Vehm ü hiss her ne hayâl eylerse olur hep galat
Senin ağzının sırrına vakıf olunamayacağı için kuruntu ve sezgiye dayalı her ne hayal edilirse hep yanlış olur.
- 6 Müşk-i Çîn aldı kohu zülfünden ammâ Çîn'de
Olmadı bir nâfede zülfün gibi bir ca'd-ı hat
Çin miski, kokusunu senin saçından aldı; ama Çin'deki misk kesesinde, senin saçın gibi kıvrıkcık bir saç olmadı.
- 7 Çeşmün iy dil-ber senün yagma idelden 'Adli'yi
Varı ol bî-çârenün 'âlemde mihründür fakat
Ey sevgili! Senin gözün, Adli'yi yağmaladığından beri; bu dünyada o zavallının elinde bulunan şey, sadece senin sevgindir.

42

fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilün

- 1 Hançeründen istemez kat'â dil ü cân inkıtâ'
Tigün üstine gönül cân virdüğine ne nizâ'
Gönül ve ruh, senin hançer gibi olan kaşından ayrı kalmayı asla istemez; gönlün, senin bakış kılıcının üstünde can verdiği de tartışma götürmez.
- 2 Hem-dem olsa düşmen ile gönülüm ider el-firâk
Merhabâ itse rakîbe cânım eyler el-vedâ'
Sevgili, düşman ile dost olsa yüreğim dayanmaz; rakibe merhaba dese, canımdan olurum.
- 3 Çün nikâbın ref' ide 'ışk ehline düşer hurûş
Zerreler zâhir olur gün nûrı bulsa irtifâ'
Sevgili, peçesini kaldırsa âşıklar coşar ve telaşlanır; güneş ışıkları yükseldikçe de zerreler görünür hale gelir.
- 4 Dil-berün yolında ben resm eyledüm cân virmegi
'Âşıkâ cevri ü cefâ itmek sen itdün ihtirâ'

⁵³ mufasssal, mücmel, mufasssal ve müekked, belîğ teşbih, açık istare, kapalı istiare

Âşığa eziyet ve zulmetmeyi sen icat ettin; sevgilinin yolunda can vermeyi de ben âdet edindim.

5 Tâ ebed târîk kalmaz zulmet-i dünyâ-yı dîn

‘İşk nûrî kim sala dil hânesi içre şu’â’

Aşağılık dünyanın karanlığı, sonsuza dek karanlık kalmaz; çünkü aşk nuru, gönül evinin içine parlak ışıklarını salar.

6 Rûz-ı mahşer nâle vü zâruñdan olmaz fâ’ide
Eylemezseñ bunda ‘Adlî dâd-h’âhı istimâ’

Adlî! Bu dünyada adalet isteyen dinlemezsen; mahşer gününde ağlayıp inlemen sana fayda etmez.

7 Mâl-i kalbîdür hemân cem’iyyetinden fâ’ideñ

Tâc-ı şâhîden ne oldı hâsılûñ gayr-ı sudâ’⁵⁴

Padişah tacından kazancın, baş ağrısından başka ne oldu! O nedenle meclisten, sohbetten faydan, daima gönül zenginliğidir.

43⁵⁵

fâ’ilâtün fâ’ilâtün fâ’ilâtün fâ’ilün

1 ‘Ârizuñ hicrinde çünkim eyleyem gül-geşt-i bâğ

Lâlenüñ bağrında koyam dâğınüñ üstine dâğ

Senin yanağının ayrılığında bahçede gül seyrine çıksam, lalenin bağrındaki yaranın üzerine bir yara da ben eklemiş olurum.

2 Zulmet-i zülfüñde yüzüñ nûrın ister cân u dil

Cem’ olur pervâneler her gice kim yansa çerâğ

Ruh ve gönül, her gece mum yandığında etrafına pervanelerin toplanması gibi saçının karanlığı arasından yüzünün parlaklığını görmek ister.

3 Âstânuñda sıfâl-i seglerüñle mey içüp

Câm-ı Cem’den taht-ı Keykâvûs’dan itdüm ferâğ

Senin dergâhında köpeklerinin çanaklarından şarap içip Cem’in kadehinden ve Keykavus’un tahtından vazgeçtim.

4 Bî-basardur nûr-ı hüsn-i yâri zâhid göremez

Bûy-ı ‘ışkı nice idrâk ide huşk olan dimâğ

Zahit, kördür; sevgilinin güzelliğinin parlaklığını göremez; zaten koku almayan bir burun, aşk kokusunu nasıl duyabilir!

5 Hâr-ı hicrân ile hûy eyle hemân kim tutdılar

Gülşen-i kûyın nigâruñ ‘Adliyâ bûm ile zâğ

Ey Adlî, ayrılık dikeniyi hemen arkadaşlık etmeye başla; çünkü baykuş ile karga, sevgilinin gül bahçesi gibi olan yöresine yerleştiler.

44

fâ’ilâtün fâ’ilâtün fâ’ilâtün fâ’ilün

1 Şöyle efkâr oldı cismüm k’aña pîrâhen dirîğ

Ten eger budur aña hâkister-i külhan dirîğ

Bedenim öyle sıkıntıyla doldu ki ona gömlek dayanmaz. Bu yüzden bedenim, hamam ocağının külü gibi oldu, yazık!

2 Hâlini göstermeyüben saldı zülfî dâmına

Murg-ı cândan kıldı ol sayyâd bir erzen dirîğ

O avcı, benini göstermeden can kuşunu saçının tuzağına düşürdü; yani can kuşundan, bir buğday tanesini esirgedi.

⁵⁴ “gayrı sudâ’ ” (Bayram 2018, a.g.k., s.83).

⁵⁵ mufasssal, mücmel, mufasssal ve müekked, belîğ teşbih, açık istare, kapalı istiare

- 3 Kanlu yaşımı ne dem kim isteseñ hâzır durur
La'l-i nâbı eylemez tâliblere ma'den dirîg
Kanlı yaşımı ne zaman istersen hazırdır; maden, âşıkları yakuttan mahrum etmez.
- 4 Şâdi-i vasl olmaz ise gussa-i hicrûñ büyür
Devr-i la'lünde gedâdan kılma dūr derdin dirîg
Kavuşmanın mutluluğu olmazsa, ayrılığın kederi çoğalır; yakut gibi dudağının deveranında (yani öpücük dağıtmada), âşıktan inci gibi olan dişini görmeyi esirgeme.
- 5 Ol gözi cellâd hicrinde ölürsem dōstlar
Bu garîbûñ mâteminde eylemeñ şîven dirîg
Dostlar! O gözü cellat gibi olan sevgilinin ayrılığında ölürsem; bu âşığın mateminde feryat etmekten sakınmayın.
- 6 Hâsıl-ı hüsnünde hâlûñ men' kılma k'eylemez
Çün kerîm olan gedâdan dâne-i erzen dirîg
Ey sevgili! Güzelliğinin bolluğunda benini âşıktan esirgeme; çünkü cömert kişi, dilenciden buğday tanesini esirgemez.
- 7 Ger bekâda ister iseñ feth-i bâb-ı magfiret
'Adliyâ ehl-i fenâya eyleme mahzen dirîg
Ey Adli! Eğer sonsuzluk âleminde affedilme kapısını açmak istiyorsan; insanlardan ambarını esirgeme.

45⁵⁶

fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilün

- 1 Da'vi-i hüsn eyleyüp gūñ vechi yok ger ura lâf
Çün yüzüñ âyinesi gibi degül mir'ânı sâf
Güzellik iddiasında bulunan güneşin sana laf söylemeye yüzü yok; çünkü onun aynası, senin yüzünün aynası kadar saf degil.
- 2 İt gibi bekler 'ases tutmak diler mey-h'âreyi
Yâ gıyâse'l-müstagîsîn neccinâ mimmâ nehâf
Gece bekçisi, köpek gibi bekleyip şarap içenleri yakalamak ister; "Ey yardım dileyenlerin yardımcısı! Bizi korktuğumuzdan kurtar."
- 3 Pertev-i nûr-ı cemâlûñ görmege iy meh senüñ
Ka'be-i kûyuñ melâ'ik her dem iderler tavâf
Ey ay gibi olan sevgili! Melekler, senin yüz güzelliğinin nurunun parlaklığını görmek için her zaman Kâbe gibi olan mahallenin etrafında dolaşırlar.
- 4 Hep cihân iy meh-likâ sen şâha olmuşdur mutî'
Leşker-i gamzeñ kimüñle saf tutup eyler masâf
Ey ay yüzü sevdiğim! Tüm dünya sen padişaha boyun eğmişken, süzgün yan bakış askerin kiminle saf tutup savaşılmaya hazırlanmaktadır?
- 5 Serverâ sırr-ı dehânuñda senüñ hayrân hîred
'Âciz olmuş 'ukde-i zülfünde 'akl-ı mû-şikâf
Ey hükümdar gibi olan sevgili! Akıl, senin ağzının gizemi karşısında şaşkındır ve kılı kırk yaran akıl, senin saçının düğümü karşısında çaresiz kalmıştır.
- 6 İy gönül saña müsellem sanma bu derd ü belâ
Çeşm-i pür-hışmı nigârûñ kimseyi kılmaz mu'âf
Ey gönül! Bu dert ve bela sadece sana verilmiş sanma; sevgilinin öfke dolu gözü, kimseyi ayrı tutmaz.

⁵⁶ mufasssal, mücmel, mufasssal ve müekked, belîğ teşbih, açık istare, kapalı istiare

- 7 Hırka-i sabrı giyüp eyler kanâ'atden kemer
Künc-i gamda 'Adli çün bulmaz nihâyet i'tikâf

Adlî, sabır hırkasını giyip kanaat kemerini takar; çünkü gam köşesinde vaktini ibadetle geçirmenin sonu yoktur.

46

mef'ûlü mefâ'ilü mefâ'ilü fe'ûlün

- 1 Bir şâ'ire yârün ki leb-i la'l-i teri yok⁵⁷
Şol tûtiye benzer ki gıdâya şekkeri yok

Resim gibi güzel sevgilinin parlak bir yakut gibi olan dudağına sahip olmayan şair, yemek için şekeri olmayan bir papağana benzer.

- 2 Nâveklerin ol kaşı kemân aldı tenümden
Ol tâ'ire döndüm ki anuñ bâl ü peri yok

O kaşı yay gibi olan sevgili, kirpik oklarını bedenimden alınca, tüyü kanatı olmayan bir kuşa döndüm.

- 3 Hâkister idüp virdi tenüm bâd-ı fenâya
Kimdür ki diyen âhum odınuñ şereri yok

Benim ah ateşimin kıvılcımı yok diyen de kim? O, bedenimi küle çevirip yokluk rüzgârına savurdu.

- 4 Vâ'iz ki Cehîm'ün zulümâtın ider evsâf
Fûrkat şebidür var ise k'anuñ seheri yok

Vaiz, cehennemın karanlığından bahsedip duruyor; zannımca bu, seher vakti olmayan bir ayrılık gecesi gibidir.

- 5 'Adlî ser-i zülfüñle ayaguñ tozın ister
Kim saltanatında dahı tâc u kemeri yok

Adlî, egemenliğinde bile taca ve kemere sahip olmadığından senin saçının ucuyla ve ayağının tozunu istemektedir.

47⁵⁸

mef'ûlü mefâ'ilü mefâ'ilü fe'ûlün

- 1 Ol dil-ber-i zîbâ gibi meh-çehre güzel yok
Bu hüsn-i dil-ârâya cihân içre bedel yok

O güzel ve çekici sevgili gibi ay yüzlü bir güzel yok; dünyada bu gönlü süsleyen güzelliğin bir karşılığı yok.

- 2 Vuslat demidür çünki bu dem hâne-i dilden
İy gam yûri gitgil ki dahı saña mahal yok

Ey gam! Zaman, kavuşma zamanı olduğu için gönül evinden git, artık sana yer yok.

- 3 Turrañ salalı silsilesin kalmadı kimse
Göñlinde anuñ gussa vü gam tûl-i emel yok

Alın saçın zincirini saldığınan beri gönlünde keder, gam ve bitmeyen istek/tamah olmayan kimse kalmadı.

- 4 Sûfî berü gel mey içelüm jeng-i gam için
Dil âyinesin sâf idici gayrı 'amel yok

Ey sûfî! Yaklaş, keder pası için şarap içelim; zira, gönül aynasını temizleyen başka bir eylem yok.

- 5 Sâkî lebüñüñ âb-ı hayâtını iden nûş
Hızır oldı ebed âhir aña hergiz ecel yok

⁵⁷ “Şâ'irdür ki nigârın leb-i la'l-i teri yok” mısraı, vezinden ötürü M2 nüshasındaki ifade ile değiştirilmiştir (Bayram, 2018, a.g.k., s. 87).

⁵⁸ mufassal, mücmel, mufassal ve müekked, belîğ teşbih, açık istare, kapalı istiare

Ey saki! Dudağının hayat suyundan içen sonsuza dek Hızır oldu; artık ona asla ölüm yok.

6 Mihnet evidür dâr-ı cihân eyleme feryâd
Bu medrese-i gamda gönül bahs u cedel yok

Gönül! Dünya evi, zorluk evidir; feryat etme; bu keder okulunda çekişme ve tartışma yok.

7 Vasfında anuñ gerçi gazeller didi ‘Adlî
Ol dil-ber-i ra’nâyı beyân ide gazel yok

Adlî, sevgilinin niteliklerini sayan, onu öven gazeller yazsa da o güzel sevgiliyi tam anlamıyla anlatabilecek bir gazel yoktur.

48

mefâ’ülün mefâ’ülün mefâ’ülün mefâ’ülün

1 Niçe bir ben za’ife derd ü gamda haste-hâl olmak

Gözün bîmârı gibi her zamânda bî-mecâl olmak

Ben zayıf için dert ve keder içinde, hasta olmak ile gözünün hastası gibi her zaman güçsüz olmak ne vakte kadar sürecek?

2 Gehî turrañ gibi başdan çıkup şûrîde-hâl olmak

Gehî zülfûñ gibi ayaga düşüp pâ-y-mâl olmak

Bazen alın saçın gibi baştan çıkıp perişan olmak ve bazen saçın gibi ayağa düşüp çiğnenmek ne vakte kadar sürecek?

3 Behey kâfir Müselmânlık yolında var mıdur bu kim

Harâmî gözlerüne kanımı içmek helâl olmak

Behey kâfir! Müslümanlık yolunda, haydut gözlerinin benim kanımı içmesinin helal olması var mıdır?

4 Tereddüt çekmeye agyâr la’lün iltifâtına

Baňa mı kaldı vasluñ istemek fikr-i muhâl olmak

Başkaları senin yakut gibi olan dudağının ilgisi için tereddüt etmez! Bana ise sana kavuşmayı istemek ve olmayacak düşüncelere kapılmak mı kaldı?

5 Baňa gelmiş durur kaşuñ gamından çün hilâl olmak

Saňa lâıkdur iy meh âftâb-ı bî-zevâl olmak

Ey ay gibi olan sevgili! Bana, senin kaşının kederiyle hilal gibi eğilmek düşmüşken; sana varlığı sonsuza dek sürecek olan bir güneş gibi olmak yaraşır.

6 Behey ‘Adlî ham-ı zülfî gibi dâl olmasa kaddûñ

Nedür bu halk arasında bu deñlü kıl ü kâl olmak

Behey Adlî! Bedenin sevgilinin saçının bükümü gibi dal harfine benzemesine rağmen, halk içinde senin hakkında bu kadar dedikodu çıkması nedendir?

7 Hevâ-yı ‘ışkı dil-dâruñ dimâguñ eylese muhtel

Esâs-ı saltanatda tañ degüldür ihtilâl olmak

Aşkın hevesi, sevgilinin zihnini alt üst etse de saltanat tahtında karışıklık olması şaşılacak şey değildir.

49⁵⁹

mef’ülü mefâ’ülü mefâ’ülü fe’ülün

1 Sohbetde müyesser olur ise nagam olmak

Dîvâne vü âşüfte vü rüsvâ ne gam olmak

Sohbette nağmeler nasip olursa; deli, çılgın ve rezil olmak dert değildir.

2 ‘Âşık ki lebûñ yâdına mey nûş ide tañ yok

Cem kendü olup sâgar aña câm-ı Cem olmak

Senin dudağını hatırlamak için şarap içen âşığa şaşılmaz; çünkü âşık, kendisi Cem, Cem’in kadehi de ona kadeh olmuştur.

⁵⁹ mufassal, mücmel, mufassal ve müekked, belîğ teşbih, açık istare, kapalı istiare

- 3 Ser-‘asker olursam ne ‘aceb ehl-i cünûna
‘Âlemlere dîvâneliğile ‘alem olmak
Delilik ehline başbuğ olursam şaşılmaz; yani iş, çılgınlıkla herkese örnek olmaktır.
- 4 Gam deştini kim kat’ iderem mümkün olur mı
Mecnûn ile Ferhâd baña hem-kadem olmak
Keder çölünü aştığımda, Mecnun ile Ferhat’ın bana ayak uydurabilmesi mümkün olur mu!
- 5 ‘Adlî deheni sırrına irmek diler iseñ
Lâzım durur evvelde vücûduñ ‘adem olmak
Adlî! Sevgilinin ağzının gizemine ulaşmak istersen; öncelikle varlığının yok olması gerekir.

50

mef’ûlü mefâ’îlü mefâ’îlü fe’ûlün

- 1 Ol dil-bere mümkün ola mı bir nazar itmek
Yüz üzre anuñ hâk-i derinden güzere itmek
O sevgiliye bir kez olsun bakmak mümkün mü? Onun kapısının toprağından yüz üstü sürünerek geçmek mümkün mü?
- 2 Harc ideyidüm yollarına **la’li** gözümden
Kûyına anuñ olsa müyesser sefer itmek
O sevgilinin semtine kolayca yolculuk edebilsem, onun yollarına gözümden kanlı yaşlar sarfetseydim.
- 3 Âhumuñ okı geçdi felekden senüñ iy döst
Sengîn dilüñe olmadı mümkün eser itmek
Ey dost! Ah okum gökyüzünü delip geçti; ama senin taş kalbine tesir etmesi mümkün olmadı.
- 4 Tâ subha degin nâlem ile halka niçe bir
Sevdâsiyle **sünbül**üñüñ derd-i ser itmek
Sümbül saçının sevdasıyla sabahlara dek inleyerek halkın başını ne zamana kadar ağrıtaçağım?
- 5 Cânı ala dir **gamzeleri dil** hazer eyler
Assı ide mi ugrıdan iy **dil** hazer itmek
Sevgilinin süzgülü yan bakışları âşığın canını alayım der; bunu duyan gönlüm korkar. Ey gönül! Hırsızdan korkmanın bir faydası var mıdır?
- 6 Hışm ile **gözün üg** çeker **merdüm-i şûhuñ**
Mest olsa kaçan ‘âdetidür şûr u şer itmek
Gözün öfkeyle kılıç çeker; zaten işveli gözbebeğin ne zaman sarhoş olsa, kavga gürültü çıkarır.
- 7 ‘Adlî gibi ger kasd ide ‘uşşâk arasında
Geldükçe **müjeñ tûrüne sîne** siper itmek
Âşıklar arasında, kirpik okun geldikçe göğsünü siper etmeyi Adlî gibi aklına getiren kimdir?

51⁶⁰

fâ’îlâtün fâ’îlâtün fâ’îlâtün fâ’îlün

- 1 Her gice zülfüñ gamından dil perîşândur senüñ
Mihr-i ruhsârûñla her gün şâd u handândur senüñ
Gönül, senin saçının kederinden her gece perişan; güneş gibi olan yüzünle her gün mutlu ve güleçtir.

⁶⁰ **mufasssal**, **mücmel**, **mufasssal ve müekked**, **beliğ teşbih**, **açık istare**, **kapalı istiare**

- 2 İy gönül Ferhâd'a nisbet eyleme derdüm benüm
Kûh çâk itdiyse ol çâk itdügün cândur senün
Ey gönül! Benim derdimi Ferhat'ın derdiyle kıyaslama; o, dağı deldiyse senin parçaladığın da candır.
- 3 Gamze-i hûn-rîz ü hûn-h'âruñ çi ger kattâldür
La'-i mey-gûnuñ velî ser-çeşme-i cândur senün
Senin kan dökücü ve kana susamış süzgün yan bakışın çok canlar katletse de şarap renkli yakut gibi olan dudağın, cana can katan bir kaynaktır.
- 4 Yûsuf-ı Mısırî'ye kıymet ağırlı altunimiş
Hâk-i pâyuñ cevheri biñ câna erzândur senün
Mısırlı Yusuf'un değeri ağırlığınca altınmış; senin ayağının tozunun mücevheri ise bin cana bedeldir.
- 5 Genc-i hüsnün almak ister düzd-i dil bilmez anı
Zülfüñün ejderleri aña nige-h-bândur senün
Gönül hırsız, senin güzellik hazineni almak ister; fakat yılan saçlarının onun bekçisi olduğunu bilmez.
- 6 Kâtib-i Kudret berât-ı hüsnün imlâ ideli
Kaşlaruñ tuğrâsı ol menşûra 'unvândur senün
Kudret yazıcısı, senin güzellik şehâdetnâmeni yazdığından beri, tuğraya benzeyen kaşların, o beratın süslü başlığıdır.
- 7 Sen bu hüsn ile cihân milkinge sultân olalı
'Adli kuluñ milket-i Rûm içre sultândur senün
Sen bu güzellikle dünya mülküne sultan olalı beri, senin kulun olan Adlî de Anadolu topraklarının sultanıdır.

52

fe'ilâtün fe'ilâtün fe'ilâtün fe'ilün

- 1 Sünbülün sâye salar üstine berk-i semenün
Devr ider dâ'ire-i verd-i teri yâsemenün
Sünbül gibi saçların, yasemin yaprağı gibi olan yanağının üzerine gölgesini salar; yasemin gibi yanağın, taze gülün dairesini dolaşır.
- 2 Çîn-i zülfine gelür bûy alur uğrı diyü
Saldılar habse tutup kahr ile miskin hutenuñ
Saçının kıvrımına gelip kokusunu alan bir hırsız diye Hutun'in miskini yakalayıp zorla hapse attılar.
- 3 Çünkü vîrâneleri eylerimiş cây perî
Sen perîsin n'ola gönülüm olur ise vatanuñ
Sen bir perisin. Gönülüm senin vatanın olsa ne olur? Çünkü periler, yıkıntıları kendilerine yer edinirlermiş.
- 4 Saldı pertev yüzün eflâke çün iy bedr-i münîr
'Aks-i hurşîd ü kamer oldu o vech-i hasenün
Ey dolunay gibi parlak yüzlü sevgili! Yüzün gökyüzünü parıldayan ay gibi aydınlattığı için o güzel yüzün, güneş ve ayın yansımaları oldu.
- 5 Gûş şîrîn-suhanuñ işidür ammâ ne 'aceb
Gözlerüm dikkat idüp görmedi hergiz dehenün
Kulağım, tatlı sözünü duyar ama ilginçtir ki gözlerim dikkat etse de ağzını asla görememiştir.
- 6 Çîn idüp halkaların murg-ı dili itmege sayd
Gül-i ter üzre salar dâmeni müşgîn resenün

Sevgili, saçının kıvrımlarını daha da belirginleştirip gönül kuşunu avlamak için taze gül gibi olan yanağının üzerine misk kokulu ipe benzeyen saçının eteğini salar.

7 Haşre dek derd ü gamın cân u dilüñ itmege şerh

Sîneñ üzre dil ola ‘Adli biten her çemenüñ

Adlî! Canın ve gönlün derdini, mahşer gününe dek açıklamaya bağrın üzerinde biten her bir ot (yani mezarın üstünde biten her bir ot), tercüman olsun.

3.2. Tespit Edilen Teşbihler

Bu başlık altında gazellerdeki “mufassal teşbihler”, “mücmel teşbihler”, “mufassal ve mü’ekked teşbihler” ile belîğ teşbihler” sıralanacaktır.

3.2.1. Mufassal Teşbihler

Bu 14 teşbih, teşbih edatının varlığından ötürü aynı zamanda mürsel teşbihtir. Bu teşbih türlerinin 4 beyitte beytin tamamına yayıldığı, 2 beyitte ayrı mısralar meydana getirdiği, 8 beyitte de birer mısra ile sınırlı kaldığı görülür.

<i>Çün bâğ-ı behişt oldu benefşeyle müzeyyen Gülzâr-ı ruhuñ olsa bu n’ola haţtuña me’vâ</i>	2/6
<i>Cân bedende fikr-i agyâr ile bir bülbül durur Kim aña zâg u zegan cem’ olup olmuş hem-kafes</i>	34/2
<i>Şâ’irdür ki nigârın <u>leb-i la’l-i</u> teri yok Şol tûtiye benzer ki gûdâya şekkeri yok</i>	46/1
<i>Nâveklerin ol <u>kaşî kemân</u> aldı tenümden Ol tâ’ire döndüm ki anuñ bâl ü peri yok</i>	46/2
<i>Cân âfeti çeşmüñ gibi hûn-rîz bulunmaz Dil oğrısı hâlûñ gibi düzd-i ‘Arab olmaz</i>	30/3
<i>Gehî turrañ gibi başdan çıkup şûrîde-hâl olmak Gehî zülfüñ gibi ayaga düşüp pâ-y-mâl olmak</i>	48/2
<i>Ney gibi nâlem benüm olduğuyiçün sūznāk İñleyüp âhenk ider çeng eyleyüp kıddin dü-tâ</i>	4/4
<i>Gerçi kim Yâkût dirler yazdı çok meşķ-ı misāl Yazmadı <u>haţtuñ gibi bir haţ-ı reyhānı dürüst</u></i>	9/2
<i>Gülşen-i nazmuñda ‘Adlî gül koğular dâ’imā Her nefes <u>bülbül gibi kim okusa anı dürüst</u></i>	9/7
<i>Kaçan ki göklere ağar bu âh-ı âteş-bâr <u>Olur cihân gözüme kara zülfî gibi tār</u></i>	20/1
<i>‘Adlî göz yaşın akıdup yine <u>tolāb gibi</u> Gülsitān-ı ser-i küyuñ tolanup zār eyler</i>	21/5

Rıdvân *lebûñi* görse diye bağ-ı cinânda
Bunuñ gibi şîrîn-ter ü rengîn ruṭab olmaz 30/6

Behey ‘Adlî *ham-ı zülfi gibi dâl olmasa kaddüñ*
Nedür bu halk arasında bu deñlü kîl ü kâl olmak 48/6

İt gibi bekler ‘ases tutmak diler mey-h^vâreyi
Yâ gıyâse'l-müstagîsîn neccinâ mimmâ nehâf 45/2

3.2.2. Mücmel Teşbihler

Teşbih edatının varlığından ötürü aynı zamanda mürsel teşbihtir.

Zülf-i dil-dâre şebṭh itdügüme incinüben
Gör ki dönderdi meger *nāfe-i tātār* baña 3/5

3.2.3. Mufasssal ve Mükked Teşbihler

Bil hemân ben dimezem aduña şeyṭân iy *raḳṭb*
Bunca çok telbîs ile her kişi dir şeyṭân saña 1/6

Çün *gedâdur kapuña geldükce* iy şâh *āftâb*
Ḥ^vân-ı ḥüsnuñden nevâl alursa bir nânı dürüst 9/4

Gözüm yaşı işigüñe gider her laḫza sâ’ildür
Niçün ebvâb-ı şefkatden aña bir feth-i bâb olmaz 29/5

La’l-i leb-i cânâne ki *şîrîn rutab olmuş*
Ehl-i dile acı sözi anuñ ‘aceb olmuş 38/1

3.2.4. Belîğ Teşbihler

Yalnızca müşebbeh ve müşebbehün bihle yapılan teşbihlerdir. Belîğ teşbihler, çoğunlukla beyit içinde Türkçe, Farsça, Arapça tamlamalar hâlinde kullanılırken, mısralar arasında karşılıklı olarak kurulabildikleri görülmüştür.

İy *kemân-ebur* n'ola kurbân idersem cân saña
Biñ benüm bigi ider her laḫza cân kurbân saña 1/1

Mihrüñi cānda ezelden saklar idüm sanma kim
*Dār-ı dünyâ*da görüp ḫayrân olupdur cân saña 1/2

Dilde gâmzeñ zaḫmına merhem didüm dil-ber didi
*Tîr-i müjgân*um yeter her laḫzada *dermân* saña 1/3

Ḥûn-ı dil yaşıñla ‘Adlî gerçi *seyl oldu* dirîğ
Kanlı yaşıñ göricek rahm eylemez cânân saña 1/7

*Şems-i ruḫ*uñı eylemege şemse-i garrâ
Çekdi kalem-i kudret aña ḫaṭṭ-ı semen-sâ 2/1

<i>Haddüñ varağma yazılan haft-ı ğubāruñ</i> Hoş virdi yüzüñ safhasma zīnet-i zībā	2/2
Şan <i>süre-i İncil</i> idi haftuñ ki yazıldı Göstermek için la'l-i lebüñ mu'ciz-i 'İsā	2/3
<i>Reyhān haftuñı</i> yazduğı bu kātib-i kudret Tā āyet-i hāk ola cemālünde hüveyda	2/4
<i>Cān menzili</i> olmağa revāyihle mu'aṭṭar Müşğīn saçuña oldı maḥal cennet-i 'ulyā	2/5
<i>Mecnūn</i> olalı <i>Leyli-i zülfüñ</i> hevesinde <i>Sevdā-yı haftuñ itdi mekān 'Adlī'</i> ye <i>saḥrā</i>	2/7
Yüzine bakmağa māni' olur <i>ebr-i zülfi</i> Gün mi gösterdi 'aceb baht-ı siyeh-kār bana	3/4
Her ne dem bād-ı nesīm irişe ol dem ideler Ehl-i cennet gözlerine <i>gerd-i rāhuñ tūtiyā</i>	4/2
Derd-i dil dermānını şordum ṭabībe didi kim <i>Şerbet-i la'</i> inden özge derdüñe yokdur deva	4/6
Sen gidersin iy şanem şandum bedenden cān gider Bu sebebden dōstum 'Adlī <i>didi rūḥum saña</i>	4/7
Vâ'iz ki <i>Cehîm'ün zulümâtın</i> ider evsâf <i>Fürkat şebidür var ise k'anuñ seheri yok</i>	46/4
<i>Vādi-i ğamdan</i> geçemez zülf ü haddüñ fikr ile 'Aşıkuñ <i>Şeb-dîz-i āh u eşk-i Gül-ğūn</i> ın şalup	6/2
<i>Gözleri cellādına</i> virmiş <i>müje hançerlerin</i> Düz-d-i dil aşmağa iki kākül-i miskīn şalup	6/3
<i>Dür dişüñ</i> yādıyla bīdārem <i>şeb-i hicrūñde</i> ben Gözlerümden şubḥ olunca hūşe-i Pervīn şalup	6/4
<i>Şabr ile ğam naḳdidür</i> 'ālemde varı neylesün 'Adlī geldi hāk-i pāyuña yoğ u varın şalup	6/5
' <i>Andelīb-i dil</i> nice derd ile feryād itmesün <i>Gül-'izārına</i> görür <i>hār-ı raḳīb</i> olmuş ḳarīb	7/3
Her kaçan dil derdinüñ dermānını itsem su'āl <i>Ḳaşları yāyın</i> ḳurup müjgān-ı zaḥm olur mecīb	7/4

Ger lebüñ cām-ı meyin yād itse minberden yire Na'ra urup kendüyi ser-mest ide ol dem haṭīb	7/5
Ḳaşlaruñ mihrābı ma secde ider ehl-i şalāt Küfr-i zülfüñe perestār iy şanem ehl-i salīb	7/6
Var daḥı ‘Adlî cihānda ‘ayş u nüş itme taleb Çün saña bezm-i ezelde cām-ı ğamdandır naşīb	7/7
Bir gice ger yār ile peymāne sürsem reşkden Tañ degül nüh kāse-i gerdün eger bulsa şikest	8/2
Ḳaşları yāyın kurup atdukça müjgānı dürüst Bir haṭā itmez irer her cāna peykānı dürüst	9/1
Çün gedādur қаpuña geldükce iy şāh āftāb H’ān-ı hüsnüñden nevāl alursa bir nānı dürüst	9/4
Ol raḳīb-i seg dişin bilerdi yārūñ la’line Seng urup komadılar ağızında dendānı dürüst	9/6
Gülşen-i naẓmuñda ‘Adlî gül koḥular dā’imā Her nefes bülbül gibi kim okusa anı dürüst	9/7
Nālemi işitmeyüp zāğ-ı raḳībı güş ider Ol güle gelmez belī murğ-ı suḥan-dāndan ‘abes	10/2
Ululanup seg raḳīb itmez nazar ‘āşıklara ‘Āşıka sorsañ cihānda nesne yok andan ‘abes	10/4
Tut dilüñi eyleme la’l-i leb-i cānānı medḥ Bendeye lāyık degüldür eylemek sultānı medḥ	12/1
Gül yüzüñ devrinde ‘uşşākı raḳīb incitmesün Olduğı yokdur cihānda ‘işret-i nev-rüz telḥ	14/1
Zülfüñüñ fikriyle zulmāt-ı ğam olur her gice Gün yüzüñ hicrinde olur lezzet-i her rüz telḥ	14/4
‘Adli’yem bezm-i ğamuñda nāle-i cān kām ile Uş ğamuñ çenginde oldu baña sāz u süz telḥ	14/5
Saña kul olmak benüm ḥaddüm degüldür dōstum Sen şeh-i milk-i kerem ‘Adlî bir oñmaduḥ levend	15/5
Senüñ zencir-i zülfüñden dil-i dīvāne bend ister Uşandı hicr ile cāndan aşılmağa kemend ister	16/1

Mey-i la'lin içüp vâ'iz humâr-ı çeşm-i yâr olduk Aña di va'z u tefsîri ki senden nuş u pend ister	16/3
Cihānuñ 'izzet ü cāhını terk itdi levend-i dil Çü cümle şimdi dil-berler yaçasuz bir levend ister	16/4
Lebüñ dārü's-şifāsı ndan umar dil derdine dermān Tabīb-i haste-dillersin devāsın derdmend ister	16/5
Göñül künc-i kanā'at de otur giy hırka-i hüznî Çü ol şeh kulların dā'im faķır ü müstemend ister	16/6
Feryādına nālān oluban idemedi ney Bilinde niçe gerçi ki gayret kemeri var	17/5
Her ne deñlü yolına saçdum gözüm gevherlerin Mā'il olmaz şanasın cān naķdini iş'ār ider	18/2
Zülfüññ zünnārına bil bağlamaz imānı yok Zāhid anuñçün günāhın bilüp istiğfār ider	18/4
Şeş-der-i hicrāna düşdi ka'beteyn-i cān u dil Nerd-i gamda ol hārāmî pîşe-bîni zār ider	18/5
Zulmet-i hicrūñde bilmez 'adl ü zulmin 'ālemüñ Ol kadar kim 'Adlî'yi zülfüñ gamı efkār ider	18/6
Gözlerinden 'Adlî-i dil-hastenüñ şevķ-i lebüñ Dāğ-ı hasretle döker yaş yirine hūn-ı ciğer	19/7
Hadeng-i gamzesi bağrumda başlar çıkarup Yaşumı kana boyadı benüm o lāle-'izār	20/2
'Işķ dellāli göñül şehrine seyr itdükçe Ġam metā' ma hemān cānı hārīdār eyler	21/4
'Adlî göz yaşın akıdup yine tolāb gibi Gülsitān-ı ser-i kūyuñ tolanup zār eyler	21/5
Dürc-i la'lüñi senüñ hoķķa-i cān eylediler Haste dillere devā anda nihān eylediler	22/1
İy ķamer-ķehre melek-şūret -i insānda seni Hüsni taşvīr idüben rūh-ı revān eylediler	22/2
Her ne kaşd itdiyise 'āşķa hışm ile gözüñ Ġamze-i tıĝi çeküp anı hemān eylediler	22/5

İverek la’l-i leb inden büse ihsân eyleye Ya’ni kim cānda anuñ mānendi lezzet var mıdur	23/3
Hāk-i pāyi cevherine naqd-i cān ister nigār ‘Adlîyā sultān geçersin sende kudret var mıdur	23/5
Anuñ selāsil-i zūlfine olalı şeydā Ne bend zabt idebilür beni ne hod zencîr	24/2
Bugün ki naqd ayağıña cān nişār iderem Qabûl eyle hey âfet ki öldürür te’hîr	24/3
Bu şevk ile dilerem kîşüñe olam kurbān Ki āhu-yı dile şîrāne urasın bir tîr	24/4
Muhakkak oldı ki ‘Adlî hafti gamın yazmış Kara yüzün gibi alnuñda kâtib-i taqdîr	24/7
Ehl-i tezvîr ile kalb elinde olur pây-māl Milk-i dil çün zūfün ile kaşlaruñ el bir ider	25/2
Gām çerisiyle muqābil olmağa ‘āşıkларуñ Kāmetin kılup keman āhını aña tîr ider	25/4
Göñli milkin ‘Adlî’nüñ gam leşkeri yakmak diler Hey meded erkân-ı devlet aña ne tedbîr ider	25/5
İşigün dārü’s-şifāsı ndan şu dil kim dūr olur Derdine dermān bulunmaz hicr ile mehcûr olur	26/1
Gül yüziyle zevk u şādîñüñ birin on eyleyen Gülsitān-ı hüsn içinde kām-et-i ra’nāsıdur	27/3
‘Adlîyā hükmüñ anuñçün nāfîz oldı ‘āleme Yazılan ‘unvānda yārün kaşı tuğrāsı dur	27/6
Bir dem eglen iy felek göñlüm sarâyım yıkma kim Ol perî-peyker hayālî anda mihmāndur henüz	28/2
Tîg-i gamzeñden kaçır çeşmüñle ceng itmez kişi Gerçi dāğ-ı fūrkatüñ sînemde kalkandur henüz	28/3
Tîrüñüñ peykānıdur cismümde her mû iy şanem Var kıyās it kim ne deñlü tende peykāndur henüz	28/4
Bu sebebden dūd-ı āhumla gelür bûy-ı kebāb Āteş-i gamla ciger cismümde biryāndur henüz	28/6

Ciger <i>tennūr sīnem</i> de dem olmaz kim kebāb olmaz Gün olmaz rûz-ı hicründe gözüm yaşı şarāb olmaz	29/1
Göñülde <i>seng-i cevruñle dilüm bir hāneyidi</i> kim Devām-ı devr-i çarḥ ile zevāl irüp ḥarāb olmaz	29/2
Şatarsañ <i>leblerüñ la'lin</i> behā cānlar virüp dirler Cihān içinde bī-kıymet bu renge la'l-i nāb olmaz	29/6
<i>Firāk odına</i> kūyuñda nigārā 'Adlī'yi yakma Buyurdi çünkü Peygamber behişt içre 'azāb olmaz	29/7
'Uşşāka <i>müjeñ tırini</i> her dem ne çekersin İy rûḥ-ı revān çünkü melekde ğazāb olmaz	30/2
'Aşkınüñ bîmâriyam <i>dârü'l-belâ-i gam</i> da kor <i>Ol tabîb-i cân</i> u dil <i>ben hasteyi</i> tîmârsuz	31/2
<i>Şîşe-i nâmûsumı</i> 'aşkuñda çaldum taşlara Bu meseldür dōstüm 'âşık gerekdür 'ârsuz	31/4
Bâreke'llāh <i>sen gedâ ol pādşâh-ı hüsndür</i> Olduğı var mı cihānda şāha ola kul enîs	32/7
Göñül <i>gam gicesinde</i> yâr olmaz Oluram çeşm-i bîdâr ile mûnis	33/2
<i>Hazân-ı hicre</i> nice sabr kılsun Şu bülbül k'ola gülzâr ile mûnis	33/5
Eger <i>dâr-ı safâ</i> isterseñ olma Bu dâr içinde deyyâr ile mûnis	33/6
<i>Zülfînüñ zencîrine</i> dil-ber dil ü cân bağlamış Gâret itmiş <i>milk-i dîn</i> zulm ile îmân bağlamış	35/1
Mâh u hurşîdi <i>felek meydânına</i> top itmege Çîn idüp ğisûların müşğ ile çevgân bağlamış	35/4
Lu'bla câzûlîğ içün her bir tarafda çeşmine <i>Rişte-i cânlar</i> alup bir deste reyhân bağlamış	35/5
<i>Zülf ü hattüñ</i> dir görenler ' <i>anberîn zencîr</i> ile Sihir idüp <i>câzû gözi</i> hurşîd-i rahşân bağlamış	35/6
N'ola cāndan ben anı artuk seversem dōstlar Ol <i>perî-peyker</i> benüm cānum içinde cân imiş	36/2

Sen şeh-i mil k-i cemâ le kul olayın dir imiş Gör bilür mi haddini ‘Adlî ‘aceb sultân imiş	36/4
Diş biler imiş ‘Adli leb-i la’l -i nigâre Mikdârını bilmez ne ‘aceb bî-edeb olmış	38/5
Bahr-ı eş kümde şinâver geçer idi lîkin Olmadı merdümek-i dîde-i nem-nâk halâs	40/3
Ol ki tûr-i mü jesiyle dil ü cân sayd eyler Gamzesinden ola mı sîne-i sad-çâk halâs	40/4
Ol kaş ı yây eger ‘Adlîye meyil eylemeye Olmaya âhum ok ımdan tokuz eflâk halâs	40/5
Mushaf-ı hüsn ünde yazup müşğ ile reyhâni hat Eylemiş i’râb sünbül dâne-i fülful nukat	41/1
Âteş-i âhum yakardı şem’-veş başdan beni Çeşme-i çeş müm benüm ger olmasa Ceyhûn u Şat	41/3
Çün tarîk-i ‘ış ka cân virmekdür iy dil ibtidâ Kimse âhir bulımaz aña nihâyet hem vasat	41/4
Tâ ebed târîk kalmaz zulmet-i dünyâ-yı dún ‘İşk nûrı kim sala dil hânesi içre şu’â’	42/5
Hâr-ı hıcrân ile hûy eyle hemân kim tutdılar Gülşen-i kûyın nigâr uñ ‘Adliyâ bûm ile zâg	43/5
Şöyle efkâr oldı cismüm k'aña pîrâhen dirîg Ten eger budur aña hâkister-i külhan dirîg	44/1
Hâlini göstermeyüben saldı zülfi dâm ma Murg-ı cân dan kıldı ol sayyâd bir erzen dirîg	44/2
Ol gözi cellâd hicrinde ölürsem döstlar Bu garîbüñ mâteminde eylemeñ şîven dirîg	44/5
Da’vi-i hüsn eyleyüp gün vechi yok ger ura lâf Çün yüzüñ âyinesi gibi degül mir’âtı sâf	45/1
Pertev-i nûr-ı cemâlûñ görmege iy meh senüñ Ka’be-i kûy uñ melâ’ik her dem iderler tavâf	45/3
Hep cihân iy meh-likâ sen şâha olmışdur mutî’ Leşker-i gamze ñ kimüñle saf tutup eyler masâf	45/4

Hırka-i sabrı giyüp eyler kanâ'atden kemer Künc-i gamda 'Adli çün bulmaz nihâyet i'tikâf	45/7
Hâkister idüp virdi tenüm bâd-ı fenâya Kimdür ki diyen âhum odınuñ şereri yok	46/3
Ol dil-ber-i zîbâ gibi meh-çehre güzel yok Bu hüsn-i dil-ârâya cihân içre bedel yok	47/1
Vuslat demidür çünki bu dem hâne-i dilden İy gam yüri gitgil ki dahı saña mahal yok	47/2
Turrañ salalı silsilesin kalmadı kimse Göñlinde anuñ gussa vü gam tûl-i emel yok	47/3
Sûfî beru gel mey içelüm jeng-i gam için Dil âyinesin sâf idici gayrı 'amel yok	47/4
Sâkî lebûñuñ âb-ı hayâtını iden nûş Hızır oldu ebed âhir aña hergiz ecel yok	47/5
Mihnet evidür dâr-ı cihân eyleme feryâd Bu medrese-i gamda göñül bahs u cedel yok	47/6
Behey kâfir Müselmânlık yolında var mıdur bu kim Harâmî gözlerüñe kanımı içmek helâl olmak	48/3
Gam deştini kim kat' iderem mümkün olur mı Mecnûn ile Ferhâd baña hem-kadem olmak	49/4
Âhumuñ okı geçdi felekden senüñ iy döst Sengîn dilüñe olmadı mümkün eser itmek	50/3
Cânı ala dir gamzeleri dil hazer eyler Assı ide mi ugrıdan iy dil hazer itmek	50/5
'Adlî gibi ger kasd ide 'uşşâk arasında Geldükçe müjeñ tûrine sîne siper itmek	50/7
Her gice zülfüñ gamından dil perîşândur senüñ Mihr-i ruhsârıñla her gün şâd u handândur senüñ	51/1
Gamze-i hûn-rîz ü hûn-hvârıñ çi ger kattâldür La'l-i mey-gûnuñ velî ser-çeşme-i cândur senüñ	51/3
Yûsuf-ı Mısrî'ye kıymet ağırı altunimiş Hâk-i pâyuñ cevheri biñ câna erzândur senüñ	51/4

Genc-i hüsnüñ almak ister düzd-i dil bilmez anı Zülfüñüñ ejderleri aña nigh-bândur senüñ	51/5
Kâtib-i Kudret berât-ı hüsnüñ imlâ ideli Kaşlaruñ tugrâsı ol menşûra ‘unvândur senüñ	51/6
Sen bu hüsn ile cihân milkine sultân olalı ‘Adli kuluñ milket-i Rûm içre sultândur senüñ	51/7
Çîn idüp halkaların murg-ı dili itmege sayd Gül-i ter üzre salar dâmeni müşğîn resenüñ	52/6
Ruğlarına ol sitem-ger sünbül-i pür-çîn şalup Fitne şaldı dîne iki kâfir-i bî-dîn şalup	6/1
Küy-ı dil-berde raķībüñ ta‘nı bildürdi baña Hâr ucından gülsitân içre ne çekmiş andelîb	7/2
Çıkmazam küyünden ümmîd-i liķā-yı yâr ile Ehl-i imāna olur hubb-ı vaţan çün pāy-best	8/3
Zāhid-i rūbāh bakmaz rüy-ı yāre nitekim Düzd olana nesne gelmez māh-ı tābāndan ‘abes	10/3
Kaşuñla kirpüğüñden katlüme ğamze besdür Şemşîrzenler olmaz tîr ü kemāne muhtāc	11/2
‘Adlî nigāre hālüñ ‘arz it niyāz birle Dervîş olanlar olur şāh-ı cihāne muhtāc	11/5
Oğlaruñı medh ider cismümde olan her kılum Her çemen dildür şanasın kim ider bārānı medh	12/4
Medh-i ‘ālemden çü müstağnî olupdur āftāb ‘Adlîyā nice idersin ol gözi fettānı medh	12/5
Dile geldükce hayālî ğamı teskîn iderem Merdüm olan tutar elbette de mihmānı ferağ	13/2
Diller aldıkça sevinse n'ola ol şāh-ı cemāl Memleket fethi ider hātır-ı sulţānı ferağ	13/3
Ġālib oldukça göñül milkine ğam cān incinür Milk ehiline gelürmiş düşmen-i pîrüz telh	14/3
N'ola meyl eylese haţtuñ ğıdā-yı la‘l-i nābuña Çü tūfî kande olursa ğıdā yirine kand ister	16/2

<i>Hayâl-i sîm-ber itmeñ aña beñzer seniñ ‘Adlî Gedâ hâk üzre yaturken gümüşden tahta-bend ister</i>	16/7
<i>Hicrinde göñül oldu yüzi nûrına nevmîd Ėam gicesinüñ şanma ki âhîr seheri var</i>	17/7
<i>Seyr iderken <u>hüsn ilin</u> çeşminden iy dil ki şakın Eylemek lâzım durur çünkim harâmîden hazer</i>	19/4
<i>Zülfüñi <u>sem</u>’-i ruhuñ üzre görenler didiler ‘Adlî’nüñ dūd-ı dilin aña duhân eylediler</i>	22/7
<i>Zulmi kim şâh eyleye kim virür anuñ dādını Hāneyi mi’mār yıksa anı kim ta’mîr ider</i>	25/3
<i>Zînet olmaz gülsitân içinde gül açılmasa Kūyına revnaķ viren yārüñ ruh-ı zîbāsıdur</i>	27/4
<i><u>Göñlüm evini</u> yıkalı cānumda şafā yok Bir hāne ki vîrān ola ‘ayş u tarab olmaz</i>	30/4
<i>Kūyından anuñ sür ki rakîbi göre ‘Adlî Cennet’de eger itse mekân Bū-Leheb olmaz</i>	30/7
<i>‘Âşika hicrānda olsa yine bir bî-dil enîs San olur fasl-ı hazānda bülbüle bülbül enîs</i>	32/1
<i>Sanuram gülzâr içinde bülbül ü gül cem’ olur Her kaçan kim ola ol ruhsâr ile kâkül enîs</i>	32/3
<i>Ruhlaruñda hâl-i ‘anber-bāruñı gören didi Hoş yaraşmış ki ola kâfûr ile fûlfûl enîs</i>	32/5
<i>Rişte-i ümmîd göñlüm saldı zülfüñ bendine Sañasın kayd oldu dām-ı ‘ankebût içre mekes</i>	34/3
<i>‘Adlî’nüñ nazmın gören vasf-ı ruhuñla didi kim Cem’ idüp evrâk-ı gül bir tâze dîvân bağlamış</i>	35/7
<i>Kâkülinden olamaz bu dil-i gam-nâk halâs Murg kim dâma düşe olmaya bî-bâk halâs</i>	40/1
<i>‘Işka ta’n eyleridüm başuma geldi âhîr Yansa ‘âlem ola mı bir kurı hâşâk halâs</i>	40/2
<i>Çün nikâbın ref’ ide ‘ışk ehline düşer hurûş Zerreler zâhîr olur gün nûrı bulsa irtifâ’</i>	42/3

<i>Zulmet-i zülfüñde yüzüñ nûrın ister cân u dil Cem' olur pervâneler her gice kim yansa çerâg</i>	43/2
<i>Kanlu yaşımı ne dem kim isteseñ hâzır durur La'l-i nâbı eylemez tâliblere ma'den dirîg</i>	44/3
<i>Hâsıl-ı hüsnüñde hâlûñ men' kılma k'eylemez Çün kerîm olan gedâdan dâne-i erzen dirîg</i>	44/6
<i>Çünkü vîrâneleri eylerimiş cây perî Sen perîsin n'ola göñlüm olur ise vatanuñ</i>	52/3

3.3. Tespit Edilen İstiareler

3.3.1. Açık İstiareler

Teşbîh unsurlarından müşebbehün bihin söylenmesiyle yapılır.

Hüblık sende temâm olduğına huccet durur Kâtib-i kudret ki yazmış ol haţ-ı reyhân saña	1/5
Şems-i ruhuñı eylemege şemse-i ğarrâ Çekdi kalem-i kudret aña haţ-ı semen-sâ	2/1
Reyhân haţuñı yazduğı bu kâtib-i kudret Tâ âyet-i Hâk ola cemâlünde hüveyda	2/4
Sâyesinde kaddüñüñ sürdüğün 'ömr-i dırâz Serv-i bâlâ ña çenâr el götürüp eyler du'â	4/3
Derd-i dil dermânını şordum tabîbe didi kim Şerbet-i la'l inden özge derdüñe yokdur devâ	4/6
Sen gidersin iy şanem şandum bedenden cân gider Bu sebebdan döstüm 'Adlî didi rûhum saña	4/7
Meyl kılmaz ol perî hiç âşinâlıktan yaña Muttaşıl dünyâ gibi meyli cüdâlıktan yana	5/1
'Adliyâ ol şâh-ı hûbâna kul olsam bir nefes Bakmazidüm saltanatla pâdişâlıktan yana	5/4
Ruhlarına ol sitem-ger sünbül-i pür-çîn şalup Fitne şaldı dîne iki kâfir-i bî-dîn şalup	6/1
Dür dişüñ yâdıyla bîdârem şeb-i hicründe ben Gözlerümden şubh olunca hûşe-i Pervîn şalup	6/4
Kaşlaruñ mihrâbına secde ider ehl-i şalât Küfr-i zülfüñe perestâr iy şanem ehl-i salîb	7/6

Her devānuñ şerbetini la’l-i cānān da ҡomış ‘Adliya derdi saña taqđır iden rüz-ı elest	8/5
Çün gedādur ҡapuña geldükce iy şāh āftāb Ḥ ^v ān-ı ḥüsnüñden nevāl alursa bir nānı dürüst	9/4
Ol raḳīb-i seg dişin bilerdi yārüñ la’line Seng urup ҡomadılar ağızında dendānı dürüst	9/6
Nālemi işitmeyüp zāğ-ı raḳīb-i gūş ider Ol güle gelmez belī murğ-ı suḥan-dāndan ‘abes	10/2
Ol āftāb uñ itsem ḥāk-i derinde mesken Bir zerre olmaz idüm ҡaşr-ı cināne muḥtāc	11/3
Eyledi müşgīn şaḥn ҡaşduma ol şayyād bend Ḥālka ḥālka ҡıldı gūyā şayd için pīḥān kemend	15/1
Zāhidā zūhdüñ görüp rind olana ta’n itme kim Levḥa tarḥın böyle çekmiş üstād-ı naḳş-bend	15/4
N’ola meyl eylese ḥaṭṭuñ ğıdā-yı la’l-i nābuña Çü tūṭī ҡande olursa ğıdā yirine ҡand ister	16/2
Mey-i la’lin içüp vā’ız ḥumār-ı çeşm-i yār olduk Aña di va’z u tefsīri ki senden nuş u pend ister	16/3
Lebüñ dārü’ş-şifāsından umar dil derdine dermān Ṭabīb-i ḥaste-dillersin devāsın derdmend ister	16/5
Sen mehde tamām olduğına āyet-i ḥüsnüñ Ḥuccet ḥaṭṭuñı göster aña kim nazarı var	17/3
İy dil ḥazer it dām-ı ser-i zūlfine düşme Çok başlu durur kim bile ne fitneleri var	17/6
Çeşm-i zaḥmı bağırumı çāk eyledi ol kāfirüñ Bir Müselmān yok mı ‘ālemde baña tīmār ider	18/3
Şeş-der-i hicrāna düşdi ka’beteyn-i cān u dil Nerd-i ğamda ol ḥarāmî pīşe-bīni zār ider	18/5
Ḥākümüñ her zerresi raḳş ura yārüñ mihri le Ger ide zūlfı nesīmi ҡabrüm üstine güzer	19/2
Gözüñ yaşıyle kenār ola mı senüñ ‘Adlî Ziyāde ser-keş olupdur o serv-i hoş-refṭār	20/5

Dürc-i la'l üñi senüñ hokka-i cân eylediler Haste dillere devâ anda nihân eylediler	22/1
Hasret-i la'l üñ için gözlerümüñ kanlu yaşı Dökilüp yiryüzini toptolı kan eylediler	22/6
Hâk-i pâyi cevherine naqd-i cân ister nigâr 'Adliyâ sulţân geçersin sende kudret var mıdur	23/5
Muhakkak oldı ki 'Adlî hatı gamın yazmış Kara yüzüñ gibi alnuñda kâtib-i taqdîr	24/7
Gönlümi dîvâne kılan zülf-i pür-sevdâsıdur Cânımı pervâne iden şem'-i bezm-ârâsıdur	27/1
Tîr üñüñ peykânıdur cismümde her mû iy şanem Var kıyâs it kim ne deñlü tende peykândur henüz	28/4
Dür olaldan ol sanem den merdüm-i çeşmüñ senüñ Kara geymiş mâtem içre 'Adlî giryândur henüz	28/7
Dirîğ itme lebüñ bûsın nigârâ haste dillerden Kim anuñ rûz-ı maşşerde âevâbına hisâb olmaz	29/3
Firâk odına küyuñda nigârâ 'Adlî'yi yakma Buyurdı çünkü Peyğamber behişt içre 'azâb olmaz	29/7
Her şubh güneş gelse kapuña 'aceb olmaz Ma'zûr ola iy şeh ki gedâda edeb olmaz	30/1
'Uşşâka müjeñ tîrini her dem ne çekersin İy rûh-ı revân çünkü melekde ğazab olmaz	30/2
Tûtî-i kudsem velî iy h ^v âce-i Hindûstân Lâl olupdur nâtıkam ol la'l -i şekker-bârsuz	31/3
Eşk-i çeşmi 'Adli'nüñ her dem revân olmagiçün Bir kadem salınmaz ol serv -i revân agyârsuz	31/5
Bi'llâh iy ehl-i nazar eyleñ temâşâ k'ol sanem Zülfine her tâbda bir mâh-ı tâbân bağlamış	35/3
Zülf ü hattüñ dir görenler 'anberîn zencîr ile Sihir idüp câzû gözi hurşîd-i rahşân bağlamış	35/6
Ben kulına cevri iden ol husrev -i hûbân imiş Zann iderdüm ben anı kim âfet-i devrân imiş	36/1

Sen şeh -i milk-i cemâle kul olayın dir imiş Gör bilür mi haddini ‘Adlî ‘aceb sultân imiş	36/4
Bu sûret ile ferah kesb idüp şeh-i gül anuñ Öñinde her nesi var ise der-miyân itmiş	37/4
Agyâr nigâr ile safâ bezmini eyler ‘Uşşâka ezel kısmeti renc ü ta’ab olmuş	38/4
Diş biler imiş ‘Adli leb-i la’l-i nigâre Mikdârını bilmez ne ‘aceb bî-edeb olmuş	38/5
Bahr-ı eşkümde şinâver geçer idi lîkin Olmadı merdümek-i dîde-i nem-nâk halâs	40/3
Mushaf-ı hüsnünde yazup müşğ ile reyhânî hat Eylemiş i’râb sünbül dâne-i fülful nukat	41/1
‘Ârizuñda hatt-ı müşğînüñ niçün kılduñ tırâş Eylemez çün kâtib-i Kudret bilürsin sehv hat	41/2
Hançer ünden istemez kat’â dîl ü cân inkitâ’ Tig ün üstine gönül cân virdüğine ne nizâ’	42/1
‘Ârizuñ hicrinde çünkim eyleyem gül-geşt-i bâğ Lâlenüñ bagrında koyam dâğ ınuñ üstine dâğ	43/1
Hâlini göstermeyüben saldı zülfi dâmına Murg-ı cândan kıldı ol sayyâd bir erzen dirîğ	44/2
Kanlu yaşumı ne dem kim isteseñ hâzır durur La’l -i nâbı eylemez tâliblere ma’den dirîğ	44/3
Şâdi-i vasl olmaz ise gussa-i hicrün büyür Devr-i la’l ünde gedâdan kılma dür derdin dirîğ	44/4
Da’vi-i hüsn eyleyüp gün vechi yok ger ura lâf Çün yüzüñ âyinesi gibi degül mir’âtı sâf	45/1
Pertev-i nûr-ı cemâlün görmege iy meh senün Ka’be-i kûyuñ melâ’ik her dem iderler tavâf	45/3
Serverâ sırr-ı dehânuñda senün hayrân hîred ‘Aciz olmuş ‘ukde-i zülfünde ‘akl-ı mû-şikâf	45/5
İy gönül saña müsellem sanma bu derd ü belâ Çeşm-i pür-hışmı nigâr uñ kimseyi kılmaz mu’âf	45/6

Behey kâfir Müselmânlık yolında var mıdır bu kim Harâmî gözlerüne kanımı içmek helâl olmak	48/3
Tereddüt çekmeye agyâr la'lûñ iltifâtına Baña mı kaldı vasluñ istemek fikr-i muhâl olmak	48/4
Baña gelmiş durur kaşuñ gamından çün hilâl olmak Saña lâyıkdur iy meh âftâb-ı bî-zevâl olmak	48/5
Harc ideyidüm yollarına la'î gözümden Kûyına anuñ olsa müyesser sefer itmek	50/2
Tâ subha degin nâlem ile halka niçe bir Sevdâsiyile sûnbülûñ ñ derd-i ser itmek	50/4
Hışm ile gözüñ tûğ çeker merdüm-i şûhuñ Mest olsa kaçan 'âdetidür şûr u şer itmek	50/6
Gamze-i hûn-rîz ü hûn-h'âruñ çi ger kattâldür La'l-i mey-gûnuñ velî ser-çeşme-i cândur senüñ	51/3
Kâtib-i Kudret berât-ı hüsnüñ imlâ ideli Kaşlaruñ tigrâsı ol menşûra 'unvândur senüñ	51/6
Sen bu hüsn ile cihân milkine sultân olalı 'Adli kuluñ milket-i Rûm içre sultândur senüñ	51/7
Sûnbülûñ sâye salar üstine berk-i semenüñ Devr ider dâ'ire-i verd-i teri yâsemenüñ	52/1
Saldı pertev yüzüñ eflâke çün iy bedr-i münîr 'Aks-i hurşîd ü kamer oldı o vech-i hasenüñ	52/4
Çîn idüp halkaların murg-ı dili itmege sayd Gül-i ter üzre salar dâmeni müşgîn resenüñ	52/6

3.3.2. Kapalı İstiareler

Teşbîh unsurlarından müşebbehin söylenmesiyle yapılır.

Mihrüñi cân da ezelden saklar idüm sanma kim Dâr-ı dünyâda görüp hayrân olupdur cân saña	1/2
Dilde gamzeñ zaḥmına merhem didüm dil-ber didi Tîr-i müjgânım yeter her laḥzâda dermân saña	1/3
Pertev-i hüsnüñ meger eflâke düşmiş ay u gün Gice gündüz raḡş urup olmuş durur hayrân saña	1/4

Yollar itdi yüzi üstinde gözi yaşı revān Nālem işitdi meger ağladı küh̄sār bana	3/2
Baňa yārüm gamı yetmez mi bütün ‘ālemde Cevr itdügi nedür ‘ ālem-i ğaddār baňa	3/3
Yüzine bakmağa māni’ olur ebr-i zülfi Gün mi gösterdi ‘aceb baht-ı siyeh-kār baňa	3/4
Yüzine bakmağa māni’ olur ebr-i zülfi Gün mi gösterdi ‘aceb baht-ı siyeh-kār baňa	¾
Büy-ı zülfüñle behište ger vara bād-ı şabā Ravza'dan karşı çıkp Rıdvān diye kim merhabā	4/1
Sāyesinde kaddüññ sürdügiçün ‘ömr-i dırāz Serv-i bālāña çenār el götürüp eyler du’ā	4/3
Ney gibi nālem benüm olduğuyiçün sūznāk İñleyüp āhenk ider çeng eyleyüp kaddin dü-tā	4/4
Gözleri cellādına virmiş müje hañcerlerin Düzd-i dil aşmağa iki kākül-i miskīn şalup	6/3
Her kaçan dil derdinüñ dermānını itsem su’āl Kaşları yāyın kurup müjgān -ı zaḥm olur mecīb	7/4
Var dahı ‘Adlī cihānda ‘ayş u nüş itme taleb Çün saña bezm-i ezelde cām-ı ġam dandur naşīb	7/7
Ayağın öpmege yārüñ ger vireydi baht dest Başum eflāke irüp ‘ālem olurdı zīr-dest	8/1
Bir gice ger yār ile peymāne sürsem reşkden Tañ degül nüh kāse-i gerdün eger bulsa şikest	8/2
Kaşları yāyın kurup atdukca müjgām dürüst Bir haṭā itmez irer her cāna peykānı dürüst	9/1
Va’desine iy göñül dil-berlerüñ aldanma kim Anlaruñ olmaz cihānda ‘ahd ü peymānı dürüst	9/5
Mihr-i ‘ālem-tābı medh itmek düşer mi zerreye Kevkebe lāyık mıdur itmek meh-i tābānı medḥ	12/2
Cāndur işārumuz incinme ayağüñ tozına Tuḥfe-i mūr ider çünki Süleymān’ı feraḥ	13/4

‘Adliyā ‘āşıkı ğamgîn dilerimiş dil-ber Gel ġamile geçin it hâtır-ı cānânı feraḥ	13/5
Zülfüññ fikriyle zulmât-ı ğam olur her gice Gün yüzüñ hicrinde olur lezzet-i her rûz telḥ	14/4
‘Adli’yem bezm-i ğamuñda nāle -i cān-gāh ile Uş ğamuñ çenginde oldı baña sāz u söz telḥ	14/5
Öykünürmiş leblerüñe sükker iñen tatludur Nāz ile güftäre gelseñ telḥ olur bāzār-ı khand	15/2
Senüñ zencir-i zülfüñden dil -i dīvāne bend ister Uşandı hicr ile cāndan aşılmağa kemend ister	16/1
N’ola meyl eylese haṭṭuñ ğidā-yı la’l-i nābuña Çü tūṭi kande olursa ğidā yirine khand ister	16/2
Mey-i la’lin içüp vā’iz ḥumār-ı çeşm-i yār olduk Aña di va’z u tefsiri ki senden nuşḥ u pend ister	16/3
Lebüñ dārü’ş-şifāsından umar dil derdine dermān Ṭabīb-i ḥaste-dillersin devāsın derdmend ister	16/5
Göñül künc-i kanā’atde otur giy hırka-i ḥüzni Çü ol şeh kulların dā’im fakir ü müstemend ister	16/6
Kaşına gözi ğamz ider iy dil hāzer it kim Ol egriye bu fitnenüñ egri ḥaberi var	17/2
Tā şubḥa deġin yummasa göz tañ mı kevākib Āhumla felek yana diyüben hāzeri var	17/4
Feryādına nālān oluban idemedi ney Bilinde niçe gerçi ki ġayret kemeri var	17/5
İy dil hāzer it dām-ı ser-i zulf ine düşme Çok başlu durur kim bile ne fitneleri var	17/6
Şol gedā kim dil-berini kendüye ġam -ḥ’ār ider Yeg durur ol şāhdan kim yāri andan ‘ār ider	18/1
Çeşm -i zaḥmı baġrumı çāk eyledi ol kāfirüñ Bir Müselmān yok mı ‘ālemde baña tīmār ider	18/3
Şeş-der-i hicrāna düşdi ka’beteyn-i cān u dil Nerd-i ġamze ol maḳāmı pīşe-i bīzār ider	18/5

Hākümüñ her zerresi rakş ura yārüñ mihrile Ger ide zülfi nesîmi kabrüm üstine güzër	19/2
Öykünürse zülfüne sünbül siyeh-rulık idüp Beñzerem dirse lebüne kellelik eyler şeker	19/3
Seyr iderken hüsn ilin çeşminden iy dil ki şakın Eylemek lâzım durur çünkim harāmiden hāzer	19/4
Şerār-ı āhum ile ra'd u berke od birağup Hacıl durur gözümüñ yağmurından ebr-i bahār	20/3
Gözüm yaşını şular gördi kendüden gitdi İşitdi nālemi zārılığ eyledi kühşār	20/4
Gözi derdiyle dil-i zār ımı bîmār eyler Şaçı fikriyle cihānı gözüme tār eyler	21/1
İrmese bûy-ı vefā zülf ü ruḥuñdan cāna Ne gül eyler anı ne nāfe-i Tātār eyler	21/2
Tālî üm kör baña zülfi ñ yüzüñi göstermez Kim ider anı ki bir baht-ı siyehkār eyler	21/3
Dürç-i la'lüñi senüñ hokka-i cān eylediler Haste dillere devā anda nihān eylediler	22/1
Her ne kaşd itdiyise 'āşıkā hışm ile göz üñ Ġamze-i tîgi çeküp anı hemān eylediler	22/5
Ehl-i tezvîr ile kalb elinde olur pây-māl Milk-i dil çün zülfi ñ ile kaşlaruñ el bir ider	25/2
İleri karşı gelüp veh veh dir idi hālüme Haste kaldum haste olan dōstlardan dūr olur	26/2
Ruḥlaruñ şevkiyle bir 'āşık ki cān vire senüñ Ġabri anuñ haşr olunca dōstum pür-nūr olur	26/3
Niçe kâfir kal'asın alma naşîb itdi Hudā 'Adlî dil-ber göñli ni almağ kime mağdūr olur	26/6
Göñlümi divāne kılan zülf-i pür-sevdāsıdur Cānumı pervāne iden şem'-i bezm-ārāsıdur	27/1
Kabrüm üzre serv diküñ şem' yaquñ dōstlar Çün beni ḥāk eyleyen şevk-ı ruḥ u bālāsıdur	27/2

Sür'at itme iy ecel cismümde gam cāndur henüz Ġamzeler zaḥmı göñül derdine dermāndur henüz	28/1
Bir dem eglen iy felek göñlüm sarāyın yıkma kim Ol perī-peyker ḥayālī anda miḥmāndur henüz	28/2
Tîğ-i gamzeñden kaçır çeşm üñle ceng itmez kişi Gerçi dāğ-ı fūrkatüñ sīnemde ḳalkāndur henüz	28/3
Gözüm yaşı ışığıñe gider her laḥza sā'ıldür Niçün ebvāb-ı şefkat den aña bir fetḥ-i bāb olmaz	29/5
Her şubḥ güneş gelse ḳapuña 'aceb olmaz Ma'zūr ola iy şeh ki gedāda edeb olmaz	30/1
Sidre'yle boyuñ nisbetini şorana Cibrīl Ġadd üñ gibi dir toğrısı 'ālī-neseb olmaz	30/5
Dil dilendi derd ile derdâ yine dil-dârsuz Yârelendi yüregüm vâ hasretâ kim yârsuz	31/1
Kadd ü ruhsârüñ firâkımda gülîstân seyrine Vardugumca baña olur servlerle gül enîs	32/2
Bâreke'llâh sen gedâ ol pādşâh-ı hüs ndür Olduğı var mı cihânda şâha ola kul enîs	32/7
Eger olmaz isem yâr ile mûnis Oluram âh ile zâr ile mûnis	33/1
Göñül gam gicesinde yâr olmaz Oluram çeşm -i bîdâr ile mûnis	33/2
Bedenden vahşet eyler cân ile dil Kaçan yâr ola agyâr ile mûnis	33/3
Alur göñlin virür barmak hisâbın Kim olsa zülfi tarrâr ile mûnis	33/4
Hazân-ı hicre nice sabr kılsun Şu bülbül k'ola gülzâr ile mûnis	33/5
Rişte-i ümmîd göñlüm saldı zülfüñ bendine Sañasın kayd oldu dâm-ı 'ankebût içre mekes	34/3
Zülfinüñ zencîrine dil-ber dil ü cân bağlamış Gâret itmiş milk-i dîn zulm ile îmân bağlamış	35/1

Zülfî kâfirlik idüp her bir kılında biñ esîr Asmaga kasd eylemişdür çok Müselmân bağlamış	35/2
Meger ki mâh -ı münîr ayaguña yüz sürmiş Ki cebhesinde ayaguñ tozı nişân itmiş	37/2
Çemende bülbül -i hoş-gûy ‘aczini bilüben Gülüñ letâyifine hârî hem-zebân itmiş	37/3
La’l-i leb-i cânâne ki şîrîn rutab olmuş Ehl-i dile acı sözi anuñ ‘aceb olmuş	38/1
Kan itmege tahrîk iden gamzesi yimiş ‘Âşıkları dâr itmege zülfî sebeb olmuş	38/2
Göñül virme güzeller leblerine Harîs olur yaramaz öğrenürmiş	39/4
Bahr-ı eşkümde şînâver geçer idi lîkin Olmadı merdümek-i dîde -i nem-nâk halâs	40/3
Ol ki tîr-i müjesiyle dil ü cân sayd eyler Gamzesinden ola mı sîne-i sad-çâk halâs	40/4
Çün tarîk-i ‘ışka cân virmekdür iy dil ibtidâ Kimse âhir bulımaz aña nihâyet hem vasat	41/4
Çeşmüñ iy dil-ber senüñ yagma idelden ‘Adli’yi Varı ol bi-çârenüñ ‘âlemde mihrüñdür fakat	41/7
Hançerüñden istemez kat’â dil ü cân inkıtâ’ Tîgüñ üstine göñül cân virdüğine ne nizâ’	42/1
Tâ ebed târîk kalmaz zulmet-i dünyâ-yı dún ‘İşk nûrî kim sala dil hânesi içre şu’â’	42/5
‘Ârızuñ hicrinde çünkim eyleyem gül-geşt-i bâg Lâlenüñ bagrında koyam dâgınuñ üstine dâg	43/1
Bî-basardur nûr-ı hüsn -i yâri zâhid göremez Bûy-ı ‘ışkı nice idrâk ide huşk olan dimâg	43/4
Ger bekâda ister iseñ feth-i bâb-ı magfiret ‘Adliyâ ehl-i fenâya eyleme mahzen dirîg	44/7
Da’vi-i hüsn eyleyüp gün vechi yok ger ura lâf Çün yüzüñ âyinesi gibi degül mir’âtı sâf	45/1

Pertev-i nûr-ı cemâl üñ görmege iy meh senüñ Ka'be-i kûyuñ melâ'ik her dem iderler tavâf	45/3
Serverâ sırr-ı dehânuñda senüñ hayrân hured 'Âciz olmuş 'ukde-i zülfüñde ' akl -ı mû-şikâf	45/5
İy göñül saña müselleme sanma bu derd ü belâ Çeşm-i pür-hışmı nigâruñ kimseyi kılmaz mu'âf	45/6
Vuslat demidür çünkü bu dem hâne-i dilden İy gam yûri gitgil ki dahı saña mahal yok	47/2
Mihnet evidür dâr-ı cihân eyleme feryâd Bu medrese-i gamda göñül bahs u cedel yok	47/6
Behey kâfir Müselmânlık yolında var mıdır bu kim Harâmî gözlerüñe kanımı içmek helâl olmak	48/3
Cânı ala dir gam zeleri dil hazer eyler Assı ide mi uğrıdan iy dil hazer itmek	50/5
Hışm ile göz üñ tîg çeker merdüm-i şûhu ñ Mest olsa kaçan 'âdetidür şûr u şer itmek	50/6
İy göñül Ferhâd'a nisbet eyleme derdüm benüm Kûh çâk itdiyse ol çâk itdügüñ cândur senüñ	51/2
Genc-i hüsnüñ almak ister düzd-i dil bilmez anı Zülfüñüñ ejderleri aña nigh-bândur senüñ	51/5
Çîn-i zülfine gelür bûy alur uğrı diyü Saldılar habse tutup kahr ile miskin hutenüñ	52/2
Saldı pertev yüz üñ eflâke çün iy bedr-i münîr 'Aks-i hurşîd ü kamer oldu o vech-i hasenüñ	52/4
Gûş şîrîn-suhanu ñ işidür ammâ ne 'aceb Gözlerüm dikkat idüp görmedi hergiz dehenüñ	52/5

4. SONUÇ

Sultân II. Bâyezîd, hâmîsi olduğı edebî çevre ve Adlî mahlaslı şiirlerini divançe boyutunda biraraya getirmesiyle Osmanlı şiirinin klasikleşme sürecinin mühim bir aktörüdür. XV. yüzyılın mesnevî üstadı Şeyhî, kaside üstadı Ahmed Paşa ve gazel üstadı Necâtî kadar ön planda olmasa da hem sultan hem de şair olma geleneğini divan edebiyatı geleneği içinde devam ettirmesi bakımından ayrıca dikkatleri çekmektedir.

II. Murad'dan V. Mehmed'e dek divan sahibi olan sultan şairlerin yaşadıkları dönem ve kendi tabiatları -Adlî'nin şu iki beytindeki gibi “‘Adliyâ ol şâh-ı hûbâna kûl olsam bir nefes/Bakmazidüm saltanatla pâdişâhîkdan yana”⁶¹ 5/4, “Saltanat ‘unvânının ğavğaları çokdur beli/Bir ‘abâyile hemîn sa‘y it gedâlıkdan yana”⁶² 5/5- eserlerine yansısı da klasik şiirin âşık, maşuk ve rakip üçlüsü içinde âşıklık rolünü devam ettirdikleri bilinir. “Erişmek varsa, sevgiliye kavuşmak mümkün müdür? Erişmekle olsa, Adlî ulaşırdı.” diyen Adlî'nin de gazellerindeki bu âşikâne edayı sürdürdüğü söylenebilir: “Dest-res olsa visâle dest-res mümkün midür/Dest-resle olsa ‘Adlî bulur idi dest-res” 34/4.

Adlî gazellerinde yer yer herhangi bir anlam sanatına gerek duymadan sade bir Türkçe kullandığı (bilhassa Adlî'nin kendisine seslendiği beyitlerde) da görülür. Bunun yaşadığı yüzyılla orantılı olduğu ifade edilebilir:

Ol dil-bere mümkün ola mı bir nazar itmek
Yüz üzre anuñ hâk-i derinden güzer itmek 50/1

O sevgiliye bir kez olsun bakmak mümkün mü? Onun kapısının toprağından yüz üstü sürünerek geçmek mümkün mü?

Rûz-ı mahşer nâle vü zâruñdan olmaz fâ'ide
Eylemezseñ bunda ‘Adlî dâd-h‘âhı istimâ’ 42/6

Adlî! Bu dünyada adalet isteyen dinlemezsen; mahşer gününde ağlayıp inlemen sana fayda etmez.

Mâl-i kalbîdür hemân cem'iyetinden fâ'ideñ
Tâc-ı şâhîden ne oldu hâsılun gayr-ı sudâ’ 42/7

Padişah tacından kazancın, baş ağrısından başka ne oldu! O nedenle meclisten, sohbetten faydan, daima gönül zenginliğidir.

Teşbih, terim olarak iki şey arasında kurulabilen benzerlik ilişkisi olup, insanların etraflarındaki olayları ifade edebilmelerini sağlayan bir anlatım tekniğidir. Teşbih, kelimelerin gerçek anlamlarında kullanılmalarından ötürü bir mecaz değildir. Ancak mecazı oluşturma yollarından biridir. Bir mecaz olan istiare ise teşbih yoluyla oluşturulur. Genel olarak her ikisi dilin günlük kullanımında iletişimi kolaylaştıran bir anlatım yolu olmakla beraber edebî metinlerde ise metnin estetik değer kazanmasına hizmet etmektedir.

⁶¹ Ey Adlî! Eğer o güzeller güzeline bir an kul olsaydım, ne saltanat ne padişahlık gözümde olurdu.

⁶² Evet, saltanat unvanı için yapılan gürültü patırtı çoktur. Bir derviş hırkası ile kulluktan yana çok çaba sarfet.

Temelde her türlü sanatın bir yaratma ya da taklit olduğu ileri sürülmekle beraber sanattan asıl beklenen, bir şeyi güzel anlatmadır. Dolayısıyla her sanatçı kendi tekniğini, yaratıcılığını gösterebilmek adına resmi, heykeli, müziği ya da dili kullanır. Sanatın bir türünü oluşturan edebiyatta da bir şeyi güzel anlatmanın yolu teşbih ve mecazdan geçecektir, denebilir.

Bir diğer ifadeyle farklı bir hayal âlemi yaratan teşbih ve istiareler, göz önünde olan şeylerin tekrarının bir orijinallik oluşturmamasından ötürü bir varlığı herkesçe bilinenden başka bir biçimde sunma ihtiyacını yani sanat dairesi içinde ibdâ' (=yaratma) denilen eylemi gerçekleştirir (Çavuşoğlu, 1986, s.3).

Wellek ve Warren, Yazın Kuramı adlı eserlerinde edebiyatta dilinin büyük ölçüde “yan anlam gösterici” olduğunu, gündelik dilin olanaklarını daha bilinçli çok daha dizgesel olarak kullandığını, bu yolla estetik işlev kazandığını ve bir imgelem, kurmaca dünyası oluşturduğunu dolayısıyla edebî olmayan dilsel anlatımların ayırım çizgisini belirlediğini söylerler (2001, s.29-31) Öyleyse teşbih ve istiare kullanımının eserin edebî olma ya da olmama ayrımını meydana getirdiği de söylenebilir.

Adlî Divanı'nda 144 gazel (İlk üçü münâcât, tevhîd ve naattır.), 1 murabba, 2 kıta, 1 nazım, 4 matla, 2 de müfred bulunur (Bayram 2018). “Gazeliyyât” başlığından seçilen ve Türkiye Türkçesine aktarılan ilk 52 gazeldeki teşbih ve istiare türlerinin dağılımı şöyledir:

14 adet mufassal ve mürsel teşbih, **1** adet mücmel ve mürsel Teşbih, **4** adet mufassal ve müekked teşbih, **213** adet belîğ teşbih olmak üzere **232 adet teşbih** ; **79** adet açık istiarei, **118** adet kapalı istiare olmak üzere **197 adet istiare** tespit edilmiştir.

Adlî'nin bilhassa canlı/cansız her türlü varlığı renkli hayallerle anlattığı edebî tasvirlerinde en çok teşbihten ikinci olarak istiareden yararlandığı görülmüştür.

Adlî'nin bilhassa canlı/cansız her türlü varlığı renkli hayallerle anlattığı edebî tasvirlerinde en çok teşbihten ikinci olarak istiareden yararlandığı görülmüştür. Ayrıca Adlî'nin edebî imge oluşturmada teşbihin her türünü az sayıda da olsa şiirine yerleştirebildiğini göstermiştir.

Dil içi çevirileri yapılan gazellerin bir de teşbih türleri açısından incelenmesi Adlî'nin yararlandığı cümle tiplerine yakından bakılmasını sağlamıştır. Adlî'nin teşbih türlerini beytin tamamına yayılmış, tek bir mısradaki kurulmuş veya mısralarda paralel cümleler oluşturacak şekilde kullandığı söylenebilir.

Mufasssal ve mürsel teşbih başlığı altındaki 3 örneğin beytin tamamına yayıldığı, 2 örneğin beyitlerde ayrı mısralar meydana getirdiği, 8 örneğin de birer mısra ile sınırlı kaldığı fark edilmiştir⁶³:

Çün bâğ-ı behişt oldu benefşeyle müzeyyen

Gülzâr-ı ruhuñ olsa n'ola haftuñ me'vâ

2/6

Nasıl ki Cennet bahçesi menekşeyle bezendiği gibi, gül bahçesi yanağın ayva tüylerinin mekanı olmasına şaşılır mı!

Şâ'irdür ki nigârın leb-i la'l-i teri yok

Şol tûtiye benzer ki gûdâya şekkeri yok

46/1

Resim gibi güzel sevgilinin parlak bir yakut gibi olan dudağına sahip olmayan şair, yemek için şekeri olmayan bir papağana benzer.

Cân âfeti çeşmüñ gibi hûn-rîz bulunmaz

Dil oğrısı hâlûñ gibi düzd-i 'Arab olmaz

30/3

Can alıcı gözün gibi kan dökücü/zâlim bulunmaz; gönül hırsızı benin gibi Arap hırsızı olmaz.

Gehî turrañ gibi başdan çıkup şûrîde-hâl olmak

Gehî zûlfüñ gibi ayaga düşüp pâ-y-mâl olmak

48/2

Bazen alın saçın gibi baştan çıkıp perişan olmak ve bazen saçın gibi ayağa düşüp çiğnenmek ne vakte kadar sürecek?

Ney gibi nâlem benüm olduğuyiçün sūznāk

İñleyüp âhenk ider çeng eyleyüp kıddin dü-tâ

4/4

Ağlamalarım ney gibi dokunaklı olduğu için, çeng/arp boyunu iki büküm edip inleyerek bana eşlik eder.

Behey 'Adlî ham-ı zûlfî gibi dâl olmasa kaddüñ

Nedür bu halk arasında bu deñlü kîl ü kâl olmak

48/6

Behey Adlî! Bedenin sevgilinin saçının bükümü gibi dal harfine benzemesine rağmen, halk içinde senin hakkında bu kadar dedikodu çıkması nedendir?

Mufasssal ve müekked teşbih başlığı altındaki 4 örnek ise birer mısra ile sınırlıdır:

Gözüm yaşı işigüñe gider her lahza sâ'ildür

Niçün ebvâb-ı şefkatden aña bir feth-i bâb olmaz

29/5

⁶³ Her birine ikişer örnek vermiştir.

Gözyaşım, sürekli senin eşiğine giden bir dilencidir. Neden ona, şefkat kapılarından bir kapı açılmaz?

La'l-i leb-i cânâne ki şîrîn rutab olmuş

Ehl-i dile acı sözi anuñ ‘aceb olmuş

38/1

Sevgilinin yakut gibi kırmızı dudağı tatlı bir hurma gibi olduğundan, onun gönül ehline söylediği acı söz bile hayranlık uyandırıcı olmuş.

Belâgat açısından en değerli kabul edilen teşbih türü ise belîğ teşbihtir, zira bu teşbihin bir adım ötesi mecaz yani istiaredir. Adlî, 213 adet teşbih-i belîğ ile en kısa ve etkili teşbihi tercih etmiştir. Bu teşbihler çoğunlukla beyit içinde Türkçe, Farsça ve Arapça tamlamalar hâlinde kurulmuştur:

‘andelîb-i dil, ‘ışk dellâli, âhum okı, âhumuñ okı, ben haste, cân menzili, cân nağdi, câzû gözi, cihân milki, *dârü'l-belâ-i gam*, dil âyinesi, dil hânesi, dür diş, felek meydânı, firāk odı, ğam çerisi, gam deşti, gam gicesi, gam leşkeri, gam metâ’ı, ğayret kemeri, gönli milki, gönüm evin, gönüm sarayı, gönül milki, gönül şehri, gözi cellâd, gözleri celladı, gözüm gevherleri, gül yüz, *gülşen-i kûyın nigâruñ*, gün yüz, ĥaddûñ varaķı, *ĥâķ-i pâyi cevheri*, *hâķ-i pâyuñ cevheri*, harâmî gözler, ĥatı gamı, ĥüsn ilin, *işigüñ dârü’s-şifâsı*, kanâ’atden kemer, kaşı tuğrâsı, kaşı yây, kaşları yây, kaşlarıñ mihrâbı, leblerüñ la’li, *lebüñ cām-ı meyin*, *lebüñ dârü’s-şifâsı*, *lebüñüñ âb-ı hayâtı*, müje ĥançerleri, müjeñ tîri, *ol pâdşâh-ı ĥüsn*, *ol tabîb-i cân*, Reyĥân ĥat, şabr ile ğam nağdi, seg raķîb, sen gedâ, sen şâh, tennûr sîne, yüzüñ âyinesi, yüzüñ safĥası, zülfî dâmı, zülfinüñ zencîri, zülfüñüñ ejderleri, zülfüñüñ zünnârı; ‘andelîb-i dil, âhu-yı dil, bâd-ı fenâ, bahr-ı eşk, berât-ı ĥüsn, bezm-i ezel, dâğ-ı fûrķat, dâğ-ı ĥasret, dâr-ı dünya, dâr-ı safâ, dürc-i la’l, ebr-i zülf, eşk-i Gül-gün, ğamze-i tîğ, genc-i ĥüsn, gül-‘izâr, gülsitân-ı ĥüsn, gülsitân-ı ser-i kûy, gülşen-i nazm, ĥ^vân-ı ĥüsn, ĥadeng-i ğamze, hâne-i dil, hâr-ı hicrân, ĥâr-ı raķîb, ĥattı-ı ğubâr, hazân-ı hicr, ĥırķa-i ĥüzni, ĥırķa-i sabr, ĥoķķa-i cân, jeng-i gam, Ka’be-i kûy, ka’beteyn-i cân u dil, ĥamer-çehre, kemân-ebrü, künc-i gam, künc-i kanâ’at, la’l-i leb, lâle-‘izâr, levend-i dil, Leyli-i zülf, medrese-i gam, meh-çehre, meh-likâ, melek-şûret, mey-i la’l, mihr-i ruhsâr, milk-i cemâl, milk-i dil, milk-i dîn, milk-i kerem, murg-ı cân, murg-ı dil, murğ-ı suĥan-dân, mushaf-ı ĥüsn, nağd-i cân, nerd-i ğam, nüh kâse-i gerd, perî-peyker, raķîb-i seg, rişte-i cânlar, selâsil-i zülf, seng-i cevır, ser-çeşme-i cân, Şeb-dîz-i âh, şeb-i hicr, şem’-i ruĥ, şems-i ruĥ, şerbet-i la’l, şîşe-i nâmûs, tarîķ-i ‘ışk, tîğ-i ğamze, tîr-i müje, tîr-i müjgân, vâdi-i ğam, zâğ-ı raķîb, zencîr-i zülf, zulmet-i hicr.

Şu örneklerde ise tamlama sınırını aşan belîğ teşbihlerin cümleler hâlinde mısralar meydana getirdiği görülmüştür: “âteş-i ğamla ciger cismümde biryândur”, “dilüm bir hâne idi”, “mihnet evidür dâr-ı cihân”, “tîrûññ peykânıdur cismümde her mû”, “çeşme-i çeşmüm benüm ger olmasa Ceyhûn u Şat”, “la’l-i mey-gûññ velî ser-çeşme-i cândur senüñ”, “kaşlaruñ tigrâsı ol menşûra ‘unvândur senüñ”.

33 tanesinde beytin bir mısraı müşebbeh, diğer mısraı müşebbehün bih şeklinde kurulmuştur:

Dile geldükce hayâli ğamı teskîn iderem

Merdüm olan tutar elbette de mihmânı ferağ 13/2

İnsanın elbette misafiri rahat ettirdiği gibi sevgilinin hayali gönlüme geldikçe üzüntüyü yatıştırırım.

Ruhlaruñda hâl-i ‘anber-bâruñı gören didi

Hoş yaraşmış ki ola kâfûr ile fûlful enîs 32/5

Senin yanaklarındaki anber saçan benini görenler, “Kâfûr ile karabiber yan yana gelince birbirine yakışmış.” dediler.

Adlî’nüñ nazmın gören vâsf-ı ruhuñla didi kim

Cem’ idüp evrâk-ı gül bir tâze dîvân bağlamış 35/7

Adlî’nin senin yanağının özelliklerini anlattığı şiirini gören, “Gül yapraklarını toplayıp yeni bir divan yazmış/tertip etmiş.” dediler.

“Kâtib-i kudret, kalem-i kudret, kâtib-i taqdir, serv, la’l, sanem, perî, nigâr, gül, âftâb, hurşîd, meh, bedr-i münîr, şînâver, şayyâd, tabîb, kâfir, harâmî, şâh-ı hûbân, husrev-i hûbân, sünbül-i pür-çîn, kemend, şem’, rûh-ı revan, tûti-i kuds, dâne-i fûlful, hançer, tûğ, dür, mir’ât, müşğîn resen” gibi açık istiareler, geleneğin her şaire sunduğu ifadeler olarak Adlî’nin şiirinde de yer almıştır. İstiarelerin kullanım sıklıkları birbirlerine yakın olsa da kapalı istiare türünün edebî söylem çerçevesinde daha fazla tercih edildiği söylenebilir. Dolayısıyla kapalı istiare metne estetik değer katma özelliği bakımından açık istiarenden üstün görüldüğü de ifade edilebilir.

KAYNAKÇA

Kitaplar

Akdağ, G. (2023). Adlî (II. Bâyezîd) Dîvânı'nın Tahlili. Giresun Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. Yüksek Lisans Tezi.

Başpınar, F. (2012). Sultan II. Bâyezîd'in Farsça Şiirleri Üzerine. Divan Edebiyatı Araştırmaları Dergisi, S.8, 37-66.

Bayram, Y. (2018). Adlî Dîvânı (Dîvân-ı Sultân Bâyezîd-i Sâni), T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Kütüphaneler ve Yayımlar Genel Müdürlüğü, Ankara.

Bilgegil, M. K. (1989) Edebiyat Bilgi ve Teorileri (Belâgat). 2. bs. İstanbul: Enderun kitabevi.

Canım, R. (hızl.) (2018). "Latîfî, Tezkiretü'ş-Şu'arâ ve Tabsiratü'n-Nuzamâ (İnceleme-Metin)". Ankara: AKM Yay. <https://ekitap.ktb.gov.tr/TR-216998/latifi-tezkiretus-suara-ve-tabsiratun-nuzama.html> (Erişim Tarihi: 25.12.2023)

Çelikelden, G. (2016). "Teşbihe Felsefî Bir Bakış". Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi, "Prof. Dr. İbrahim KAVAZ Özel Sayısı" Yıl: 4, Sayı: 24, Mart, s. 277-297.

Demir, M. (2017). "II. Bayezid Devrinde Padişah Tarikat İlişkisi Bağlamında Devlet-Din İlişkisi" VAKANÜVİS-Uluslararası Tarih Araştırmaları Dergisi/ Yıl 2, Sayı/No. 2 Güz/Fall, s. 55-75.

İnalçık, H. (2013). Şair ve Patron Patrimonyal Devlet ve Sanat Üzerinde Sosyolojik Bir İnceleme. Ankara: Doğu Batı Yayınları.

İpekten, H. G. Kut, M. İsen, H. Ayan, T. Karabey (2017). Sehî Beg-Heşt Bihişt. Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 16-17. <https://ekitap.ktb.gov.tr/TR-78460/tezkireler.html> (Erişim Tarihi: 01.08.2024)

Kaya, H. (2021). Osmanlı Hanedanı Şairleri 3 Adlî Sultan II. Bâyezîd, İstanbul İdeal Kültür Yayınları.

Kılıç, F. (2018). Es-Seyyid Pîr Mehmed bin Çelebi. Meşâ'irü'ş-Şu'arâ. Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 72. <https://ekitap.ktb.gov.tr/TR-210485/asik-celebi-mesairus-suara.html>

Kurtuluş, R. ve Ateş, H. (1989). "Divan-ı Sultan Bayezid-i Sâni Transkripsiyonu". Mezuniyet Tezi. Erzurum: Atatürk Üniversitesi.

Mehmed Fuad (hızl.) (1308). "Dîvân-ı Sultân Bâyezîd-i Sâni". İstanbul: Matbaa-i Osmâniyye.

Önal, S. (1951). "Bayezid-i Veli Divanının Edisyon Kritik ve Tetkiki". Mezuniyet Tezi. İstanbul: İstanbul Üniversitesi.

Saraç, M. A. Y. (2000). Klasik Edebiyat Bilgisi: Belâgat. İstanbul: R Yayınevi.

Saraç, M. A. Y. (2019). Eski Türk Edebiyatına Giriş: Söz Sanatları. Ed. A. Gürer.

Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Açıköğretim Fakültesi Yayınları, s. 18.

Sungurhan, A. (hızl.) (2017). "Kınalızâde Hasan Çelebi, Tezkiretü's-Şu'arâ" İstanbul: Enderun Kitabevi.

Şentürl A. A. (2002). XVI. Asra kadar Anadolu Sahası Mesnevilerinde Edebî Tasvirler. İstanbul: Kitabevi.

Şentürk A. ve A. Kartal A. (2017). Eski Türk Edebiyatı Tarihi, Dergah Yay., İstanbul.

Şentürk, G. (1944). Bayezid II (Adlî'nin Siyasî Hayatı, Edebî Şahsiyeti ve Divanı'nın Transkripsiyonu). Lisans Tezi. İstanbul: İstanbul Üniversitesi.

Tahirü'l-Mevlevî. (1994). Edebiyat Lugatı. İstanbul: Enderun Kitabevi.

Wellek, R. and A. Warren. (2001) **Yazın Kuramı**. Çev.: Yurdanur Salman-Suat Karantay. İnceleme-eleştiri. 1. bs. İstanbul: Adam Yay.

Ansiklopediler

Turan, Ş. (1992). "Bayezid II, İslâm Ansiklopedisi C.5, İstanbul: TDV Yay., s. 234-238. Hacımüftüoğlu, N.(1992). "Beyân". İslâm Ansiklopedisi. C.5, İstanbul: TDV Yay.,

Yayımlanmamış Tezler

Yeşilyaprak, Y, (2017). Adlî Dîvânı'nın Bağlamlı Dizin ve İşlevsel Sözlüğü, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ardahan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ardahan üniversitesi.

Kılıçkaya, F. (2021). 15. Yüzyıl Sultan Şairlerinde Din ve Tasavvuf (Muradî, Avnî, Adlî, Harimî, Cem Sultan), Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Bursa Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Bursa Kitabevi. <https://ekitap.ktb.gov.tr/TR-210485/asik-celebi-mesairus-suara.html> (Erişim Tarihi: 05.05.2023)

İnternet

<https://teis.yesevi.edu.tr/madde-detay/adli-sultan-bayezidi-veli-bin-fatih> (Erişim tarihi: 04.01.2023)

<https://sozluk.gov.tr/?ara=istiare> (Erişim tarihi: 02.03.2024)

<https://kamus.yek.gov.tr//> (Erişim tarihi: 15.06.2023)

<https://dsal.uchicago.edu/dictionaries/steingass/> (Erişim Tarihi 01.08.2023)

Sözlük

Devellioğlu, F. (2000) Osmanlıca Türkçe Ansiklopedisi Lugat. Ankara: Aydın Kitabevi.

Tulum, M. (2013). Osmanlı Türkçesi Büyük El Sözlüğü, 1. Basım. İstanbul: Kapı Yayınları.

ÖZGEÇMİŞ

Adı Soyadı. : DAMAT ADIL FATEH
Yabancı Dil : Türkçe, Arapça
Doğum Yeri ve Yılı :
E-Posta :

Eğitim ve Mesleki Geçmişi:

- 2021, Kerkük Üniversitesi/ Edebiyat Fakültesi, Türkçe Bölümü, Türk Dili ve Edebiyatı
- 2023, Öğretmen, Devlet Kurumu

Yayınlar ve/veya Bilimsel/Sanatsal Faaliyetleri:

- 2016, Şiir, Canım Ercan Dayım, Türkmenli (Edebiyat ve Sanat) Dergisi , Yıl 9, Sayfa 106, Irak-Kerkük

Ödülleri:

Mesleki Birlik/Dernek/Kuruluş Üyelikleri:

- 2018, Türkmen Öğrenci ve Gençler Birliği Üyesi, Kerkük